

**DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ AÇISINDAN
BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

Amal Abdalkarim ALHATTI

**2022
Yüksek Lisans Tezi
İktisat**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali KONAK**

**DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ AÇISINDAN
BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Amal Abdalkarim ALHATTI

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ali KONAK

Karabük

Ocak 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI.....	6
ÖNSÖZ	7
ÖZET	8
ABSTRACT.....	10
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	11
ARCHIVAL REGISTRATION INFORMATION.....	12
KISALTMA LİSTESİ	13
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	14
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ	14
ARAŞTIRMA EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
GİRİŞ.....	16
BİRİNCİ BÖLÜM	18
1. DİŞ TİCARET	18
1.1. Dış Ticaretin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi.....	18
1.2. Dış Ticaret Teorileri.....	18
1.2.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri	18
1.2.1.1. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	19
1.2.1.2. Mutlak Üstünlükler Teorisi	20
1.2.2. Klasik İktisat Öncesi Dönem Dış Ticaret Teorileri	21
1.2.3. Neo – Klasik Dönem Dış Ticaret Teorileri.....	21
1.2.3.1. Faktör Donatımı Teorisi	22
1.2.4. Yeni Dış Ticaret Teorileri.....	23
1.2.4.1. Tercihlerde Benzerlik Teorisi.....	23
1.2.4.2. Ölçek Ekonomileri Teorisi	24
1.2.4.3. Monopolcü Rekabet Teorisi	25
1.2.4.4. Teknoloji Açığı Teorisi	25
1.2.4.5. Nitelikli İş Gücü Teorisi.....	26

.1.2.4.6	Ürün Dönemleri Teorisi	27
1.3.	2000 Yılından Sonraki Dönemde Türk Dış Ticaretin Gelişimi	28
.1.3.1	İthalat	29
1.3.2.	İhracat	31
1.3.3.	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	34
1.4.	Dış Ticaret Dengesi.....	36
.1.4.1	Dış Ticaret Dengesi Belirleyicilerine İlişkin Teorik Yaklaşımlar	38
1.4.1.1.	Parasalıcı Yaklaşım	38
1.4.1.2.	Harberger-Laursen-Metzler (Hlm) Etkisi.....	39
1.4.1.3.	J Eğrisi Yaklaşımı.....	39
1.4.1.4.	S Eğrisi Yaklaşımı	40
İKİNCİ BÖLÜM.....		41
2.	BANKACILIK SEKTÖRÜ	41
.2.1	Banka Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Akış.....	41
2.2.	Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi	42
2.2.1.	Cumhuriyet Öncesi Bankacılık Faaliyetlerinin Ülkemizdeki Tarihi	43
2.2.2.	Ulusal Bankalar-Kuruluş Dönemi (1923-1933)	44
.2.2.3	Kamu Bankaları Dönemi (1933-1945)	45
2.2.4.	Özel Bankalar Dönemi (1945-1960).....	46
2.2.5.	Planlı Dönem (1960-1980)	46
2.2.6.	Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980-2000).....	49
2.2.7.	2001 Sonrası Yapısal Değişim Süreci ve Krediler	52
2.3.	Türk Bankacılık Sektörünün Mevcut Durumu.....	54
2.4.	Bankacılıkta Risk ve Türleri	56
2.4.1.	Kredi Riski	56
.2.4.2	Piyasa Riski.....	58
.2.5	Türk Bankacılık Sektöründeki Banka Türleri ve Mülkiyet Yapıları	59
2.5.1.	Mevduat Bankaları, Yatırım ve Kalkınma Bankaları, Katılım Bankaları 59	
2.5.2.	Türk Bankacılık Sektörünün Sermaye Yapısı	61
2.5.3.	Mülkiyetlerine Göre Banka Sayısı ve Gelişimi	62
.2.5.4	İstihdam Sayısı.....	64
2.5.5.	Banka Büyüklükleri, Sektör Payları ve Yoğunlaşma Oranları	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	67
3. DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ AÇISINDAN BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ	67
3.1. Dış Ticarete Bankaların Uluslararasılaşması	67
3.1.1. Dış Ticarete Bankacılıkta Hizmet Birimleri	67
3.1.1.1. Temsilcilikler.....	68
3.1.1.2. Muhabir Bankalar	68
3.1.1.3. Bağımlı Yada Bağlı Bankalar.....	69
3.1.1.4. Konsorsiyum Bankaları	69
3.1.1.5. Kıyı Bankacılığı (Offshore Bankacılık)	70
3.1.2. Dış Ticarete Bankacılık Hizmetleri	71
3.1.2.1. Fon Transferi	71
3.1.2.2. Mevduat Kabulü ve Kredi Verme	72
3.1.3. Dış Ticarete Bankaların Ödeme Yöntemleri	72
3.1.3.1. Peşin Ödeme.....	72
3.1.3.2. Mal Mukabili Ödeme	73
3.1.3.3. Vesaik Mukabili Ödeme.....	73
3.1.3.4. Akreditifli Ödeme.....	74
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	76
4. VERİ SETİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR	76
4.1. Veri Seti ve Model	76
4.2. Ekonometrik Yöntem	76
4.2.1. Birim Kök Testleri	76
4.2.1.1. Adf Birim Kök Testi.....	77
4.2.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi.....	79
4.2.1.3. Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (Kpss) Birim Kök Testi	80
4.2.1.4. Ng-Perron Birim Kök Testi	82
4.2.2. Eşbütünleşme Testi	83
4.2.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	84
4.2.4. Regresyon Analizi.....	86
4.3. Analiz Sonuçları.....	87
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA.....	104

TABLÖLÄR LİSTESİ.....	118
GİRAFİKLERLİSTESİ.....	119
ÖZGEÇMİŞ.....	120

|

TEZ ONAY SAYFASI

Amal Abdalkarim ALHATTI tarafından hazırlanan “ DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ AÇISINDAN BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Unvan Adı SOYADI: Doç. Dr. Ali KONAK

Tez Danışmanı, İktisat Politikası (Uluslararası İktisat)

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 17.01.2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ali KONAK (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Süleyman UĞURLU (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Ahmet KAMACI (SUBU) Online

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ AÇISINDAN BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ” adlı bu çalışmanın tarafımca, akademik ve hukuki kurallara uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım kaynakların, kaynakçada gösterilenlerle aynı olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Amal Abdalkarim ALHATTI

İmza: .../.../2022

ÖNSÖZ

Tez çalışma süresince değerli katkıları ve emeklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen Doç. Dr. Ali Konak'a en içten teşekkürlerimi ve takdirlerimi sunarım. Bu çalışma sürecinde bana her zaman ilham vererek ve destek olarak başarılı olmama vesile olan sevgili babama ve sevgiyle yâd ettiğim rahmetli anneme ithaf ediyorum. Bu süreçte bana her türlü desteklerinden dolayı sevgili kardeşlerim Tghreed, Manal, Zainab, Muhammed, Nur ve Yousuf'a, ayrıca sevgili halalarım, Amaal, Maysir, Yusra ve Iman'a, son olarak da sevgili dostlarım Shatha ve Doaa'ya, tüm aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Günümüzde genel olarak ekonomi, özelde dış ticaret, ülkeler arasındaki yakınlaşmanın yanı sıra bölgesel ve uluslararası koşullar nedeniyle sürekli değişimlere sahne olmaktadır. Dış ticaret, antik çağlardan beri ilk iktisatçıların ilgi ve düşünce odağı olmuştur. İnsan ihtiyaçları karşısında tarımsal ve endüstriyel malzeme ve ürünlerin eşit olmayan dağılımı ülkeler arasında mal ve hizmet alışverişinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum zaman içerisinde ülkeler arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte dış ticaret faaliyetlerindeki gelişmeler, üretim fazlalarının satılabilmesi ve gerek üretim gerekse de tüketim ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için ülkelerin uluslararası pazarlara yönelmelerine olanak sağlamıştır. Dış ticaret işlemleri, ihracatçı ve ithalatçı arasındaki coğrafi mesafenin yanı sıra ticarete hissedilen güven eksikliği ve bir ülkeden diğerine farklı yasa ve düzenlemelerden kaynaklanan bazı zorluklarla karşı karşıyadır. Bu tür sorunları önlemek için hem ithalatçının hem de ihracatçının öngörülen görevlerini yerine getirmelerini sağlamak için bankalar ve bankacılık sistemi içerisinde de banka garantileri son derece önemlidir. Uluslararası ticari faaliyetlerin zaman içerisinde artış göstermesinde bankacılık sektörünün önemli bir payının bulunduğunu söylemek mümkündür. Özellikle ticari faaliyetlere ilişkin ödemelerde bir düzenliliğin sağlanması ve ihracatçı ve ithalatçı taraflar arasında ödemelere ilişkin güven ortamının oluşturulmasında bankacılık sektörü son derece önemli görevler üstlenmektedir. Bu çalışmada, dış ticaretin geliştirilmesi ve finansmanında bankacılık faaliyetlerinin önemini ortaya konulması amaçlanmıştır. Bankalar, dış ticaret faaliyetleri üzerinde çeşitli araçları kullanmak suretiyle etkili olabilmektedir. Bu araçlardan en önemlisi de kredilerdir. Bankalar, ihracat faaliyetinde bulunacak işletmelere uygun koşullarda krediler temin etmek suretiyle dış ticaret işlemlerine önemli katkılara sağlamaktadır. Ayrıca bankaların ticari işlemde bulunacak taraflara sağlayacağı garantiler de ticari işlem hacminin artmasına olanak sağlayabilmektedir.

Bu çalışmada yapılan analizler neticesinde, ihracattan toplam kredilere doğru %5 anlamlılık seviyesinde; ithalattan toplam kredilere doğru ise %10 anlamlılık düzeyinde bir nedensellik tespit edilmiştir. Toplam kredilerden ihracata ve ithalata doğru ise bir nedensellik tespit edilememiştir. Dolayısıyla, dış ticaret hacmindeki bir artışın toplam kredileri etkilediği görülmektedir. Dış ticaretin toplam kredileri hangi

yönde etkilediğinin tespiti için regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizine göre, ihracattaki artış toplam kredileri azaltmaktadır. İhracat sayesinde ülkeye para girişi olmakta ve bu da toplam kredi talebinde bir azalmaya yol açmaktadır. Yapılan regresyon analizinde, ithalattaki bir artışın ise toplam kredileri arttırdığı görülmektedir. Ancak katsayı anlamsız çıktığı için iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını söylemek mümkündür. Bu çalışmanın dış ticaretin gelişimi açısından bankaların öneminin ortaya konulmasına ilişkin önemli bilgileri içerdiği ve diğer çalışmalardan farklılık arz ettiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Türk Bankacılık Sektörü, Banka Kredileri, Risk, Banka Garantileri.

ABSTRACT

Today, the economy in general, foreign trade in particular, the rapprochement between countries, as well as regional and international conditions are the scene of constant changes. Foreign trade has been the focus of attention and thought of the first economists since ancient times. The unequal distribution of agricultural and industrial materials and products in the face of human needs has led to the exchange of goods and services between countries. This situation has brought about the intensification of economic and commercial relations between countries over time. However, developments in foreign trade activities have allowed countries to turn to international markets in order to sell surpluses and meet both production and consumption needs. Foreign trade transactions face geographical distance between exporter and importer, as well as some difficulties arising from a lack of confidence in trade and different laws and regulations from one country to another. Bank guarantees are also extremely important within banks and the banking system to ensure that both the importer and exporter fulfill their prescribed duties in order to prevent such problems. It is possible to say that the banking sector has an important share in the increase in international commercial activities over time. The banking sector plays an extremely important role, especially in ensuring a regularity in payments related to commercial activities and creating an environment of trust regarding payments between exporter and importer parties.

In this study, it is aimed to demonstrate the importance of banking activities in the development and financing of foreign trade. Banks can be effective on foreign trade activities by using various tools. The most important of these tools are credits. Banks make significant contributions to foreign trade transactions by providing loans under favorable conditions to the enterprises that will carry out export activities. As a result of the analyzes made in this study, from exports to total loans, at the 5% significance level; From imports to total loans, a 10% significance level of causality has been determined. A causality could not be determined from total loans to exports and imports. Therefore, it is seen that an increase in foreign trade volume affects total loans. Regression analysis was carried out to determine the direction in which foreign trade affects total loans. According to the regression analysis, the increase in exports reduces total loans. Thanks to exports, money is inflow into the country, which leads to a decrease in total credit demand. In the regression analysis, it is seen that an increase in imports increases total loans. However, since the coefficient is insignificant, it is possible to say that there is no significant relationship between the two variables. It is thought that this study contains important information about the importance of banks in terms of the development of foreign trade and differs from other studies.

Keywords: Foreign Trade, Turkish Banking Sector, Bank Credits, Risk, Bank Guarantees

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ AÇISINDAN BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Tezin Yazarı	Amal Abdalkarim ALHATTI
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Ali KONAK
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	17.01.2022
Tezin Alanı	İktisat Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	120
Anahtar Kelimeler	Dış Ticaret, Türk Bankacılık Sektörü, Banka Kredileri, Risk, Banka Garantileri.

ARCHIVAL REGISTRATION INFORMATION

Name of the Thesis	THE IMPORTANCE OF THE BANKING SECTOR FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE CASE OF TURKEY
Author of the Thesis	Amal Abdalkarim ALHATTI
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. ALİ KONAK
Status of the Thesis	Master Degree
Date of the Thesis	17.01.2022
Field of the Thesis	Department Of Economics
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	120
Keywords	Foreign Trade, Turkish Banking Sector, Bank Credit, Risk, Bank Guarantees.

KISALTMA LİSTESİ

M.Ö.	:	Milattan Önce
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TBB	:	Türkiye Bankalar Birliği
OPEC	:	Organization of the Petroleum Exporting Countries
TMSF	:	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
BDDK	:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
G-20	:	Gelişmiş 20
ADF	:	Augmented Dickey Fuller
AIC	:	Akaike
SIC	:	Schwarz Criterion
HQ	:	Hannan-Quin
DF	:	Dickey-Fuller
KPSS	:	Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin Testi
LM	:	Lagrange Multiplier
PP	:	Phillips - Perron
VAR	:	Vektör Auto Regresif
MWALD	:	Modifiye Edilmiş Wald Testi
VEC	:	Vector Error Correction
J-B	:	Jarque-Bera testi,
EXP	:	Export
IMP	:	İmport
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
CRE	:	Kredilerin GSYİH İçindeki % Payı

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmanın konusu dış ticaretin gelişimi açısından bankacılık sektörünün önemi: Türkiye örneği ile araştırılmasıdır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Dış ticaret faaliyetleri ülke ekonomileri açısından son derece önemlidir. Dış ticaret, uluslararası alanda gerçekleştirilen mal ve hizmet alış – satışları şeklinde tanımlanmaktadır. Çalışmanın amacı dış ticaret faaliyetleri açısından bankaların önemini ortaya koymak ve dış ticaretin gelişmesinde bankaların ne derece etkili olduğunun tespit edilmesini sağlamaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma küresel ölçekte dış ticaret faaliyetlerinin ve bankaların tarihi gelişimi ele alınmış, ardından dış ticaret faaliyetleri ile bankacılık sektörü arasındaki ilişkiler incelenmiş ve son olarak da Bankalar tarafından sağlanan kredilerin dış ticaret üzerindeki etkileri ekonometrik yöntemle analiz edilerek sonuca ulaşılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

Bankaların vereceği kredilerin ihracatı finansı etmek suretiyle dış ticareti artıracığı varsayılmaktadır. Bu çalışmada dış ticaretin gelişimi açısından bankacılık sektörünün önemi Türkiye özelinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonrasında ortaya çıkan sonuçların, hipotezleri doğrulayıp doğrulamadığı Birim kök testleri, Phillips-Perron (1988) birim kök testi, KPSS Birim Kök Testi, Ng-Perron Birim Kök Testi, Eşbütünleşme Testi ve regresyon analizleriyle dördüncü bölümde değerlendirilmiştir.

ARAŞTIRMA EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evrenini Türkiye’de 2008: Q1-2021: Q1 arasındaki dönemde Türkiye’de ticari faaliyette bulunan bankalar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise ticari faaliyet kapsamında kredi veren bankalar oluşturmaktadır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışmada, Türkiye’de 2008: Q1-2021: Q1 arasındaki döneme ait çeyreklik veriler kullanılarak toplam banka kredilerin, ihracat ve ithalata etkisi incelenmiştir.

Çalışmada kullanılan veriler Merkez Bankası ve TÜİK den alınmıştır. Elde veriler ekonometrik analiz ile değerlendirilmiştir.

GİRİŞ

Dış ticaret, ülkelerin ekonomik unsurlarını etkileyen ve milli gelir düzeyine yön veren bir faktördür. Dış ticaret gündemi ekonomik ve politik gelişmelerden oluşmaktadır. Düşük tarifeler ülkelerin dikkatini diğer sorun alanlarına çekmektedir. Bu sebeple ticaret maliyetleri buldukları dönem boyunca ülkelerin gündeminde yer almaktadır. Dış ticaret maliyetleri ülkelerin rekabet edilebilirliğini etkiler. Bazı gelişmekte olan ülkelerde, dış ticaret firmaları uzun süre beklemek zorunda kalır; karışık bürokrasi ve yetersiz altyapı nedeniyle maliyet artışı yaşarlar. Böylece rekabet gücünü kaybederler. Çalışmaların ve toplantıların çoğunda dış ticaretin kolaylaştırılması konsepti ortaya çıkmaktadır. Bu kavram uluslararası ticaretle ilgili işlemleri basitleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu sadeleştirme, uluslararası ticaret işlemleri ile ilgili düşük maliyete, belgelere ve ayrıca satıcılar ile alıcılar arasında taşınan malların hareket hızının artmasına yol açmaktadır.

Dış ticaret sırasında şirketlerin maruz kaldığı maliyet masraflarını azaltmak için yapılması gereken hususlar vardır. Bu hususlar sonucunda yaşanacak gelişmeler rekabet gücünü artırır. Araştırma ve deneyimler, ticari sürecin kolaylaştırılmasının yabancı sermaye akışına katkıda bulunduğunu ve zaman ile maliyetin azalışlarına olanak sağladığını ortaya koymuştur. Ayrıca ticari sürecin kolaylaşması, özel sektörün ve dolaylı yollardan kamu gelirlerinin artmasına da katkıda bulunmuştur. Yetersiz altyapı sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin şirketlerini değil, aynı zamanda bu ülkelerle ihracat yapan gelişmiş ülkelerin şirketlerini de etkilemekte ve dolayısıyla dünya ticaretine olumsuz yönde şekil vermektedir. Bu nedenle, dış ticaretin kolaylaştırılması, dünya ticaretinin gelişmesinin amaçlandığı çeşitli platformlarda dile getirilmiş, bu kapsam dahilinde çeşitli standartlar getirilerek ve tavsiyeler kabul edilmiş, ayrıca birçok uluslararası anlaşma imzalanarak çeşitli ilke ve kılavuzlar hazırlanmıştır.

Dünyanın içinden geçtiği küreselleşme sürecinde, ulusal sınırların zamanla önemini yitirdiği ve siyasi sınırların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu süreçte ulusal bankaların önemi artmış olmakla birlikte uluslararası bankacılık sistemini de artan bir ivme ile gelişim göstermektedir. Uluslararası bankalar, hızla gelişen dünya ticaretinde ve uluslararası para hareketlerinde önemli görevler üstlenen aracı kuruluşlar niteliğindedir ve bu nedenle de uluslararası arenada özellikle ihracata yönelik üretim

faaliyetinde bulunan işletmelerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak üzere organize olmuşlardır. Başlıca uluslararası bankacılık hizmetlerini, uluslararası yatımlara yönelik kredi temini ve para-sermaye hareketlerinde aracılık görevini üstlenmek şeklinde ifade etmek mümkündür. Uluslararası bankacılık hizmetleri, satıcı ve alıcılara sağlanan garantiler açısından uluslararası ticaret için daha fazla güvenlik sağlayan kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır.

Hazırlanmış olan bu tez çalışmasının birinci bölümünde dış ticaret ve dış ticaretin Türkiye'deki gelişimi üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda dış ticaretin tanımı, klasik ve alternatif dış ticaret teorileri anlatılmış ve dış ticaretin Türkiye'deki gelişimi üç ana dönem itibarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türk bankacılık sisteminin gelişimi mülkiyet yapısı bağlamında ve tarihsel bir perspektif ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde dış ticaretin gelişimi açısından bankacılık sektörünün önemi üzerinde durulmuş ve bu iki sektör arasındaki ilişkiler aktarılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise ihracata yönelik kredilerin dış ticaret faaliyetleri ve dış ticaret gelirleri üzerindeki etkileri ekonometrik yöntem ile analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİŞ TİCARET

Bu bölümde dış ticaretin tanımına ve tarihsel gelişimine, dış ticaret teorilerine, 2000 yılından sonraki dönemde Türk dış ticaretin gelişimine, dış ticaret dengesine ve genel anlamda dış ticaret dengesi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

1.1. Dış Ticaretin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Dış ticaret faaliyetleri ülke ekonomileri açısından son derece önemlidir. Bu konuda literatürde çok sayıda çalışma ve tanımlama yapılmıştır. Bu tanımlamalardan birini yapan Ordu (2013, s. 32), dış ticareti, uluslararası alanda gerçekleştirilen mal ve hizmet alış – satışları şeklinde tanımlamakta, bir diğer ifadeyle ulusal piyasalarda gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin dışında kalan bir ticari alan şeklinde ifade etmektedir. Gültekin (2011, s. 31), de dış ticareti iktisadi ve siyasi açıdan bağımsızlıklarını kazanmış ülkelerin karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri mal ve hizmet ticareti şeklinde tanımlamaktadır. Dış ticaret ekonominin ithalat ve ihracat yoluyla büyümesine önemli katkılar sağlamakta ve devlet bütçesinin dengesine katkıda bulunmaktadır. Son olarak Işık (2013, s. 207) ise, mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı verilerini kapsamında bulunduran alanı dış ticaret olarak tanımlamıştır. Gelişmiş ülkelere ait verilerle yapılan dış ticaret istatistikleri, ülkeye yapılan ihracatın değeri arttıkça ülkenin ekonomik yükselişinin arttığını göstermektedir. Dış ticaretin kapsamını tanımlayan göstergeler, ülkeler arasındaki dış ticaret faaliyetlerinin karşılaştırılmasında önemli rol oynamaktadır. Ülkelerin hiçbiri ihtiyacı olan mal, hizmet, sanayi ürünleri veya diğer tüm gereksinimlerini tek başına karşılayamamaktadır. Ülkelerin önemli bir kısmı, iç piyasada ihtiyaç duyulan mal ve hizmetleri, diğer ülkelere ithal etmektedir. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret açısından diğer ülkelere önemli ölçüde bağımlı durumda olduğunu söylemek mümkündür.

1.2. Dış Ticaret Teorileri

1.2.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Dış ticaret konusunu klasik teori çerçevesinde analiz ederken, Adam Smith, ülkelerin üretim şartlarının birbirinden farklı olması nedeniyle, karşılıklı olarak kendi aralarında ürün alışverişinde bulunduğunu söylemiştir. Adam Smith'e göre bir ülke, öteki ülkelere göre daha ucuza üretimini gerçekleştirebildiği ürünlerin üretiminde

uzmanlaşmalı, öteki ürünlerin üretimini ise diğer ülkelere bırakmalıdır. Ülkelerin bu şekilde davranması durumunda, mal ve hizmetler mümkün olan en ucuz maliyetle üretilmiş olacaktır. Üstelik her ülke bundan karlı çıkabilmektedir. Bu teoriye göre uluslararası ticarete girip kazançlı çıkabilmek için bir ülkenin ötekilerden daha ucuza üretebildiği malın ya da malların olması gerekir. Ricardo'ya göre bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malın üretiminde uzmanlaşp öteki malları dışarıdan satın alması, dış ticareten kazançlı çıkabilmesi için yeterli olabilmektedir.

Arca, (2014, s. 8) “Klasik görüşün başlıca temsilcilerinin Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, Robert Torrens, Jean-Baptiste Say, Frederic Bastiat, Nassau Senior, John Stuart Mill ve John Elliot Cairnes” olduğunu söylemiştir. İktisatçılar klasik dış ticaret teorisi ile ilgilenmiş ve bu teorinin yaratılmasının sebeplerinin ve sonuçlarının iç ticarete olanlardan önemli ölçüde farklı olduğunu düşünmüşlerdir. Bu yaklaşım, sonradan neoklasik ve yeni klasik dış ticaret teorilerinin de temelini oluşturmuştur. Malların değeri yapılan işin değerini aşarsa, üretim faktörleri bu malların üretimine yönelmiş ve değeri, yapılan işin değerinden düşük olan mallar terk edilmiştir. Bu, üretim faktörlerinin bir sektörden diğerine geçme yeteneğine bağlı kılınmış ve tüm sektörlerde üretim faktörlerine eşit getiri sağlanmıştır. Bu durum, ulusal ekonomiyi genel dengeye getirmektedir.

1.2.1.1. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ve mutlak üstünlük teorisi en eski ekonomik teoriler arasında sayılabilir ve bu teori daha sonra David Ricardo tarafından geliştirilmiştir. Karşılaştırmalı üstünlük ilkelerinden biri, ülkelerin hizmet veya üründe karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu malların ihracatı ve daha az karşılaştırmalı avantajı olan malların ithalatıdır. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde, iş gücü maliyetleri, verimlilik ve istihdamın yanı sıra ihracat performansına ek olarak zaman liderliği ve ürün fiyat kararlarından bahsedilmektedir (Mohamoud, 2016, s. 4). Teori uygulandığında, gelişmiş ülkeler, nispeten daha ucuza üretebildikleri mallara yöneldiğinden, az gelişmiş ülkeler de pazarda kendilerine yer bulabilmekte ve aktif bir şekilde ticari ilişkilere katılabilmektedir. Model bu şekliyle en az bir ülkenin kazandığı ve ticari ilişkiler sonucu hiçbir ülkenin kaybetmediği bir ticari ortam oluşmaktadır (Gülmez, 2019, s. 15). Ricardo, bir emtianın değerinin onu üretmek için yapılan işe bağlı olduğuna inanmakta ve emtianın değerinin üretim faktörlerinin bileşeninin bir

sonucu olduğunu varsaymaktadır. Emtianın değeri, yapılan işle orantılıdır. Yani, belirli bir malın altmış iş günü boyunca üretilmesi gerekiyorsa ve başka bir malın üretilmesi için altmış iş gününden daha fazla ihtiyacı varsa, ikinci malın değeri, Ricardo'nun teorisine göre, ilk malın değerinden daha yüksektir.

1.2.1.2. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Mutlak üstünlük teorisinde, Adam Smith serbest ticareti ve uluslararası uzmanlaşmayı açıklar. Buna göre, iki devletli modelde, bir ülke diğerinden daha düşük maliyetle mal üretiyorsa, o ülke bu malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Düşük maliyetle uzmanlaştığı bu ürünleri ihraç ederken, yüksek maliyete sebep olan malları ise ithal etmelidir. (Kurt, 2011, s. 7). Mutlak üstünlükler teorisi, emek- değer teorisinin üzerinde kurulmuştur. Emek tek üretken üretim faktörüdür ve bu nedenle bir malın değerinin ilgili mal üretilirken kullanılan emek miktarına bağlı olduğu kabul edilir. Dolayısıyla Smith'e göre, bir ülke tüm malları diğer ülkeden daha ucuza üretebiliyorsa, dış ticaret yapması kârlı olmayacaktır (Ordu, 2013, s.33). Dış ticarete kârın temellerinden biri, üstün malların üretiminde uzmanlaşmadır.

Mutlak üstünlükler teorisine göre iş bölümü ve uzmanlaşma çok önemlidir. İş bölümü yapılması halinde en fazla üretim gerçekleştirilecektir. İlerlemiş iş bölümüyle, aynı miktardaki iş gücü kullanılarak daha fazla üretim yapılacaktır. Ülkelerin ticareti, iç ticaretten uluslararası ticarete genişletilirse, uluslararası pazar iç pazardan daha büyük olduğu için iş bölümünün de genişletilmesi mümkün olabilecektir. Bu nedenle, uluslararası ticaret ülkeler için avantajlıdır. Özellikle artan iş bölümü, ülkenin toprak ve işçiliğinin yıllık üretim verimliliğinin ve değerinin artışı sağlayacaktır. (Schumacher, 2012, s. 16).

Tablo 1: Mutlak üstünlük teorisini açıklamak için aşağıdaki örnek açıklanacaktır:

Ülkeler/Mallar	Kumaş	Lastik
İngiltere	1 saat	4 saat
Portekiz	2 saat	3 saat

Tablo 1. incelendiğinde İngiltere'nin bir birim kumaş üretmek için bir saat çalışması ve bir birim lastik üretmek için 4 saat çalışması gerekiyor. Bu, bir birim lastiğin maliyetinin 4 birim kumaş maliyetine eşit olduğu anlamına gelmektedir. Bu,

iki meta arasındaki göreceli fiyat olarak bilinmektedir. Aynı örnek üzerinden Portekiz de bir birim kumaş üretmek için 2 saat, bir birim lastik üretmek için 3 saat çalışmak gerekmektedir. Bu, bir birim lastiğin maliyetinin $\frac{3}{2}$ birim kumaş maliyetine eşit olduğu anlamına gelmektedir. Bu yüzden İngiltere, kumaş üretiminde mutlak bir avantaja sahiptir, çünkü İngiltere'de tek bir birim kumaşın üretimi için Portekiz'e kıyasla daha az çalışma saatine ihtiyaç duyulmaktadır ve bu da İngiltere'deki maliyetin Portekiz'deki maliyetten daha az olduğu anlamına gelmektedir.

Öte yandan, Portekiz lastiklerin üretiminde mutlak bir avantaja sahiptir, zira Portekiz'deki bir birim lastiğin üretilmesi için İngiltere'ye kıyasla daha az çalışma saatine ihtiyacı bulunmaktadır. Bu da İngiltere'deki maliyetin Portekiz'deki maliyetten daha fazla olduğu anlamına gelir. Bu nedenle, iki ülke arasındaki mutlak avantajlar nedeniyle iki ülke arasında ticaret fırsatları vardır. Smith'in teorisine göre, her ülke ürettiği malları daha düşük maliyetle üretme ve ihraç etme konusunda uzmanlaşmalıdır. Bu örnek göz önüne alındığında, İngiltere kumaş üretimi ve ihracatı konusunda, Portekiz lastik üretimi ve ihracatı konusunda uzmanlaşmalıdır.

1.2.2. Klasik İktisat Öncesi Dönem Dış Ticaret Teorileri

Pusulanın icat edilmesiyle birlikte eski ticaret yolları önemini kaybetmeye, deniz ötesi ülkeler ve Avrupa ülkeleri feodal bir şekilde zenginleşmeye başlamıştır. Bu zenginlik, Avrupa'nın feodal sistemden burjuva sistemine geçişinin temellerini atmıştır (Vidhi ve Turgan, 2017, s. 448). Dünyada tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek kaynağa sahip bir ülke yoktur. Bununla birlikte, belirli ihtiyaçları karşılamak için bir ülkenin fazla miktarda kaynağa sahip olması, bu kaynakları israf edileceği anlamına gelmemektedir. Bu nedenle ülkelerin ellerinde bulunan fazla ürünleri satıp az olanları satın almaları uluslararası ticaretin konusunu oluşturmaktadır. (Gülmez, 2019, s.5). Dünyanın farklı ülkelerindeki siyasi sistemler ne kadar farklı olursa olsun, herhangi bir ülke kendi kendine yeterlilik politikasını uzunca bir süre tam olarak takip edemeyebilmektedir.

1.2.3. Neo – Klasik Dönem Dış Ticaret Teorileri

Klasikler, farklı nispi maliyetler koşulu olmadığı sürece uluslararası değişimin gerçekleşmediği konusunda anlaşmış, ancak bu fark için kesin bir açıklama yapmamışlardır. David Ricardo bunu ülkeler arasındaki bilim ve teknoloji düzeyindeki farklılıklara ve bir ülkeden diğerine farklılık gösteren çevre ve iklim koşullarına bağlamıştır. J. S. Mill bu durumun da farkında olarak herhangi bir sıkıntı ile

karşılaşılmadan, yerel kaynaklarla istenilen miktarda üretilebilecek birçok şeyin olduğunu ancak bunların ithal edildiğini ifade etmiştir. Genellikle yapılan açıklamalar, bir ürünü ithal etmenin yerel olarak üretmekten daha fazla fayda sağladığı yönündedir. Bu nedenle Hechscher ve Olin, göreceli maliyetlerdeki farkın nedeninin, her ülkenin üretim faktörlerin mevcudiyetindeki farktan kaynaklandığını ifade etmişlerdir (Ammar, 2013, s.13). Uluslararası ticareti açıklamaya çalışan en önemli Neoklasik teorilerden daha sonra bahsedilecektir.

1.2.3.1. Faktör Donatımı Teorisi

1919'da Heckscher, eğer ülkeler bol miktarda farklı üretim faktörleri elde edebiliyorsa, büyük miktarda bol faktör gerektiren malların üretiminde uzmanlaşmanın her ülkenin yararına olduğunu söyleyen bir makale yazmıştır. Bu teoriye göre sabit şartlarda, ülkeler nispi olarak en çok sahip oldukları üretim faktörlerine bağlı olarak ürettikleri mallarda net ihracatçı konumuna sahip olacaktır. Bir ülke üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun olarak üreten malları daha ucuza üretir (Sadi, 2015, s. 103). Dolayısıyla bu alanda uzmanlaşır ve bu malları ihraç eder. Ricardo, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinde emek verimliliğinin ülkeler arasında neden farklı olduğuna değinmemiş; Heckscher-Ohlin Faktör Donatımı Teorisinde bu konuya açıklık getirmiştir.

Faktör Donatımı Teorisi, malların serbest dolaşımının, faktörlerinin serbest dolaşımına bir alternatif olarak görülebileceğini ifade etmektedir. Mal dolaşımı, üretim faktörlerinin fiyatlarının eşitlenmesini sağladığı için, dış ticaretin, üretim faktörlerinin görece azlığı sorununa bir çözüm olduğu düşünülebilmektedir (Ali, 2015, s. 103).

Bu teorinin temel varsayımları şöyledir (Mohamoud, 2016, s. 6).

- Faktör piyasalarında tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Üretim fonksiyonları her iki ülkede aynıdır.
- Sermaye ve emek girdileri ülkeler içinde ve arasında homojendir.
- Bu faktörler iç piyasada tam hareketli ve dış piyasada tam hareketsizdir.
- Üretilen ve ticarete konu olan malların tüm fonksiyonel özellikleri mekân, kullanım zamanı ve paketleme açısından homojendir.
- Her iki ülkede talep koşulları aynıdır.
- Üretimde azalan verimler kanunu geçerlidir ve her iki endüstri ölçeğe

göre sabit getiri şartları altında çalışmaktadır

Bu teoriye göre, eğer bir ülkede üretim faktörünün fiyatı diğer bir ülkedeki fiyattan düşükse, üretim faktörünün bol olduğu söylenebilmektedir. Bir ülkedeki üretim faktörünün fiyatı diğer ülkeden yüksekse üretken bir faktör nadirdir. Aynı miktarda üretim faktörü içermiyorsa ürünler farklı yoğunluk içermektedir.

1.2.4. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Klasik ticaret teorisi, ülkeler arasındaki farklılıkları araştırmaya ve endüstriler arasındaki değişimi, küreselleşme sürecini ve altmışlı yıllarda başlayan yeni ticaret biçimini açıklamak için yeterli olmayan uluslararası ticaretten bir başlangıç noktası olarak kabul etmeye dayanmaktadır. Yeni ticaret teorisi şirkete odaklanır ve şirket verimliliğindeki farklılıklara bakarak dış ticaretin nasıl şekillendiğini açıklar. Bu nedenle teorilere dayalı mikro ekonomik bir yaklaşım uygulanmaktadır. 1979'da Krugman tarafından geliştirilen teoriler şirketin farklılıklarını vurgulayan yeni ticaret teorilerine ışık tutmaktadır (Bakkalcı, 2013, s.71). Yeni ticaret teorilerinin önceki teorilerden temel farkı geleneksel dış ticarete var olan tam rekabet ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımını ortadan kaldırmasıdır. Yeni ticaret teorileri temel varsayımlar olarak, ölçeğe göre artan getiri ve eksik rekabet piyasası varsayımlarını kabul etmektedir. Teorilerin yeni olarak adlandırılmasının nedeni, ölçek ekonomisi ve eksik rekabet piyasasını içeren dış ticaret teorilerinin matematiksel olarak formüle edilmesinin 1970'lerin sonunda yapılmaya başlanmış olmasıdır. Teoriler, Krugman'ın (1979) firma farklılıklarını vurgulayan yeni ticaret teorileri üzerine geliştirilmiştir.

1.2.4.1. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

1961'de Linder dış ticaret teorisinde talep olgusunu incelemiştir. Linder'in ifade ettiği şekliyle ülkelerin mal ihracatları üzerinde etkili olan şey benzer talep yapılarıdır. Yani mallar yüksek bir fiyattan satılsa bile benzer tercihlere, zevklere sahip diğer ülkeler tarafından talep edilecektir. Üretim koşulları, talep koşullarından bağımsız değildir. Dış ticarete talep önemli bir faktör olduğu için, ticaret taleplerin benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Bir ülke talep fazlası ürün ürettiğinde bu üretim fazlası malları talep eden ülke de benzer özelliklere sahip olacaktır (Şahin, 2016, s. 2). Uluslararası pazarın, iç pazarın sadece bir uzantısı olduğunu ifade eder. İç talep, herhangi bir ürünün yayınlanması için gerekli bir koşul haline gelmektedir, Yani, büyük bir talep olmadıkça yurtdışına herhangi bir mal ihraç etmek mümkün değildir.

Linder, homojen olmayan sanayi ürünleri ticaretini talep koşullarına bağlamaktadır. Teorisine göre, benzer gelir düzeyine, zevke ve tercihe sahip ülkeler

arasında dış ticaret artacaktır. Yerel pazar için mal üreten sanayi ülkelerinin şirketleri, aslında kendi ülkelerine benzer piyasalara da ihracat yapabilme kabiliyetini katmaktadır. Buna rağmen, Linder'in teorisi, dış pazarlara ihraç edilen üretilen malların ticareti hakkında yeterli açıklamaya ulaşamamıştır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011, s. 201). Linder'in teorisi hakkında fark edilen şey, eski ekonomistlerin ilgisini çeken üretim koşullarından talep koşullarına geçişidir. Öte yandan, Linder üretim maliyetlerine fazla önem vermemiş, aksine uluslararası iş bölümünü açıklamak için talep koşullarına güvenmeyi tercih etmiştir. Ayrıca ürünün fiyatına veya maliyetine bağlı olmayan rekabetçi üslere bağlı olarak, ürün talebi yaratmak için, pazarlama politikasına ve tüketici ihtiyaçlarının gerçekleştirilmesinde ve teşvik edilmesindeki etkin rolüne güvenmiştir.

1.2.4.2. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek ekonomileri teorisine göre, bir ülkede geniş pazara sahip olan ürünlerin üretilmesi ve bu ürünlerin üretiminde uzmanlaşması ticaret hacmini artırmaktadır. Talebin fazla olduğu malların üretilmesi sonucu meydana gelen çıktı artışı, verimleri artırarak ortalama üretim maliyetlerini düşürmekte ve ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmasını sağlamaktadır. Ölçek ekonomileri teorisinde, firmaların üretim kapasitesi, talep temelinde oluşur. Bu sebeple ülkeler arasındaki dış ticaret bir ülkedeki yerleşik firmanın diğer ülkelerdeki talebe ulaşmasına ve tüketici sayısının artmasına olanak sağlamaktadır. Bu süreçte firmalar az sayıda birkaç çeşit malın üretiminde uzmanlaşarak ölçek ekonomilerinden faydalanabilmektedirler. (Arıç, 2015, s. 87). Dolayısıyla, ölçek ekonomileri teorisinin, gelişmiş sanayileşmiş ülkeler arasında, nihai ürünler veya tüketim malları üreten büyük bir iç pazara sahip dış ticaretin yapısını açıklamaya çalıştığı, küçük bir iç pazara sahip ülkeler ise yarı mamul mallar veya ara mallar ürettikleri söylenebilir. Bu teori, küçük sanayileşmiş ülkelerin karşılaştırmalı avantajlar kazanma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu avantajların kaynağı, bu ülkelerin diğer ülkelerdeki tüketicilerin zevk ve tercihlerini etkilememesi nedeniyle yarı mamul veya ara mallardaki ölçek ekonomileridir. Karşılaştırmalı avantajlar kazanan büyük sanayileşmiş ülkelerin aksine bu avantajlar diğer ülkelerdeki tüketici zevklerini etkileme yetenekleri nedeniyle nihai malların veya tüketim mallarının üretimindeki ölçek ekonomilerinden kaynaklanmaktadır.

1.2.4.3. Monopolcü Rekabet Teorisi

1937'de Chamberlin, Monopolcü rekabet teorisinde, üretimde farklılaştırılmış ürünler üreten birçok şirket olduğunu belirtmiştir. Bu teori, ürün farklılaşması ve ölçek ekonomileri ile açıklanabilmektedir. Sektördeki tüm şirketler, iç ölçek ekonomileri ile çalışabilecekleri yakın alternatifler üzerinde tekel gücüne sahiptir. Böylece küçük firmaları pazardan uzak tutarak tam rekabet ortadan kalkmaktadır (Şahin, 2016, s. 178). Monopolcü rekabet, küçük şirketlerin monopolcü rekabet durumunda pazar payı olmadığı için eşit olmayan bir rekabet türüdür.

Ürün farklılaştırması, monopolcü rekabetin ortaya çıkmasında önemli bir faktördür. Chamberlin, ürün farklılaştırmasından söz edebilmek için, bir ürün grubunda faaliyet gösteren bir satıcının, malını alıcının gözünde diğer mallardan farklı gösteren bir özelliğın olması gerektiğini ifade eder. Bu özellik zaten mevcut olabilir veya alıcının var olduğunu algıladığı bir özellik olabilir. Ancak, burada önemli olan alıcının tercihini var olduğuna inandığı özelliğe sahip olan maldan yana kullanmasıdır. (Kurt, 2011, s. 15). Monopolcü rekabette, ürünü diğer ürünlerden ayıran bir avantajın varlığı önemlidir.

Sanayi kesimindeki firmalar ölçeğe göre artan getiri koşullarının sonucu olarak monopolcü rekabet piyasasında çalışmaktadır. Firmalar bu nedenle birçok türde mal üretmek yerine bir ya da birkaç mal üretmektedir. Firmalar ürettikleri mallarda uzmanlaştıkça ölçek ekonomilerinden faydalanmaktadır. Uzmanlaştıkları malları ihraç etmekte, diğer malları ithal etmektedirler. Monopolcü rekabet piyasasında faaliyet gösteren şirketler bir çeşit pazar gücüne sahiptir, yani döviz şart ve koşulları üzerinde kontrole sahiptir. Bu şirketler ayrıca tüm müşterilerini kaybetmeden fiyatlarını artıracabilecekleri gibi, rakiplerle olası bir fiyat savaşını tetiklemeden de fiyatları düşürebilirler.

1.2.4.4. Teknoloji Açığı Teorisi

Teori 1961 yılında Michael Vivian Posner tarafından ortaya atılmıştır. Teorinin temel dayanağı bir malın üretiminde kullanılan teknik ve teknolojik bilginin ülkeler arasında farklılık göstermesidir. Teknoloji, bazı mal türlerinin üretiminde devlet bütçesi açısından, karşılaştırmalı avantaj sağlayan sebepler arasında önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin büyük bir bölümü, yeni mal ve üretim süreçlerine dayalıdır. Bunlar sanayileşmiş ülkelerde kurulan, yeni teknolojiye sahip üretim tesislerinde gerçekleştirilir. Malların ve süreçlerin üretimini

ilk olarak gerçekleştiren ülkelerin rekabet güçlerini belirleyici olan faktör, diğer ülkelerden farklı olarak bu teknolojik dönüşümleri ve gelişimleri sağlayabilmesidir. Teknolojik yenilikler ülkelere karşılaştırmalı bir maliyet avantajı sağlamaktadır (Arıç, 2015, s. 86). Gelişme çarkının hızı ışığında teknoloji, ülkelerin mal üretiminde ilerleme ve mükemmeliyetinde önemli bir rol oynamakta ve dolayısıyla ülkeler arasındaki dış ticaret sürecinin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Yenilikler patent ve fikri mülkiyet hakkı yasaları ile korunur. Diğer bir deyişle, bir yeniliği ilk kez bulan kişi veya firma onun monopolcüsü olur. Başkalarının o buluşu izinsiz kullanması yasalarla önlenir. Dolayısıyla Teknoloji Açığı Hipotezine göre; yeni bir mal geliştiren sanayileşmiş ülkeler bu malın ilk ihracatçısı olurlar (Kurt, 2011, s. 13). Bu bağlamda, Teknoloji Açığı Teorisi, buluşu yapan ülkenin teknolojik ilerleme gösteren emtiaların üretiminde ve ihracatında geçici bir tekele sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu geçici tekel, bu ülkenin teknolojik üstünlüğünün sona ermesiyle sona ermektedir.

1.2.4.5. Nitelikli İş Gücü Teorisi

Kissing ve Kravis'in iş gücü teorisine göre, sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaretin önemli bir kısmı nitelikli işgücünün farklılığı ile açıklanmaktadır. Her ülkenin farklı endüstriyel yapısı vardır ve bunun nedeni faktör fiyatı, faktör verimliliği ve faktör oranlarıdır. Teoriye göre nitelikli işgücüne yoğun bir şekilde sahip olan ya da ticari serbestleşme uygulamasıyla birlikte nitelikli iş gücünü istihdam eden bir ülkenin, ürettiği malın nispi fiyatında bir artış görülecektir. Hecksler -Ohlin teorisine göre bu, malın üretiminde uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Sonuç olarak, nitelikli işgücü istihdam edilmeyen ürünlerde üretim seviyesi ve istihdam azalmaktadır. Bu durum ise nitelikli olmayan iş gücü arzında bir artışa neden olmaktadır. Dış ticaret, Hecksler-Ohlin Teorisi'ne beşeri sermaye eklenerek "Nitelikli İşgücü Teorisi" ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu teori Hecksler-Ohlin Teorisi ile çelişmemektedir (Özel, 2012, s. 10). Bu teori, işçiyi, vasfına göre ayırma tabi tutar ve vasıflı işçiyi vasıfsız işgücünden bağımsız hale getirmekte, vasıflı işçiyi bağımsız bir üretken unsur olarak kabul etmekte ve sermaye bileşenine eklenmesi gereken bir tür yatırım olarak görmektedir. Bu nedenle eğitim, öğretim ve diğer alanlarda çeşitlendirilmiş yatırımlara olan ihtiyacı nedeniyle nitelikli işgücü unsuru, insan sermayesi olarak adlandırılmaktadır. Nitelikli işgücü açısından göreceli kıtlığı bulunan ve vasıfsız

işgücü nispeten bol olan ülkeler, yüksek vasıflı insan sermayesi ile yoğun olan malları ithal etmekte ve vasıfsız insan sermayesi ile yoğun mal ihraç etmektedirler.

1.2.4.6. Ürün Dönemleri Teorisi

Ürün dönemleri teorisi, teknoloji açığı hipotezinin genelleştirilmiş ve geliştirilmiş özel bir hali olmakla birlikte, teknoloji açığı hipotezinde taklit gecikmesi üzerinde durulurken, ürün dönemleri teorisinde bir ürünün icat edilmesinden dünya ticaretini etkilediği ve standart bir ürün haline geldiği süreç üzerinde durulmaktadır. Her iki teoriye göre de, sanayileşmiş ülkeler yeni ve ileri teknolojiye dayalı bir ürünü ihraç eder, daha eski ve ileri olmayan teknolojileri gerektiren malları da ithal ederler (Köse, 2018, s. 98). Ürün dönemleri teorisi, teknoloji açığı teorisinin genelleştirilmiş şeklidir. Kimi yazarlara göre ise ürün dönemleri teorisi, Heckscher-Ohlin Teorisi'nin teknolojik değişme modeline uygulanmış biçimidir. Bu teori 1966'da Raymond Vernon tarafından ileri sürülmüştür.

Bir malın icat edildiği dönemden malın standartlaşmaya başladığı döneme kadar geçen süreçte bu mal, icat eden ülke tarafından tek başına üretilir ve ihraç edilir. Daha sonraki aşamalarda ise malın üretimi standartlaştırılır. Üretim teknolojisi bir ülkeden diğerine yayılmaya başlar ve buna bağlı olarak ürünü icat eden ülkenin ihracatı düşme eğilimine girer. Bunun sonucunda gelişmiş ülkeler, üretim teknolojisi standartlaşmamış mallar satarken, gelişmekte olan ülkeler bisiklet, televizyon ve bilgisayar gibi standartlaşmış mallar üretmektedir (Aksu, 2014. s. 385). Vernon, yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve yeni ürünlerin icadının, eğitilmiş iş gücü ve yüksek arge yatırımlarına sahip ileri sanayi ülkelerinde oluşacağına inanmaktadır (Palacioğlu, 2018, s.15). Ürün dönemleri teorisi, yabancı yatırım olgusunun özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve genel olarak gelişmiş ülkelerde yaygınlaşmasının en önemli nedenlerini ortaya koymaktadır. Bu teorinin başarısına ve onu bazı ürünlere uygulama olasılığının bulunmasına rağmen, diğer ülkelerin bu teoriyi kolayca taklit edebilmesi veya bu teorinin bazı ürün türleri için uygulanmasının zorluğu, ürünün dönemleri teorisinin tüm mallara uygulamasını imkansız hale getirmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya arasında meydana gelen ihracat çekişmesi, ürün dönemleri teorisine bir örnek olarak verilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Amerikalı üreticiler vakum tüplü radyo ürettiler, böylece uluslararası pazara girdiler. Ancak kısa bir süre sonra, Japon radyo üreticileri Amerikan teknolojisini kopyaladı, bunu yaparken ucuz işgücü kullandılar ve böylece

ABD ihracatçılarının uluslararası pazarlardaki liderliğini kırmayı başarmışlardır. Amerika Birleşik Devletleri, yine transistor teknolojisinde benzer bir durum yaşamış, yine Japonya, Amerika'da geliştirilen transistor teknolojisini bir süre sonra taklit etmiş ve bu nedenle Japonya, uluslararası pazardaki bu yeni ürün için ABD'nin liderliğini bir kez daha sona erdirebilmiştir (Özel, 2012, s. 13-14). Bilgisayar gibi elektronik endüstrisine ait ürünlerin üretiminin Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve Japonya'ya yayılmadan önce Amerika Birleşik Devletleri'nde başladığını görüyoruz. Daha sonra bu tür endüstrilerin üretimi, Tayvan, Güney Kore, Hong Kong ve diğer gelişmekte olan ülkeler gibi gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşmıştır.

1.3. 2000 Yılından Sonraki Dönemde Türk Dış Ticaretin Gelişimi

Teknolojinin yayılmasının hızlandığı, dünya ekonomisinin küreselleşme eğilimlerinin arttığı bir dönemde ülkeler arası dış ticaretin yapısı, yönü giderek önem kazanmaktadır. Türkiye ekonomisi, bu anlamda özellikle 1980 döneminden sonra büyük yapısal değişikliklere uğramış, 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması'na dayanarak, 24 Ocak 1980'den önce ihracat büyüme stratejisini benimseme kararı almıştır. Bunun ardından da imzalanan bu antlaşmanın doğal bir sonucu olarak 1996 yılında Avrupa Birliği ülkeleri gümrük birliğine girmiştir. Dış ticaretteki bu gelişmeler ile Türkiye'nin tarımdaki payı azaltılmış ve imalat sanayisindeki payı artmıştır (Ulucan vd. 2014, s.36).

2000 yılında dünya ticareti açısından çok olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Buna rağmen Euro/Dolar paritesinde Euro aleyhine yaşanan gelişmeler, ham petrol fiyatlarında görülen yüksek artış ve bunun maliyetleri arttırıcı etkisi gibi dışsal faktörlerden kaynaklanan gelişmeler ihracatta beklenen artışın gerçekleşmesini engellemiştir. Uygulanan kur politikasının Türk lirasını reel anlamda değerli kılması, ihracatımızı olumsuz yönde etkileyen bir diğer faktördür. İhracatı büyük ölçüde etkileyen dışsal ve içsel faktörlerden kaynaklanan tüm bu olumsuzluklara rağmen, 2000 yılında ihracat bir önceki yıla kıyasla % 4,4 oranında artış göstererek 27,8 milyar dolara ulaşmıştır. Artan iç talep ve Türk lirasının değer kazanması nedeniyle ithalat da bir önceki yıla göre % 34 artışla 54,5 milyara yükselmiştir (Tıktık, 2007, s. 34).

2001-2015 döneminde Türkiye ekonomisini etkileyen diğer kriz 2008 küresel finans krizidir. Türkiye ekonomisi, 2008 ve 2009 yıllarında yoğun bir şekilde varlığını hissettiren küresel krizin etkisiyle küçülmüştür. 2008 yılı ortalarında Lehman Brothers Yatırım Bankası'nın batmasıyla derinleşen kriz ile birlikte ABD'de birçok banka tarihe

karışmıştır. Türk bankacılık sektörüne gelince, 2001 krizinde yaşadığı büyük sorunların ardından toparlanması ve yapısal reformlarını tamamlamış olması sebebiyle, güçlü altyapısı ile küresel ekonomik krize karşı sağlam kalarak özgüvenini tazelemiştir. Türk bankacılık sisteminin küresel finansal krizden etkilenmesini engelleyen nedenlerden biri, küresel krizin temelini oluşturan kredi türev ürünlerine yatırım yapılmaması, güçlü aktif kalitesi, likidite yapısı, sermaye yeterliliği, risk yönetimi ve iç kontrol sistemine sahip olmalarıdır. Tüm bu nedenler, küresel kriz karşısında Türk bankacılık sisteminin krizden etkilenmesini önlemiştir (Akın, 2018). Ekonomi, genel olarak ülkelerin ekonomilerini büyük ölçüde etkileyen birçok krizden geçti ve bu krizlerin en büyük etkisi gelişmiş ülke ekonomileri üzerinde olmuştur. En önemli krizler arasında gösterilen 2008 krizinin yaşandığı süreçte, dünyanın en güçlü bankalarında ve dünyanın ekonomik olarak en güçlü ülkelerinde ekonomik çöküntüler yaşanmıştır. Eski krizlerdeki deneyimleri nedeniyle daha önce inşa ettiği temeller sayesinde Türkiye'nin bu krizden çok etkilenmediğini ifade etmek mümkündür.

2015 yılında dış ticaret, bazı ülkelerle olan siyasi ilişkilerin bozulması nedeniyle, başta ulaştırma sektörü olmak üzere karşılaşılan çeşitli zorluklardan etkilenmiş, bu sürecin bir sonucu olarak da dış ticaret hacmi azalmıştır. 2015 yılı dış ticaretin daralmasında fiyat hareketlerinin de rolü vardır. Bunun yanında petrol ve emtia fiyatlarındaki düşüş ithalat tutarının düşmesi açısından olumlu etki yapmıştır. Ancak, bu düşüşte reel gelişmelerin etkisi daha büyüktür. Avrupa'da ekonomide bir türlü canlanma yaşanmaması, Rusya'daki resesyon ve komşu ülkelerdeki çatışmalar ihracatı olumsuz etkilemiştir. Türkiye ekonomisindeki yavaş büyüme de ithalatta düşüş meydana getirmiştir (Koçyiğit, 2018, s. 37). 2015 dönemi dünya ticaret tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmiş ve ticaret şartları üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Ancak Afrika, emtia ihracatına olan yoğun bağımlılığından en çok etkilenen kıta olmuştur. Afrika'nın ikinci büyük ekonomisi olan Nijerya, 2016 yılında bir resesyona girmiştir.

1.3.1. İthalat

İthalat, ülkenin gümrük mevzuatında öngörülen prosedürler çerçevesinde yurt dışından tedarik edilen bir ürünün ülke içinde serbest dolaşıma katılma sürecidir. Bu durumda ithalat, bir ürünün ya da iktisadi kıymetin gümrük mevzuatı kapsamında fiili ithalatının gerçekleştirilmesi ve karşılıksız ithalat dışında ithalat bedelinin kambiyo yasası kapsamında ihracatı yapan firmaya aktarılmasıyla yapılmaktadır (Arslan, 2019,

s. 4). İthalat bir ülkeden yabancı ülkelere döviz çıkışı gerektirmektedir. İthalat sürecinde ülkede üretilen mallar yerine yabancı ülkeler tarafından üretilen mallar tercih edilmekte, bu durum ise gerek yerli üretici gerekse de ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkilere neden olmakta, bu gerekçe ile de pek arzu edilen bir durum olarak değerlendirilmemektedir. Sonuç olarak, iç piyasada üretilen ürünlere yönelik bir talep azalışı söz konusu olmaktadır (Kaya vd, 2012, s. 8). İthalat, uluslararası piyasalarda dolaşımı serbest olan bir malın ithalat ve gümrük mevzuatına uygun olarak yurtdışından satın alınması, ithalat bedelinin ise kambiyo mevzuatına göre transfer edilmesi işlemidir. Bir diğer ifadeyle ithalat, bir ülkenin başka ülkelerde üretilmiş malları yürürlükteki mevzuat çerçevesinde satın alma işlemi olarak da tanımlanabilir. İthalata, dış alım da denilmektedir, ihracatın karşıtıdır ve onunla birlikte bir ülkenin dış ticaret dengesini oluşturmuştur.

1980'li yıllardan sonra Türkiye'nin dış pazarlara açılma süreci hızlanmış, ithalatı yasak olan ürünlerin yasaklarının kaldırılıp ülkeye girmeye başlaması ile ithalat artışı ortaya çıkmış ve bu süreç dış ticaret açığını da beraberinde getirmiştir (Koşar, 2018, s. 21). İthalat oranı ile dış ticaret açığı oranı arasında ters bir ilişki vardır. İthalat oranı ihracat oranına göre ne kadar yüksek olursa, dış ticaret açığı o kadar büyük olur. İthalat oranı ihracat oranına göre ne kadar düşük olursa, dış ticaret açığı o kadar az olmuştur.

Tablo 2: 2000 – 2018 Türkiye İthalatı

Yıllar	İthalat (Milyar dolar)	
	Değer	Değişim (%)
2000	54,50	34,0
2001	41,39	-24,0
2002	51,55	24,5
2003	69,33	34,5
2004	97,53	40,7
2005	116,77	19,7
2006	139,57	19,5
2007	17006,	21,8
2008	201,96	18,8
2009	140,92	-30,2
2010	185,54	31,7
2011	240,84	29,8

2012	236,54	-1,8
2013	251,66	6,4
2014	242,17	-3,8
2015	207,23	-14,4
2016	198,61	-4,2
2017	233,79	17,7
2018	223,04	-4,6
2019	210,34	-9,0
2020	219,51	4,4

Kaynak: TÜİK, 2019 “<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>,”
29.12.2021

2000 yılında 54.50 milyar dolar olan ithalat değeri, 2001 yılında bir önceki yıla kıyasla % 24,0 oranında azalmış ve 41,39 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. O dönemdeki siyasi istikrar nedeniyle ithalatın değeri 2002 ve 2003 yıllarında artmıştır ve 2004 yılındaki değeri önceki yıllara göre % 40,7 artışla 97,54 milyar dolar olmuştur. 2005 yılında ithalat yine önemli oranda artış göstererek 116,77 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2008 yılına kadar artış gösteren ithalat değeri 2008 yılında 201,96 milyar dolar seviyesine kadar yükseldikten sonra 2009 yılında % 30,2 oranında gerileyerek 140,92 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiş, küresel mali kriz nedeniyle ithalat önemli ölçüde azalmıştır. 2009 yılından 2012 yılına kadar ithalat tekrar artmaya başlamış, ancak 2012 yılında Euro Bölgesi krizi nedeniyle ithalat bir önceki yıla kıyasla % 1,8 oranında azalış göstererek 236,54 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Ardından 2014 yılına kadar tekrar artış gösteren ithalat, 2015 yılında yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle % 14,4 oranında azalmış, 2016 yılında ise 15 Temmuz darbe girişiminden önemli ölçüde etkilenen ithalat, 198,61 milyar dolara kadar gerilemiştir. 2017 yılında bir miktar artış gösteren ithalat, siyasi gerilimler nedeniyle 2018 yılında % 4,6 oranında gerilemiş, ithalat harcamalarındaki gerileme 2019 yılında da devam ederek 210,34 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise ithalatın değeri bir önceki yıla kıyasla %4,4 artışla 219,51 milyar dolar olmuştur.

1.3.2. İhracat

İhracat, şirketlerin dış pazarlara ürettiği mal ve ürünleri sunma, satma sürecidir. Başka bir deyişle ihracat, mal ya da hizmetleri bir ülkeden diğerine satmak veya kullanmak için gönderme sürecidir. İhracat, ülkelerin ekonomisini büyük ölçüde etkiler ve o ülkedeki şirketler ve birçok ülke için önemli bir ekonomik göstergedir.

İhracat, piyasadaki kârlılığı ve güveni artırmanın yanı sıra ticaret dengesini ve yaşam kalitesini iyileştirmede de önemli bir rol oynamaktadır (Koşar, 2018, s.19-20). İhracat, iç ve dış çevresel faktörler arasındaki karşılıklı etkileşime yönetimin stratejik bir yanıtı olarak tasvir edilmektedir. Uluslararası pazarlama literatürüne göre ihracat, uluslararasılaşma sürecinin ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Buna ek olarak, şirketlerin dış pazarlara girme alternatiflerinden en çok kullanılan ve en kolay olan yoldur. Buna bağlı olarak, düşük riskli ve kârlı bir alternatif olarak kabul edilir. Ayrıca, ihracatta mali ve idari kaynakların kullanımı daha az miktardadır (Yücel, 2019, s. 205-206). Ülkeler ürünlerini satarak ve bu şekilde geliri arttırarak dış pazarlara açıldığından ihracat önemli bir gelir kaynağı olarak düşünülebilir. Ancak ürünleri ihraç etme süreci, bu ürünlerin ihracat pazarında kabul edilmesine izin veren belirli kalite standartlarına tabi olmalıdır.

Günümüz rekabet ortamında rekabet gücü getirecek ve bunu sürdürülebilir kılabacak üretim ve ihracat yapısının olması, gelişmekte olan bir ülkenin küresel krizlerden en az düzeyde etkilenmesinin temel koşuludur. Ayrıca, dış ticaretin ürün ve ülke bazında çeşitlendirilmesi de ülkelerin dış rekabet gücünün artmasını ve şoklardan en az düzeyde etkilenmesini sağlayacaktır (Erkan vd, 2016, s. 1824). Türkiye, ihracatı, ekonomik sorunların üstesinden gelmek, halkın refah düzeyinin arttırılabilmesi ve dünya ticaretinde önemli bir yere gelebilmesi için vazgeçilmez bir yol olarak görmektedir. İhracata dayalı kalkınma stratejisinin bir parçası olarak, ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla ihracatı teşvik ve teknik yardım programları tasarlanmıştır. Ayrıca ihracatın karşı karşıya kaldığı tüm iç ve dış engeller de ele alınmıştır. (Atayeter, 2011, s.2). İhracat, ülkelerin bağımlı olduğu ekonominin en önemli bileşenlerinden biridir ve aynı zamanda gelişmiş ülkeler için ana gelir kaynağıdır. İhracat, ihraç edilen mallar ve gıda maddeleri aracılığıyla o ülkede sanayi ve tarımın kalitesinin önemli bir göstergesidir. İhracat ne kadar fazla olursa ülkenin ekonomik büyümesi de o kadar artacaktır. Malların kalitesi ne kadar yüksek olursa, ülkenin dış pazardaki değeri de o kadar yüksek olmaktadır.

Tablo 3: 2000 – 2018 Türkiye İhracatı

Yıllar	İhracat (Milyar Dolar)	
	Değer	Değişim (%)
2000	27,77	4,5

2001	31,33	12,8
2002	36,05	15,1
2003	47,25	31,0
2004	63,16	33,7
2005	73,47	16,3
2006	85,53	16,4
2007	107,27	25,4
2008	132,02	23,1
2009	102,14	-22,6
2010	113,88	11,5
2011	134,90	18,5
2012	152,46	13,0
2013	151,80	-0,4
2014	157,61	3,8
2015	143,83	-8,7
2016	142,52	-0,9
2017	156,99	10,1
2018	167,92	7,0
2019	180,83	2,1
2020	169,63	-6,2

Kaynak: TÜİK, 2019 “<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>”,
29.12.2021

Tablo 3. incelendiğinde, 2000 yılında 27,77 milyar dolar olan ihracat gelirlerinin 2001 yılında uluslararası piyasalardaki hareketlilik nedeniyle arttığını ve 2001 yılında ihracat gelirlerinin 2000 yılına kıyasla % 12,8 artarak, 31,33 milyar dolar seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. 2002 yılında Türkiye ekonomisinde önemli gelişmeler yaşanmış ve bunun bir yansıması olarak ihracat % 15,1 oranında artış göstererek 36.05 milyar dolara ulaşmıştır. İhracat gelirlerinin 2003 yılından itibaren 2009 yılına kadar sürekli olarak artış gösterdiği ve ihracat gelirlerinin 2008 yılında 132.02 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2009 yılında küresel krizin ortaya çıkmasıyla birlikte ihracat % 22,6 oranında azalarak 102,14 milyar dolar seviyesine gerilemiş, küresel mali krizden sonra, 2010, 2011 ve 2012'de Türkiye'nin ihracatı hızla artmaya devam etmiştir. Ancak 2015 yılında ihracat bir miktar gerilemeye başlamış ve bu gerileme 2016 yılında darbe girişimi nedeniyle daha da artmış ve 2016 yılında ihracat gelirleri % 0,9 oranında azalarak 142,52 milyar dolar seviyesine kadar gerilemiştir. 2017 yılından itibaren artış gösteren ihracat gelirleri 2017 yılında 156,99 milyar dolar, 2018 yılında 167,92 milyar dolar ve 2019 yılında da

bir önceki yıla kıyasla % 2,1 oranında artış göstererek 180,89 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir. 2020 yılında ise ihracat gelirleri % 6,2 oranında gerileyerek 169,63 milyar dolara düşmüştür.

1.3.3. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Dış ticaretin performansını açıklayan en önemli kriterlerden biri ithalat ve ihracattır. Dış ticaret açığı herhangi bir ülkenin para birimi veya gayri safi yurtiçi hasılanın yüzdesi ile ölçüldüğünde, farklı ülkelerdeki veya aynı ülkedeki değerleri farklı zamanlarda karşılaştırılması güç olabilmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise hem ülkeler arası hem de zamanlar arası karşılaştırma yapmaya daha uygun olabilmektedir. Bunun dışında Heckser-Ohlin tarafından geliştirilen modelde de istihdam ve dış ticaret arasındaki ilişkiden bahsedilmiştir. Heckser-Ohlin'e göre, gelişmekte olan ülkeler ürettikleri malları ihraç ederken, sermaye yoğun malları ithal edeceklerdir. Bu sebeple üretilen malların ihracatındaki artış istihdamı arttıracak, dolayısıyla işsizlik azalacaktır (Eygü, 2018, s.104). İthalatın ne kadarının ihracat tarafından karşılandığını gösteren oran, ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Bu oran, ülkenin farklı zamanlarda göstermiş olduğu ticari performansını karşılaştırmak için ülkeler arasındaki karşılaştırmalarda kullanılmaktadır. 1980 yılı dışa açılmanın başlangıcıdır. 1980 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %36 olmuştur. 1981'de bu oran hızla artarak % 52,6 olarak gerçekleşmiştir. Sonraki yıllarda bu oran %50 ile %80 arasında değişiklik göstermiştir. 1994, 2000 ve 2001 yıllarında bu oranın, yaşanan devalüasyonlar etkisiyle krizden sonra arttığı görülmüştür. Bu oran 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle bu yılda en yüksek seviyeye ulaşmış, sonraki yıllarda azalma göstermiştir (Şahin, 2019, s. 30). Ülkeler arasında yapılan karşılaştırmalarda ihracat oranının büyük rol oynadığına dikkat çekmek gerekir. Buna ilaveten ihracat ve işsizlik arasında da ters bir ilişki bulunduğunu ifade etmek gerekir. İhracat oranı ne kadar yüksek olursa işsizlik oranı o kadar düşük olmaktadır.

Tablo 4: Türkiye İhracatının İthalatı Karşılama Oranları

Yıllar	İthalat	İhracat	İhracatın İthalatı Karşılama oranı %
2000	54,50	27,774	51,0

2001	41,39	31,334	75,7
2002	51,55	36,059	69,9
2003	69,33	47,252	68,1
2004	97,53	63,167	64,8
2005	116,77	73,476	62,9
2006	139,57	85,534	61,3
2007	170,06	107,27	63,1
2008	201,96	132,02	65,4
2009	140,92	102,14	72,5
2010	185,54	113,88	61,4
2011	240,84	134,90	56,0
2012	236,54	152,46	64,5
2013	251,66	151,80	60,3
2014	242,17	157,61	65,1
2015	207,23	143,83	69,4
2016	198,61	142,52	71,8
2017	233,79	156,99	67,1
2018	223,04	167,92	75,3
2019	210,34	180,83	86,0
2020	219,51	169,63	77,3

Kaynak: TÜİK, 2019 “<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>”,
29.12.2021

Tablo göre, 2000'den 2003'e kadar ihracat ithalattan daha yavaş artmıştır, Sonuç olarak, ihracatın ithalatı karşılama oranı 2000'de % 51'den 2003'te % 68,1'e yükselmiştir. 2001 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı en yüksek % 75,7 düzeyine ulaşmıştır. 2003-2008 yılları arasında ihracatın ithalattan daha hızlı arttığı, ihracatın ithalatı karşılama oranının ise % 68,1 ile % 65,4 arasında değiştiği görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranının, 2008 yılında % 65,4'e ulaştığı, bu oranın 2008 yılındaki küresel mali krizden önemli ölçüde etkilenmediği görülmektedir. 2011 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı önemli ölçüde gerilediği ve % 56 oranında gerçekleştiği görülmektedir. İncelen dönem itibariyle 2000 yılından sonraki en düşük oranın 2011 yılında gerçekleştiği görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı, % 86,0 ile en yüksek seviyeye ulaştığı 2019 yılına kadar yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlemiştir. 2020 yılında ise ihracatın ithalatı karşılama oranı tekrar azalmaya başlamış ve % 77,3 olarak gerçekleşmiştir. Döviz kurları ve Türk lirasının değeri, Türkiye'nin ihracat ve ithalatını etkileyen en önemli nedenleri oluşturmakta, dolayısıyla da ihracatın ithalatı karşılama oranını etkilenmektedir.

1.4. Dış Ticaret Dengesi

Johansen Koentegrasyon analiziyle dış ticaret dengesi ile dış ticaret terimleri arasındaki dinamik ilişkinin varlığı test edilmiştir. Koentegrasyon analizinde, % 1 önem seviyesinde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki (eşbütünleşme) tespit edilmiştir. Yapılan korelasyon analizinde de dış ticaret dengesiyle dış ticaret hadleri arasında güçlü korelasyon görülmüştür (Küçükaksoy ve Çifçi, 2014, s.123). Genel olarak dış ticaret dengesi, bir ülkenin mal alım satım dengesidir. Mal ihracatı ile ithalatı arasındaki farka dış ticaret dengesi ya da ticaret dengesi denir. Bu fark pozitif değer ise bir ticaret fazlası vardır. Ancak bu fark negatif bir değerse bir ticaret açığı söz konusudur. Dış ticaret dengesi ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. İhracat miktarı, yurtdışına satılan malların değerleri toplamına eşitken, ithalat miktarı yurtdışından ülkeye giren malların değerleri toplamına eşittir (Alkan, 2018, s. 56). Dış ticaret dengesi değişen ihracat ve ithalat miktarı ile yakından ilişkilidir.

Ekonomi politikalarının en önemli hedeflerinden biri, ülke ekonomisinde iç dengenin sağlanması, bununla birlikte de dış dengenin sağlanması yani ödemeler bilançosunun dengelenmesinin sağlanmasıdır. Ödemeler bilançosu belirli bir dönemde yaşayanlar ile yurt dışında yaşayanlar arasındaki finansman faaliyetlerini, sermayeyi, malları ve hizmetleri ifade etmektedir. Tarih boyunca toplumlar, çeşitli faaliyetler göstererek, yöntemler geliştirerek bu dengeyi sağlamayı amaçlamışlardır (Korun, 2019, s. 16). İhracat kazancını arttırıp ithalat harcamalarının azalmasıyla yani dış ticaret dengesinin iyileşmesiyle devalüasyonun dış denge üzerindeki olumlu etkileri ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, esneklik katsayısı yükseldikçe devalüasyonun, ihracat gelirlerini artırma ve ithalat giderlerinden tasarruf sağlama etkilerin de o ölçüde büyük olacağını ifade etmek mümkündür (Akbulut, 2014, s. 6). Ticaret dengesi, ihracat ve ithalatın hareketinden büyük ölçüde etkilenmektedir. İhracatın değeri, ithalatın değerinden büyük olduğunda ticaret dengesinde bir fazlalık olmakta, ithalatın değeri ihracatın değerinden büyük olduğunda ise ticaret dengesinde bir açık olmaktadır. Ticaret dengesini etkileyen en önemli faktörlerin, döviz kuru, hammadde ve ara malların maliyetleri, çevre veya güvenlik standartları gibi unsurların olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 5: 2000-2018 Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi
2000	54,50	27,774	-26,72
2001	41,39	31,334	-10,06
2002	51,55	36,059	-15,49
2003	69,33	47,252	-22,08
2004	97,53	63,167	-34,372
2005	116,77	73,476	-43,29
2006	139,57	85,534	-54,04
2007	170,06	107,27	-62,79
2008	201,96	132,02	-69,93
2009	140,92	102,14	-38,78
2010	185,54	113,88	-71,66
2011	240,84	134,90	-105,93
2012	236,54	152,46	-84,08
2013	251,66	151,80	-99,85
2014	242,17	157,61	-84,56
2015	207,23	143,83	-63,39
2016	198,61	142,52	-56,08
2017	233,79	156,99	-76,80
2018	223,04	167,92	-55,12
2019	210,34	180,83	-29,51
2020	219,51	169,63	-49,87

Kaynak: TÜİK, 2019 “<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>”,
29.12.2021

Tablo 5’te yer alan dış ticaret dengesine ilişkin veriler incelendiğinde, 2000-2018 yılları arasındaki dönemde ithalat harcamalarının ihracat gelirlerinden fazla olduğunu ve böylece dış ticaret dengesinin negatif olduğunu bir diğer ifadeyle Türkiye'deki dış ticaret açığının bulunduğunu söylemek mümkündür. 2000 yılında dış ticaret açığının değeri 26,72 milyar dolar iken, 2011 yılında dış ticaret açığı 105,93 milyar dolara kadar yükselerek incelenen dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2012 yılında Türk lirasındaki devalüasyonun etkisiyle, dış ticaret açığı 84,08 milyar dolara kadar gerilediği görülmektedir. Tablo 5’de incelendiğinde, dış ticaret açığının 2009 ve 2012 yıllarında daralmaya başladığını söylemek mümkündür. 2009 yılındaki dış ticaret açığındaki daralma, ihracatı ve ithalatı olumsuz etkileyen ve dolayısıyla dış ticaret dengesini olumsuz etkileyen küresel finansal krizden kaynaklanırken, 2012

yılında dış ticaret açığında meydana gelen azalma Türk lirasının değer kaybetmesinden kaynaklanmıştır. Tablo 5.'de yer alan verilerden hareketle incelenen döneme ilişkin genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, 2000-2020 döneminde yaşanan ekonomik gelişmeler nedeniyle Türkiye'nin dış ticaret hacminde önemli artışların gerçekleştiğini söylemek mümkündür. 2012 yılından 2017 yılına kadar geçen dönemde dış ticaret açığında artış ve azalışların olduğunu ifade etmek mümkündür. 2018 yılında dış ticaret açığı, ithalatı olumsuz etkileyen ve ithalat harcamalarının düşmesine neden olan ekonomik büyümedeki yavaşlama nedeniyle azalmış ve böylece dış ticaret dengesi bu süreçten olumlu etkilenmiştir. 17 yıllık gelişmelerin sonunda, 2018 yılında dış ticaret açığı 55,12 milyar dolar olmuştur. 2019 yılında dış ticaret açığının değeri -29,51 milyar dolar iken, 2020 yılında dış ticaret açığı -49,87 milyar dolara kadar yükselmiştir.

1.4.1. Dış Ticaret Dengesi Belirleyicilerine İlişkin Teorik Yaklaşımlar

Devletler dış ticaret dengesini sağlamak için, fiyat ve gelirdeki artış ile siyasi ve ekonomik koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkan parasal değişikliklerin yanı sıra döviz gelirlerini arttırıcı, gerekli tedbirleri almaktadır. Esnek döviz kuru sisteminde, dış ticaret dengesinin oluşumu ve dengelenmesi konusunda fiyat değişimleri önemli rol oynamaktadır. Sabit döviz kuru sisteminde bu denge hükümetin döviz kurlarına müdahalesiyle sağlanmaktadır. (Şahin, 2019, s. 9). Bir diğer ifadeyle hükümet, döviz kurlarına müdahalesi ile dış ticaret dengesinin şekillenmesine büyük rol oynamaktadır.

1.4.1.1. Parasalcı Yaklaşım

Polak (1957), Mundell (1968) ve H. Johnson (1972) tarafından geliştirilen bu yaklaşımda, ödemeler dengesini etkileyen en önemli unsurun ekonomideki nakit stok miktarı olduğunu belirtilmiştir. Polak, Mundell ve Johnson tarafından geliştirilen bu yaklaşım, parasal faktörlere gerçek faktörlerden daha fazla odaklanmaktadır. Bununla birlikte ödemeler bilançosundaki dengesizliklerin en önemli nedenlerinden biri parasal istikrar eksikliği olarak görülmektedir (Şahin, 2019, s. 13). Bu nedenlerden dolayı bahse konu olan bu yaklaşımın ekonomi üzerinde önemli bir etkilerinin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Parasalcı yaklaşıma göre, yerel para birimine olan talebi artıran faktörler, aynı zamanda yerel para biriminin fiyatının artmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Bu yaklaşımı destekleyen ekonomistlerin dikkat çektiği bir diğer konu da para talebinin istikrarlılığıdır. Gelirdeki artışın ve para arzının değişmediği durum göz önüne

alındığında, ekonominin genelinde gelire göre elde tutulmak istenen para miktarının önemli ölçüde azalacağı varsayılmaktadır. Ayrıca, bu durumda fiyatlarda bir düşüşün meydana gelmesi, devletin rekabet gücünün artması ve ayrıca cari işlemler ve ödemeler dengesinin fazla vermesi beklenmektedir. Sabit döviz kuru sistemi uygulandığı için hükümet ekonomideki döviz fazlasını sterilize etmek zorunda kalacak ve sonuç olarak para arzı artacak, ekonomi gerekli seviyeye yükselecektir (Kösekahyaoğlu ve Kemeç, 2015, s. 9-10).

1.4.1.2. Harberger-Laursen-Metzler (Hlm) Etkisi

Harberger (1950) ile Laursen ve Metzler (1950) tarafından ortaya atılan teoride, dış ticarete konu olan malların nispi fiyatlarında meydana gelen değişimlerden kaynaklanacak olan gelir hareketlerinin göz ardı edildiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca gelir hareketleri ile dış ticaret dengesi arasında pozitif bir ilişki vardır. Dolayısıyla, gelir hareketlerini kontrol etmek için kritik esneklik birden fazla olmalıdır. Alexander (1959), Harberger (1950) ve Laursen-Metzler (1950) tarafından yapılan eleştirileri değerlendirerek emme kapasitesi yaklaşımını (Absorption Approaches) ortaya atmıştır. Alexander, esneklik kavramının sadece fiyat ve miktar arasındaki ilişkiye dayanan kısmi esneklikten ibaret olmadığını açıklamıştır. Gelir seviyesindeki değişimlerin, mevcut bulunan dış ticaret yapısında meydana getireceği etkilerin de hesaba katılması gerektiğini vurgulamıştır (Yamak ve Korkmaz, 2005, s. 17). Bu yazarlar, gelirin önemini ve dış ticaret dengesi üzerindeki olumlu etkisini araştırma konusu yaparak ön plana çıkarmıştır.

1.4.1.3. J Eğrisi Yaklaşımı

J-eğrisi ilk defa 1973 yılında Magge tarafından ileri sürülmüştür. 1973'ten günümüze döviz kurunun ticaret dengesi üzerindeki etkisini bulmak için birçok araştırma yapılmasına rağmen, bu konuda henüz tam bir fikir birliğine varılamamıştır (Karamelikli, 2016, s.390). Devalüasyonun ödemeler dengesi üzerine olumlu etkisi bulunmakla birlikte bu etki zaman içerisinde ortaya çıkmaktadır. Devalüasyon, ilk aşamada ihraç mallarının fiyatlarının düşmesine neden olmakta ve gerekli ticari bağlantıların yapılmasının zaman alması ya da bağlantılar yapılsa dahi ihracat mallarının fiyatının yeni düşük döviz kuru üzerinden hesaplanması sebebiyle döviz gelirlerinde azalmaya sebep olabilmektedir. Ancak zamanla yeni pazarlar, yeni bağlantılar sayesinde daha fazla ihracat ile döviz gelirlerinin artması beklenmektedir (Şahin, 2019, s. 15). Döviz gelirlerinin ihracat hacmindeki artıştan önemli ölçüde

etkilenmektedir. Bu nedenle döviz gelirlerini artırmak suretiyle dış ticaret açıklarını kapatmak için ihracat hacmini artıracak yatırımlar yapmak ve girişimlerde bulunmak son derece önemlidir

1.4.1.4. S Eğrisi Yaklaşımı

“S” yaklaşım, ilk olarak Backus ve çalışma arkadaşları tarafından ortaya atılmıştır. Daha sonra yine Backus, Kehoe ve Kayland (1994) 11 adet gelişmiş ülke için dış ticaret dengesi ile dış ticaret hadleri veya reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi ve kısa dönem dış ticaret dengesindeki dalgalanmaların özelliklerini incelemiştir. Dinamik genel dengesi ışığında, ülkeler girdi olarak yalnızca emek ve sermaye içeren, ikamesi olmayan mallar üretmektedir. Dalgalanmaların toplam verimlilik ve devlet harcamalarında oluşan sürekli şokların bir sonucu olduğu varsayılmaktadır. Backus vd. tüm bu varsayımlara dayanarak, ters çevrimsel dış ticaret dengesini ve S eğrisini bulmuşlardır (Akbulut Bekar ve Terzi, 2016, s.97). S eğrisi kavramı dış ticaret dengesi ve dış ticaret hadleri veya reel döviz kuru arasındaki ilişkiye dayanmaktadır (Backus vd., 1992). Bu hipotezde, cari reel döviz kuru ve dış ticaret dengesinin gelecek değerleri arasındaki korelasyon pozitif olabilirken, cari reel döviz kuru ve dış ticaret dengesinin geçmiş değerleri arasındaki korelasyon ise negatif olabilmektedir (Berke ve Akarsu, 2017, s.1). Böyle bir durum, geçmiş dönemlerdeki dış ticaret fazlalarının, ulusal parayı değerli hale getirmesinden kaynaklanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BANKACILIK SEKTÖRÜ

Bu bölümde banka kavramının ortaya çıkışına ve tarihsel süreçlere, Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimine, Türk bankacılık sektörünün mevcut durumuna, bankacılıktaki risklere ve risk türlerine, Türk bankacılık sektöründeki banka türlerine ve mülkiyet yapıları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Banka Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Akış

Bankalar, finansal piyasalar açısından önemli bir yere sahip olmakla birlikte, fon fazlası olan kişi ve kurumlardan topladıkları kaynakları kredi şeklinde finansmana ihtiyaç duyan kişilere verme işlemini gerçekleştiren finansal kuruluşlardır. Bankalar, ekonomik sistemin sürekliliğini destekleyen kritik görevleri yerine getirebilecek yatırım ve tasarruflar arasında bir köprü görevi gören çok işlevli faaliyet göstermektedir (El Fetouh, 2019, s. 4).

Bankalar mevduat kabul eden, fon toplayan, topladığı kaynakları kısa ve uzun vadeli krediler olarak finansman ihtiyacı olan gerçek ve tüzel kişilere dönüştüren finansal kuruluşlardır. Günümüzde bankaların mevduat ve kredilerden farklı yaptıkları işlemler de vardır. Bunlardan kısaca bahsedilecek: (Yetiz, 2016, s.107).

- Ülkede kredi ve ekonomi politikalarının uygulanmasının desteklemek,
- Finansal işlemlerde aracı olarak hareket etmek,
- Menkul kıymet alım satımı işlemlerinin yapılmasına aracılık etmek,
- Kiralık kasalarla, kıymetli varlıkların korunmasını sağlamak,
- Kredi kartı, banka kartı gibi ödeme olanakları sağlamak,
- İç ve dış ticari işlemlerde aracılık görevi yapmak,

Bankalar, sadece yukarıda bahsedilen parasal konularla ilgilenmez, aynı zamanda ülkenin ekonomisinde de önemli bir rol oynamaktadır. Herhangi bir ülkenin mali yapısı bankalar sayesinde güçlü olmakta ve bankaların uzun vadede makroekonomik istikrarın sağlanmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Finansal sistem içerisinde bu kadar önemli olan bankacılık sektörünün sağlıklı bir yapıda işleyebilmesi için ekonomik sistemle etkileşimini net bir biçimde ortaya koyabilmesi

gerekmektedir. Ayrıca bankacılık sektörü hızlı ekonomik büyüme ve kalkınma için önemlidir (Yetiz, 2016, s.107). Bankalar gelişmiş ülkelerde ekonominin ana ve önemli destekçisi durumundadır. Bu destek, ekonomik büyümeye yardımcı olan kalkınma projelerine katkıda bulunarak yapılır. Böylece ülkenin, gelişmiş ülkeler arasındaki konumunu gelişim göstermiş olmaktadır. Ayrıca bankalar bireylerin ana destekçileri olmakla birlikte belirli dönemlerde sonradan geri ödenecek krediler sağlayarak, mevduat kabul ederek parayı korumaktadır. Sonuç olarak, bankalar hem ekonominin hem de bireylerin finansal açıdan ana destekçisi olarak kabul edilir.

Bankacılık faaliyetlerinin başlangıcı, ekonomilerde para olarak adlandırdığımız değişim aracının kullanılmaya başlanmadığı ilk çağlara kadar uzanmaktadır. O dönemlerde, insanlar paralarını ve mallarını tehlikelerden korumak için onları tapınaklara vermekteydi. Din adamları ise bu parayı kenarda tutmak yerine ihtiyacı olanlara ödünç vermekteydi. Buradan hareketle tarihteki ilk bankaların tapınaklar, ilk bankacıların da din adamları olduğu söylenebilir. (Yetiz, 2016, s. 107-108). Bankacılığın daha ilkel ve genel anlamdaki işlevi, fazla fonu olan birimlerin tasarrufunu fon açığı olan birimlere aktarmasıdır. Eski zamanlarda, değişim ekonomisinde kullanılan araçlar hayvanlar ve tahıllar iken, büyükbaş hayvanların paranın en eski hali olduğu bilinmektedir. M.Ö. 2091 ila 3100 yılları arasında Sümerler yazıyı icat etmeleriyle hesap tutma imkânı artmış, bu hesap tutma süreci de bankacılığın oluşumunu desteklemiştir. M.Ö. 3000 döneminde parasal ekonomiye geçişler başlamış, bu sırada metalik alaşım standartlarının saflığı belirlenmiştir (Ünal, 2019, s. 3). Bu bağlamda bankacılık faaliyetlerinin temelini çok eski zamanlardan beri var olduğunu ifade etmek mümkündür. Eski zamanların değişim ekonomisi hayvanlar ve tahıllar gibi basit şeylerden oluşmuştur. Geçmişte parayı korumak için güvenilir olarak görülen tapınaklarla başlamış olan bankacılık faaliyetleri yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Böylece, bankalar bugünkü haline yazının icadı, paranın icadı gibi süreçleri geçirerek gelmiştir.

2.2. Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi

Bankacılık tarihinin başlangıcı M.Ö. 3500 yılına kadar uzanmaktadır. Bankacılığa benzer faaliyetlerin Sümer, Babil ve Yunan gibi eski uygarlıklarda da gerçekleştiği bilinmektedir. Bankacılık sektörü, paranın icat edilmesi, denizcilik ve ticari gelişimlerle birlikte gelişmeye başlamıştır. Yirminci yüzyılın başlarında modern bankacılık sistemi ortaya çıkmıştır. Ülkemizde bankacılık Osmanlı döneminde

Tanzimat'ın ilanı ile başlamıştır. Bu başlangıç yabancı bankalarla olmakla birlikte Cumhuriyet döneminde daha da hızlanmıştır. (Yetiz, 2016, s. 108). Türkiye'de modern bankacılık sisteminin ortaya çıkışında yabancı bankalar büyük rol oynamıştır. Bundan sonra, Cumhuriyet dönemi öncesi bankaların gelişimi ve cumhuriyet dönemi sonrası bankaların gelişimi bahsedilecektir.

2.2.1. Cumhuriyet Öncesi Bankacılık Faaliyetlerinin Ülkemizdeki Tarihi

1847'de Osmanlı Devleti'nin ilk bankası olan Bank-ı Der saadet yani İstanbul Bankası Galata Bankerleri tarafından kurulmuştur. Ancak, İstanbul Bankası uzun ömürlü olmamış ve 1852'de faaliyetlerine son vererek tasfiye edilmiştir. Özellikle 1839 yılında Tanzimat Fermanı'ndan sonraki dönemde, Osmanlı Devletinin harcamaları, gelirlerini aşmıştır (Yetiz, 2016, s. 108). Türkiye'de bankacılık sektörü 19. yüzyılda başlamıştır. Bankacılık sektörü son yıllarda Türk finans sektöründe büyük rol oynamıştır, dolayısıyla da öncü bir role sahiptir. Bankacılık sektörü, Türkiye ekonomisinin finansal serbestleşmesine yönelik yapısal değişikliklere katkısı ile büyük gelişme göstermiştir. Türk bankacılık sektörünün gelişimi, ülkenin genel ekonomik yapısıyla doğru orantılı ilerlemektedir. Osmanlı Bankası, Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk modern ticaret ve mevduat bankasıdır. Bu banka 1856 yılında İngiliz yabancı sermayesi tarafından kurulmuştur. Söz konusu banka ülkemizde kurulan ilk emisyon bankası olmuştur (Atlı vd. 2018, s. 91). Ülkemizde bankacılık faaliyetlerinin Osmanlı Bankası'nın kurulmasıyla başlamış olduğunu ifade etmek mümkündür. 1856'da, Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Antlaşması ile yabancı ülkelerden ve dış kaynaklardan borç alma olanakları artmıştır. Osmanlı Bankası'nın kuruluşunun amacı, İngiliz sermayesinden ve diğer kaynaklardan borç almak için Osmanlı hükümeti ile yabancı sermayenin sahipleri arasında aracılık yapmaktır. 1863'te Fransız iş adamları ile yapılan ortaklıkla Fransız sermayesi bankaya ortak edilmiştir. 1875 yılında Avusturya'da kurulan bağlantılar doğrultusunda Avusturya sermayesi ile de ortaklık yapılmıştır (Bulut, 2015, s. 7). Der saadet Bankası yeterli sermayeye sahip olmamasına rağmen bu bankanın kurucularına verilen önem nedeniyle bankanın belgeleri kabul edildi. Kısa süre sonra banka iflas nedeniyle kapatılmıştır. Sonraki süreçte ülkedeki bankalar tamamen yabancı sermaye ile kurulmuş, Osmanlı bankası, sermaye yabancı kaynaklı olduğu için yabancı tüccarlara yerel tüccarlardan daha fazla kredi vermiştir. Bankaların önemli faaliyetlerinden biri de para basmaktadır. Osmanlı Bankası,

Osmanlı Devleti döneminde önemli bir yer tutmuş ve faaliyeti uzun süre devam etmiştir.

Tanzimat dönemine kadar bankacılığa ilgi bulunmamaktaydı. Bunun nedeni Osmanlı'nın sanayi devrimine uyum sağlayamaması ve kapalı ekonomik sistemin var olmasıdır. İngiliz ve Fransız sermayesi ile 1863 yılında kurulan Osmanlı Bankası, Osmanlı döneminde kurulan en önemli banka olarak kabul edilmektedir. Banka 'bank-ı Osmanî-i Şahane' adı altında kurulmuş ve 1925 yılına kadar faaliyetine devam etmiştir. Bu dönemde pek fazla milli banka kurulmamıştır. Mithat Paşa'nın 1863 yılında kurduğu "Memleket Sandıkları", 1888 yılında Ziraat Bankası'na dönüştürülmüştür ve bu banka milli sermayeyle kurulan ilk banka olmuştur (Bağcı, 2013, s. 4). Banknot basma ayrıcalık ve tekeli, otuz yıl süreyle bank-ı Osmani Şahane'ye verilmiştir. Devletin gelirlerini toplayacak, hazine ödemeleri yapacak, iç ve dış borçtan kaynaklanan faiz ve anapara ödemelerini yapacaktır. Bununla birlikte Osmanlı hükümeti bankanın kârına dâhil olamayacaktır (Tiryaki, 2012, s. 75). İlk güven fonu Bulgaristan'da Osmanlı sermayesi ile kurulmuş, birkaç yıl sonra ikinci güven fonu İstanbul'da açılmıştır. Bu fon insanlar tarafından yönetilmiştir ancak hükümet kontrolü altında bulunmaktaydı. Bu fonda insanların tasarrufları toplanmıştır ve bu fon, bir kefilin veya teminatın ipotek edilmesi şartıyla kredi vermekteydi. Türkiye'nin yaşadığı siyasi ve finansal krizlerle fon Ziraat Bankası'na devredilmiştir.

2.2.2. Ulusal Bankalar-Kuruluş Dönemi (1923-1933)

1929 yılında küresel ekonomik krizin ortaya çıkması Türkiye finans sektörünün ve ekonomisinin gelişimi üzerinde önemli ve olumsuz bir etki yaratmıştır. Ekonomilerde devletçilik ilkesinin ön plana çıkmasına neden olan kriz, özel sektörün gelişiminin uzun süre gecikmesine neden olmuştur. 1929-1930 dünya ekonomik bunalımı ve bunun bankacılık üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle birçok banka faaliyetlerini durdurmuştur. Türkiye'deki banka sayısı 1932'de 60 iken 1954'te 40'a düşmüş, ayrıca şube sayısı 483'ten 411 şubeye düşmüştür. Tüm bu gelişmeler 1934'te başlayan birinci beş yıllık sanayi planının başlangıcına büyük katkıda bulunmuştur (Atlı vd. 2018, s. 92). Cumhuriyetin ilk döneminde faaliyet gösteren yabancı bankaların çoğu Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulmuş olan bankalardır. Cumhuriyet döneminde devlet, çoğunlukla yabancı sermayenin sahip olduğu bankacılık sistemine olan bağımlılığı ortadan kaldırmak için yerli özel sektör bankacılığını teşvik etmiştir. Ülkede liberal ekonomi politikalarının benimsenmesi,

özel sektör bankalarının kurulmasına neden olmuştur. 1930 yılında TCMB'nin kurulmasıyla birlikte Osmanlı Bankası'nda bulunan emisyon lisansları alınmış ve Merkez Bankası'na devredilmiştir (Sümer, 2016, s. 489). Cumhuriyet döneminde, yabancı sermayenin azaltılması için özel sektöre teşvikler verilmiş, benimsenen politikalar sebebiyle özel sektör bankacılık alanında gelişim göstermiştir. Bununla birlikte 1929-1930 yıllarında yaşanan küresel kriz nedeniyle birçok banka faaliyetlerini durdurmuş, böylece ülkedeki banka sayısı azalmıştır.

2.2.3. Kamu Bankaları Dönemi (1933-1945)

1929'da ortaya çıkan ve dünya ekonomisini tamamen etkileyen ekonomik krizden sonra Keynesyen görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüş, devletin ekonomiye müdahale politikasını benimsemektedir ve bu görüş zamanla kabul görmeye başlamıştır. Türkiye üzerinde de büyük etkisi olan bu politika sonucunda, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve bu plan sonrasında devletçilik ülkede iyiden iyiye yerleşmeye başlamıştır. Sonrasında 1933 yılında Belediyeler Bankası ve Sümerbank kurulmuştur. Sümerbank'ın kurulmasındaki amaç, endüstriyel kalkınmayı desteklemek için gerekli endüstriyel tesisleri sağlamaktır. Belediyeler Bankası ise, şehirlerde ve kasabalarda gerekli altyapı hizmetlerini vermek, ayrıca imar planları hazırlamak için gerekli kredi ve teknik yardımı sağlamak amacıyla kurulmuştur. 1935 yılında sanayi planında yer alan maden yataklarını ve enerji kaynaklarını işletmek için gerekli finansmanı sağlamak amacıyla Etibank faaliyetlerine başladı. 1937 yılında, deniz yolları işletmelerini oluşturmak ve bunun için gerekli finansmanı sağlamak amacıyla Denizbank kurulmuştur. 1938 yılında, devlet tarafından özel amaçlı banka statüsüyle Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurulmuştur. Bu bankalar sanayi planlarında yer alan işletmelerin kurulması, işletilmesi ve finanse edilmesi amacıyla faaliyetlerde bulunmuştur (Gülen, 2015, s.10). Küresel ekonomik krizin sona ermesinden sonra, Türkiye'deki bankacılık sektörü her bankanın farklı faaliyetleriyle belirgin bir şekilde toparlanmıştır. Bu bankalar arasında Türk ekonomik Rönesans'ında önemli rol oynayan Halk Bankası da vardır. Halk Bankası'nın en önemli hedeflerinden biri, toplumun bütünlüğünü korumak ve güçlü bir ekonomik sistem kurmak için sermaye artırmak ve profesyonel girişimcileri ülkeye çekmektedir.

Cumhuriyet döneminin ilk on yıllık döneminde özel sektörü teşvik etmek için izlenen sanayileşme stratejisi, yetersiz sermaye birikimi nedeniyle önemli bir sonuç vermemiştir. 1929'da yaşanan ve tüm dünya ekonomilerinde çöküntüye yol açan kriz

sonrası ekonomik alanda yeni gelişmeler yaşanmıştır. 1930 yılından itibaren Devlet önderliğindeki kalkınma girişimlerinin ve devlet müdahalelerin artmasıyla, ayrıca Türk ekonomisinin gelişmesini sağlamak amacıyla endüstriyel yatırımlarda devletin daha aktif bir rol oynaması gerektiği konusundaki görüşler ağırlık kazanmaya başlamıştır. Ana kalkınma stratejisi ise ülkede ekonomik faaliyette bulunan işletmelere ucuz sermayeye ve nitelikli işgücü temini ile ithal ikamesi sağlayacak sektörlerle öncelik verilmesi olarak belirlenmiştir (TBB, 2012, s.6-7). Cumhuriyet döneminin başında özel sektörü teşvik etmek için izlenen stratejilerin bazıları başarılı olamamıştır. Bu süreçte Türkiye'de ekonomiyi geliştirmeyi amaçlayan birçok fikir ve yöntemin ortaya atıldığını söylemek mümkündür.

2.2.4. Özel Bankalar Dönemi (1945-1960)

1945-1959 döneminde Türkiye'deki özel bankalar önemli ölçüde gelişmiştir. Ayrıca bu dönemde devlet liberal ekonomi politikalarını benimsemiştir. Bu dönemde bu politikalar doğrultusunda birkaç yeni banka kurulmuştur. Bunlar Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası, Akbank, Pamukbank ve Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası'dır. 1958 yılında Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur (Yağcılar, 2010, s. 106). Bu dönemde bankacılık işlemlerinden alınacak komisyonlar, faiz oranları hükümetçe belirlenmiştir ve döviz dayalı işlem yapma yetkisi sadece Merkez Bankasına verilmiştir. Bu gelişmelerin etkisiyle şube bankacılığı ve mevduat toplama temelli rekabet önem kazanmıştır. Böylece bölgesel nitelikli yerel bankaların tasfiye süreci hızlanmış, şube bankacılığı yaygınlaşmıştır.

Cumhuriyetin ilanından 1945'e kadar geçen dönemde banka şubesi sayısında önemli bir artış olmamış, hatta 1933-1944 yılları arasında şubelerin sayısında azalma gözlemlenmiştir. 1945 yılından sonra banka şubelerinin sayısı hızla ve önemli ölçüde artmaya başlamış ve toplam şube sayısı 1944 yılında 405'ten 1959 yılında 1759'a çıkmıştır (TBB, 2012, s. 10). Bu dönemde özel bankalardaki en dikkate değer gelişme, kendi yetkilerini kazanması ve açılan şube sayısında belirgin şekilde artış göstermesidir. Böylece bu dönemde birçok şubenin açılmasına yardımcı olan ekonomik istikrarın sağlanmaya başladığı söylenebilir.

2.2.5. Planlı Dönem (1960-1980)

1960 - 1980 arasındaki dönem planlı dönem olarak adlandırılır. Bu yıllarda devlet kontrolü ve etkisinin bankacılık sektöründe hissedilmesi, beş kalkınma bankası ve iki ticari bankanın kurulması, şube bankacılığına önem verilmesi, çoğu özel ticaret

bankalarının holding bankası haline gelmesi yaşanan başlıca gelişmelerdendir (Yağcılar, 2010, s. 106). İthal ikameci stratejisinin izlendiği dönemde Türkiye ekonomisi artık dışa kapalı bir ekonomi olarak yönetilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde hükümet tarafından küresel piyasalardan bağımsız olarak, faiz oranları ve döviz kuru da dahil olmak üzere birçok temel fiyat belirlenmiştir. Sanayi sektörü, kamu işleri, enerji, nakit, madencilik ve ihracat için düşük maliyetle finansman ihtiyaçlarını karşılamak ve ithal girdilerin maliyetlerinin düşük tutulabilmesi için Türk Lirası'nın aşırı değerlendirildiği bir döviz kuru politikası izlenmiştir. Bu planların uygulandığı dönemde bankacılık sektörü önemli ölçüde devlet kontrolü altında tutulmuştur. Mevduata ve banka kredilerine uygulanan faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri, ithal ikamesi politikasına göre belirlenmiştir. Bankaların en önemli işlevi kalkınma planlarında yer alan yatırımlar için gerekli finansmanı sağlamaktır (TBB, 2012, 12). Bu dönemin en önemli özelliği bankacılık sektörünün devlet tarafından ciddi anlamda kontrol edilmesidir. Türkiye'de ekonomik kalkınmanın büyümesine yardımcı olan sektörler için maliyetleri düşük tutmak amacıyla yeni stratejilerin uygulandığını söylemek mümkündür. Hükümet sanayi sektörü için teşvik politikaları izleyerek kalkınmada sürecinde önemli rol oynamıştır.

Tablo 6: Planlı Dönemde Banka ve Şube sayıları

Yıllar	Banka Sayısı			Şube Sayısı		
	Ulusal	Yabancı	Toplam	Ulusal	Yabancı	Toplam
1960	53	6	59	1699	60	1759
1961	48	5	53	1675	61	1736
1962	47	5	52	1697	62	1759
1963	47	5	52	1776	64	1840
1964	44	5	49	1841	68	1909
1965	44	5	49	1913	68	1981
1966	42	5	47	1990	68	2058
1967	42	5	47	2155	68	2223
1968	43	5	48	2465	86	2551

1969	43	5	48	2846	102	2948
1970	43	5	48	3099	111	3210
1971	42	5	47	3314	113	3427
1972	41	5	46	3568	114	3682
1973	39	5	44	3909	114	4023
1974	39	5	44	4311	114	4425
1975	38	5	43	4491	114	4605
1976	39	5	44	4721	114	4835
1977	40	4	44	5129	109	5238
1978	40	4	44	5381	104	5485
1979	40	4	44	5665	104	5769
1980	40	4	44	5870	105	5975

Kaynak: TBB, 2012, “<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>”, 03.01.2022

1980'den önceki dönemde Türkiye'de bankacılık sektörünün en temel özelliklerini aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür (TBB, 2012, s. 14):

- Bankacılık sektöründe kamu kesimi hâkim durumdaydı. Hükümetler, TCMB ve büyük kamu bankaları aracılığıyla bankacılık sektörünü kontrol altında tutarak kaynakların dağılımı ve rant paylaşımını yönlendirmekteydi.
- Bu dönemde Türkiye'deki bankacılık sektörünün rekabetçi olmaktan uzaktır. Sektöre girişler kısıtlayıcı kurallarla engellenmiştir, bu da oligopol bir ortamda irrasyonel şubeleşmeye yol açmıştır. 1970'li yılların son döneminde bankacılık sektöründe yoğunlaşmanın yüksek ve maliyet etkinliğinin düşük olduğu görülmektedir. 1979 yılı itibarıyla ilk altı banka (üç kamu bankası ve üç özel banka) toplam varlıkların yüzde 66,6'sını, toplam mevduatın yüzde 73'ünü ve toplam kredilerin yüzde 63,4'ünü kontrol etmiştir.
- Yeterli mevzuat ve düzenlemelerin bulunmaması nedeniyle düşük faizli ve haksız rekabetle fonlanan holding şirketleri, modern bankacılık ilkelerine aykırı bir durum ortaya çıkarmıştır. 1990'lı yıllarda, bankacılık ilkelerinin ihlal edilmesi, holding bankalarının holding tarafından içinin boşaltılması sonuçlarını doğurmuştur.

2.2.6. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980-2000)

İktisadi ve siyasi bunalımlar yaşandıktan sonra ekonomiye kalkınma planlarıyla yön verilmeye başlanmıştır. Bu planların amacı iktisadi ve sosyal kalkınmayı krizlerden uzak tutmaktır. Ekonominin yöneldiği tüm kalkınma planlarına rağmen, bu dönem ekonominin yaşadığı önceki dönemlerdeki krizden daha şiddetli bir krizle sonuçlanmıştır. 1970'li yılların ortalarında, ekonomide şiddetli bir depresyonun bunalım göstergeleri görünmeye başlamıştır. 1978-1979'da kriz daha da artmıştır. Başta üretim yapısı olmak üzere ekonomide yaşanan iç ve dış değişimler, yaşanan krizin nedenlerinden biridir. Planlı dönem içinde izlenen strateji döviz tasarrufuna dayanmaktaydı. İthal ikameci sanayileşme stratejisi döviz kazanma üzerine olmamasına karşın bu dönem içerisinde yabancı para birimlerine olan talep dengesiz bir şekilde artmış, izlenen sanayileşme modeli tamamen işlemez hale gelmiştir. Üretim yapısı gibi krizin artmasına neden olan iç faktörlerin yanı sıra, 1974 yılında OPEC Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün petrol fiyatlarını önemli ölçüde artırmış olması, ayrıca Kıbrıs Barış Harekatı süreci, şiddetli durgunluk ve açık ekonomik ilişkiler gibi dış faktörler, hepsi krizin şiddetlenmesinin sebepleriydi (TBB, 2012, s:14). Ekonomi bu dönemde büyük bir bunalım yaşamıştır ve bu bunalım ülke ekonomisini önceki yıllara göre çok daha zayıf hale getirmekle birlikte bu bunalımın ülkenin birçok sektörü üzerinde büyük etkisi olmuştur.

1980'lerin başında enflasyon önemli ölçüde artmış ve mevcut borçlar ertelenemeyecek duruma gelmiştir. Sonuç olarak, borç kaynakları tamamen tükenmiş ve üretim azalmıştır. Meydana gelen ekonomik kriz nedeniyle 24 Ocak 1980'de kararlar alınmıştır. Bu kararlar arasında Türkiye'nin ekonomisinin dışa açılması ve bir stabilizasyon programının kurulması vardır. Pazar performansını artırmak için yapısal ayarlamalar yapılmıştır (Batır, 2016, s: 12-13). 1980'den sonra reformlar kurumsallaşamamıştır. Bu sebeple siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, enflasyonda kronik ve yapısal bozuklukların yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde faizlerin ve enflasyonun yükselmesiyle krizler daha çok ortaya çıkmaya başlamıştır. Faiz oranlarının yükselmesine rağmen ekonomik krizler, sermaye akışının tersine işlemesine neden olmuştur. Sınırlı döviz rezervleri ve sürdürülemez cari açık, finansal piyasaların baskı altına alınmasına ve devalüasyon beklentilerinin yaratılmasına neden olmuştur. Türkiye ekonomisinin para birimini sabitleme politikasını esas alan istikrar politikalarından kaynaklanan kriz, geleneksel kriz modellerine karşılık gelmiştir

(Akdoğu, 2012, s: 190). 1980'li yılların başlarında ve sonrasında bazı siyasi ve ekonomik faktörlerden kaynaklanan kafa karışıklıklarının yaşandığı görölmektedir.

1984 yılı ve sonrasında İslami bankalar ve özel finansman kurumları faaliyete başlamıştır. Katılım bankaları, alternatif finansman teknikleriyle finans sektöründe faaliyet gösteren kuruluşlardır. Reel ekonomiyi finanse ederler ve bankacılık hizmetleri sunarlar. Bunun yanı sıra tasarruf sahiplerinden toplanan fonlar cari ve özel katılma hesapları üzerinden alınarak faizsiz finansman ilkesine göre gayrimenkul sektörüne aktarılmaktadır. Sonunda, ortaya çıkan kar veya zarar tasarruf sahipleri ile paylaşılmaktadır. 1975 yılında kurulan Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, Türkiye'deki ilk katılım bankacılığı örneğidir. Banka, kuruluşundan 1977 yılına kadar banka faizi olmadan faaliyet göstermiş, daha sonra 1978'den itibaren faizle çalışan bir bankaya çevrilmiştir (Uluyol, 2019, s: 8). Türkiye'deki katılım bankaları, ekonomik krizin ardından Türkiye ekonomisine destek olmak amacıyla faaliyete başlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda katılım bankaları ekonomiyi desteklemek için ilk etap da faizsiz ya da çok düşük faizle finansman sağlamaya başlamıştır.

1994 yılı mali sektör ve bankalar açısından pek başarılı bir yıl olmamıştır. 1994 yılında riskler zarara dönüşmüştür. Genişleyici politikanın uygulamasının sürdürüldüğü bir ekonomik ortamda faizlerin düşürülmesi ısrarı nedeniyle finans sektöründe gerilim tırmanmıştır. Üstelik bu uygulama kamu açığındaki büyümeye rağmen sürdürülmüştür. Faiz oranlarının düşmesi nedeniyle piyasanın gönderdiği tüm sinyallere rağmen, finansal araçlardaki parasal ve vergisel genişleme, yerli ve yabancı yatırımcıların Türk lirasını destekleyen finansal araçlardan kaçmasına neden olmuştur. 1994 yılında bankacılık sisteminde toplam aktifler 68,6 milyar dolardan 51,6 milyar dolara gerilemiş, mülkiyet hakları değerleri 6,6 milyar dolardan 4,3 milyar dolara düşmüştür (Kırbaşı ve Güzveli, 2010, s. 61). 1994 yılında Türkiye ekonomisinde son derece önemli ekonomik gelişmelerin yaşandığını söylemek mümkündür. Bu dönemde Türk parası diğer ülkelerin paraları karşısında önemli miktarda değer kaybetmiştir.

Ayrıca yine bu dönemde, az sayıda şubeye sahip küçük ve orta ölçekli banka sayısı artmış, büyük ölçekli özel bankaların pazar paylarında daralmalar meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin sebebi bu dönemde uygulanan politikalarıdır. Uygulanan serbest faiz ve esnek döviz kuru politikaları, ithalatın serbest bırakılması, ihracatın teşvik edilmesi, bankalar arasında Türk lirası ve döviz piyasalarının oluşturulması, teknolojiye yaşanan gelişmeler bu sebeplerden bazılarını oluşturmaktadır. Bu dönemde

Türk bankaları ülke dışında yeni şubeler açarak dış dünyaya açılmaya başlamıştır (Bulut, 2015, s: 11). 1995 sonrası dönemde ekonomide önemli ölçüde gerçekleşen ekonomik toparlanma, diğer tüm sektörlerin ve bankacılık sektörünün büyümesi üzerinde olumlu bir etki yapmıştır. Ayrıca, faiz oranlarının yükselmesi nedeniyle yatırımcıların diğer para birimleri yerine Türk lirasına yatırım yapmayı tercih etmeleri, Türk lirasına büyük destek vermiş, döviz talebi de yavaşlamıştır. 1996 yılında döviz cinsinden borçlanma ve enflasyona bağlı borçlanma gibi uygulamalarla artan kamu borçlanma ihtiyacının faizleri düşük tutarak karşılanması amaçlanmıştır. (Yetiz, 2016, s: 113). Ekonominin 1994 yılında yaşadığı şiddetli krizin ardından 1995 yılında tekrar toparlanmış ve Türk lirası faiz oranlarındaki yükselişinde etkisiyle yeniden değerlendirilmiştir.

1998 yılının ikinci yarısından sonra IMF ile kontrol Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada belirtilen konular, temel makro sorunlara çözüm bulunması, finans sektöründeki hesapların denetimine ilişkin düzenlemelerin artırılması ve vergi taslağının yasalaşmasıdır. Anlaşma imzalanır imzalanmaz, vadeli banka işlemleri ve açık pozisyonlar için çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Ancak, vadeli döviz işlemlerine getirilen kısıtlamalar, piyasa likiditesinin azalmasına sebep olması nedeniyle yabancı yatırımcıları endişelendirmiştir. Yerel bankalar yeni yükümlülükleri yerine getirmek için açık pozisyonlarını kapatmışlardır. Ayrıca Merkez Bankası, dövizden elde edilen parayı azaltmak ve düşük enflasyon oranlarına katkıda bulunmak için kısa vadeli faiz oranlarını düşürmüştür. Bunların etkisiyle yavaş yavaş da olsa döviz talebinde artış meydana gelmiştir. Sermaye gelirine vergi konulmasına ve bankalar arası işlemlere geçici vergi ve stopaj uygulanmasına ilişkin değişiklik, finansal piyasalarda ciddi bir şoka neden olmuş ve dolayısıyla bu uygulamalar piyasaya olan güveni olumsuz yönde etkilemiştir. Rusya'da yaşanan krizin de etkisiyle yabancı yatırımcılar finansal piyasalardan çıkmaya başlamıştır. Riskler arttıkça yerel yatırımcılar tercihlerini değiştirmeye başlamıştır (Kırbaşı ve Güzveli, 2010, s: 62). İmzalanan uluslararası izleme anlaşması ve uygulanan vergiler Türkiye piyasasını olumsuz etkilemiş ve bu uygulamalar yatırımcıların yerel para birimine yatırım yapmaktan kaçınması ve dolayısıyla döviz talebini artmasına neden olmuştur.

Aralık 1999'da döviz kuruna bağlı istikrar programı başlamıştır. Bu program finans kuruluşları tarafından desteklenmiş, sonucunda da büyüme, enflasyon ve kamu maliyesinde olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Bu dönemde meydana gelen en önemli

gelişmelerden biri BDDK'nın kurulması olmuş ve resmi faaliyetlerine 2000 yılı Ağustos ayında başlamıştır. Bu dönemde meydana gelen tüm olumlu gelişmelere rağmen, yüksek enflasyon nedeniyle iç borç sorunu ağırlaşmıştır. İç borç önemli ölçüde artmış ve bankacılık sektörünün aktif ve pasiflerinin vade yapısında ortaya çıkan riskler sektörün kırılganlaşmasına neden olmuştur. Bu kırılganlık, 2000'li yılların sonunda Türk parasında önemli bir devalüasyona yol açmıştır (Atlı vd. 2018, s: 93-94). Bu dönemdeki en önemli finansal gelişmeler, istikrar programının uygulanması ve BDDK'nın kurulmasıdır. Ancak bu dönemde ekonomide karşılaşılan pek çok olumsuzluk nedeniyle Türk lirası, belli bir süre toparlanamamıştır.

2.2.7. 2001 Sonrası Yapısal Değişim Süreci ve Krediler

2000-2001 krizi Türkiye tarihinin en önemli krizlerindedir. Bu krizin ardından alınan kararlar bankacılık sektörünü önemli ölçüde etkilemiştir. Kriz döneminin ardından genel fiyat seviyesi artış hızı yavaşlamıştır. Bu dönemde bankacılık kaynak yapısı önemli ölçüde etkilenmiştir. Mevduat faizinin düşürülmesi ve vade yapılarının uzatılması tüketici kredisi sürecine olumlu katkı sağlamıştır (Ercan, 2018, s. 183). 2001 yılında bir önceki yıl meydana gelen olumsuz dalgalanmalar artmış, bu sebeple 2001 yılının Şubat ayında finans sektöründe başlayan ve ardından hızla reel sektöre yayılan bir kriz yaşanmıştır. Bu kriz, döviz kurlarında ve faiz oranlarında artışa ve bankacılık sektörünün gücünün azalmasına neden olmuştur. 8 banka TMSF'ye devredilmiştir. Bunun dışında, Egebank, Yurtbank, Yaşarbank, Bank Kapital ve Ulusal Bank Sümerbank çatısı altında, Interbank ve Esbank ise Etibank çatısı altında toplanmıştır (Yetiz, 2016, s. 113). Bu dönemde ve önceki dönemlerde faiz oranlarının dalgalı bir seyir izlediğini, dolayısıyla bankacılık sektörünü ve genel olarak piyasayı etkilediğini söylemek mümkündür.

2001'de yaşanan kriz sonrasında çıkarılan yasal düzenlemeler nedeniyle banka sayısında keskin bir düşüş gözlenmiştir. 2005 yılında banka sayısı 45'e düşmüştür. Banka sayısındaki bu düşüş hem kamu bankalarında hem de özel bankalarda birlikte yaşanmıştır. Bankacılık sektörünün yaşadığı kronik problemler nedeniyle 2000 yılında 11 banka TMSF'ye devredilmiştir. Gelişmekte olan ekonomilerin bankacılık sektöründeki temel beklenti, sağladığı kredi imkânları ile reel sektör yatırımlarının önünü açması, bu sayede de iktisadi büyümenin ve istihdam oranlarının artmasına katkıda bulunmasıdır (Kesebir, 2018, s. 7). 2001 yılında yaşanan krizin ardından, Türk bankacılık sektöründe, bankaların yüksek performansında yabancı ortakların ve satın

almaların etkili olduğu söylenebilir. 2001 yılında yaşanan krizden önce Türkiye pazarında yabancı sermayeli bankalar yokken, 2001 krizinden sonra yabancı sermaye bankacılık sektörüne girmeye ve satın almalara başlamıştır. 2004 yılından sonra, sektörün çoğunluğuna yabancı sermayenin hakim olduğu görölmektedir. BNP Paribas, Rabobank, Fortis, Unicredito gibi bazı büyük finans şirketleri Türk bankalarına kayıtsız kalmamıştır. Satın almalar, bankaların piyasa değerini de etkilemiştir. Satın almalar sayesinde 2001 krizinde Finansbank'ın değeri 84 milyar dolara düştükten sonra, 5 yıl içinde 3.069 milyar dolara yükselmiş, Yapı kredinin ise değeri %200 artmış olmasına rağmen, değeri en az artan banka olmuştur (Fırat, 2013, s. 602). Bu dönemde, bankacılık sektörünün yaşadığı çeşitli krizler sebebiyle sektör içerisindeki banka sayısının azaldığını söylemek mümkündür. Ayrıca kriz sonrası dönemde Türk piyasasında ve bankacılık sektöründe yabancı sermaye miktarında artışlar söz konusu olmuştur. Yabancı sermaye miktarındaki artış, bankalara yönelik talebin artmasına neden olarak, bankaların değerlerinin artmasına önemli oranda katkıda bulunmuştur. Verilen örnekte olduğu gibi değerler o kadar yükselmiştir ki %200'lük değer artışı gösteren banka değerini en az artıran banka olmuştur.

2002 yılı ve sonraki dönemde kamu bankaları rehabilite edilmiştir. Kamu bankalarının rehabilite edilmesi, bu bankaların sistem üzerindeki zararlı etkilerinin ve sektör içindeki ağırlıklarının azalmasına neden olmuştur. Ayrıca istikrarın sağlandığı ortamda küresel sermayenin etkisi de artmıştır. 2002 ile 2005 yılları arasında banka ve kredi kartlarının sayısı önemli ölçüde artmış, 2005 yılı itibarıyla bu sayı banka kartında 48,2 milyon, kredi kartında 30 milyona ulaşmıştır (BDDK, 2010, s. 76-77). 2002'den sonraki dönemde bankacılık sektöründe istikrarlı büyüme gözlemlenmiştir. Krizin neden olduğu sorunlar çözülmeye başlanmış, gayri safi yurtiçi hasıla da büyüme gerçekleşmiştir. 2008 yılının son çeyreğinde küresel bazda yaşanan kriz nedeniyle gayri safi yurtiçi hasılda(GSYİH) daralma meydana gelmiş ve bu daralma bir süre devam etmiştir. GSYİH da meydana gelen daralma tasarruf açığına neden olmuş, enflasyon ve faiz oranlarında da dengesizlikler yaşanmıştır. Kamu bütçe açığı artarken, sermaye girişleri azalmıştır. 2008 yılında yaşanan kriz sadece Türkiye'de değil tüm dünyayı etkileyen bir kriz olmuş ve küresel kriz olarak adlandırılmıştır. 2008 yılında yaşanan krizin ardından 2009 yılı ekonomi için küresel anlamda zor bir yıl olmuştur. Krizin finans sektörü dışında diğer birçok sektör üzerinde de büyük etkisi olmuştur. Birçok sektörü etkileyen kriz sonrası G-20 ülkeleri krizin etkisinden çıkmak için yapılması

gerekenlerle ilgili önemli kararlar almışlardır. Hükümetler, küresel krizden kaynaklanan sorunların çözümüne sermayeyi sübvans ederek müdahale etmiştir. Ayrıca merkez bankaları piyasadaki likiditeyi desteklemek için faiz oranlarını düşürmüştür. Olaylara hızlı tepki veren piyasalar, diğerlerine göre kısa sürede toparlanmayı başarmıştır. Daha önceki tüm krizlerde olduğu gibi 2008 krizinden sonra da banka sayısı önemli ölçüde azalmıştır (Gülen, 2015, s. 16). Bankacılık sektörü birçok kriz yaşamış ve her krizde ülkeler krizden çıkmak ve bankacılık sektörünü yeniden kontrol etmek için yeni kararlar almışlardır. 2002'den sonra süren istikrarlı büyüme 2008 yılındaki küresel çaptaki kriz sonrası sektöre uğramıştır. Bu kriz tüm dünyada, finans sektörü dışındaki birçok sektörü önemli ölçüde etkilemiş, krizin etkisinden kurtulmak için ülkeler çeşitli önlemler ve kararlar almışlardır. Bu alınan kararlar piyasaları olumlu yönde etkilemiştir.

2.3. Türk Bankacılık Sektörünün Mevcut Durumu

Bankacılık sektörü, Türk finansal sisteminin en önemli bileşenini teşkil eden ve onu önemli ölçüde etkileyen önemli bir sektördür. Bu anlamda bankacılık sektörüne ekonominin bel kemiği olarak ifade etmek mümkündür. Bankacılık sektörü, ekonomide kaynak transferine aracılık ederek finansal sistemde önemli bir yer tutmaktadır. Bankacılık sektörünün finansal sistemdeki payı, o ülkedeki ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyine bağlı olarak bir ülkeden diğerine farklılık göstermektedir. Bankacılık sektörünün nispi payı sosyal ve ekonomik kalkınma ile bağlantılıdır. Sektörün finansal sistem içindeki payı, zaman zaman gerilemesine rağmen hala çok yüksek bir seviyededir (TBB, 2012, s. 28). 2016 yılında Türkiye'de bankacılık faaliyetinde bulunan banka sayısı 52'dir. Bu bankalardan 34 tanesi mevduat bankası iken 13 tanesi kalkınma ve yatırım bankasıdır. Bunların dışında ayrıca Türkiye'de 5 tane de katılım bankası ticari faaliyette bulunmaktadır. Mevduat bankalarından 3 tanesi kamu sermayeli, 9 tanesi özel sermayeli, 21 tanesi yabancı sermayeli ve 1 tanesi de TMSF'na Devreden banka niteliğindedir. Aralık 2017 itibariyle Türkiye'de faaliyet gösteren banka sayısı yine 52'dir. Bu bankalardan 34 tanesi mevduat bankası (3 tanesi kamu sermayeli, 9 tanesi özel sermayeli, 21 tanesi yabancı sermayeli ve 1 tanesi de TMSF'na Devreden banka), 13 tanesi kalkınma ve yatırım bankası, 5 tanesi de katılım bankasıdır. Bankacılık sisteminde Aralık 2018 itibariyle faaliyet gösteren banka sayısı ise yine 52'dir. Bu bankalardan 34 tanesi mevduat bankası (3 tanesi kamu sermayeli, 9 tanesi özel sermayeli, 21 tanesi yabancı sermayeli ve 1 tanesi de TMSF'na Devreden

banka), 13 tanesi kalkınma ve yatırım bankası, 5 tanesi de katılım bankasıdır. 2019 yılında ise katılım bankalarının sayısı 5'den 6'ya yükselmiş ve bu artış nedeniyle bankacılık sisteminde 53 banka faaliyette bulunmuştur. 2020 yılında ise kalkınma ve yatırım bankalarının sayısındaki artış nedeniyle bankacılık sisteminde 54 banka faaliyet göstermeye başlamıştır. 2020 yılında bankacılık sisteminde faaliyette bulunan Mevduat banka sayısı 34, kalkınma ve yatırım banka sayısı 14 ve katılım banka sayısı da 6 olmuştur. 2021 yılında ise bankacılık sisteminde 55 banka faaliyet göstermektedir. Bu bankalardan 34 tanesi mevduat bankası (3 tanesi kamu sermayeli, 8 tanesi özel sermayeli, 21 tanesi yabancı sermayeli ve 2 tanesi de TMSF'na Devreden banka), 15 tanesi kalkınma ve yatırım bankası, 6 tanesi de katılım bankasıdır. 2021 yılının Eylül ayı itibariyle Türk bankacılık sisteminde 184.694 kişi çalışmaktadır. Bu çalışanlardan 179.281 kişi mevduat bankalarında, 5.413 kişi ise Kalkınma ve yatırım bankalarında görev yapmaktadır. 2021 yılının Eylül ayı itibariyle bankacılık sistemindeki toplam şube sayısı ise 9.863'dür. Bu şubelerden 9.795 tanesi mevduat bankalarına, 68 tanesi de Kalkınma ve Yatırım Bankalarına bağlı olarak faaliyette bulunmaktadır (TBB, 2016-2021). Bankacılık sektöründe meydana gelen olumsuz veya olumlu herhangi bir etki, ülke ekonomisini büyük ölçüde etkilemektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine, sosyal ve kültürel konumuna göre ülkelerdeki bankaların finans sektöründeki payı değişiklik göstermektedir.

Türkiye'de sermaye sahipliği açısından bankacılık sektörü üç ana grupta değerlendirilmektedir; Bunlar kamu bankaları, yerli özel bankalar ve yabancı özel bankalardır. Bu gruplar içerisinde fonksiyonel amaçları birbirinden farklılık arz eden ve farklı işletim sistemlerine sahip bankalar da bulunmaktadır. Bu fonksiyonel farklılığı ortaya çıkaran bankacılık sınıflandırmaları bulunmaktadır. Bunlar yatırım ve kalkınma bankacılığı, mevduat bankacılığı ve katılım bankacılığı hizmetleridir. Bu üç banka grubu, kamu sermayeli ya da özel sermayeli olabilmektedir. Bununla birlikte bankacılık sektörü, farklı metodolojik kuralları takip ederken aynı işleve sahip alternatif finansal ürünler sunabilmektedir (Aytar ve Soylu 2017, s. 122). Finans sektörü finansal kaynakların nasıl ve nerelerden elde edilerek nasıl yönlendirmesi gerektiğini belirleyen önemli sektörlerden biridir. Bu yapısı nedeniyle finans sektörü piyasa yapısının beyni konumundadır. Sağlam ve istikrarlı çalışan bir ekonominin oluşturulabilmesi için gelişmiş ve istikrarlı bir finansal sistem bu ekonominin ön koşullarındandır. Finansal sistem ne kadar etkin çalışan ve büyüyen bir yapıya sahipse,

ekonomi de o kadar dayanıklı ve güçlü olacaktır. Bu anlamda ekonomi ile finansal sistem arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu söylemek mümkündür (Afşar, 2011, s. 155). Sektördeki banka sayısının yaklaşık 2/3'sini mevduat bankaları oluşturmaktadır. 2011 yılından itibaren, bu bankaların yarısı yabancı sermayelidir. Bankacılık sektöründe yıllar içinde kamu sermayeli banka sayısı sabit kalıp değişmemiş, özel sermayeli banka sayısı azalmıştır (Arabacı, 2018, s. 40). Son yıllarda ekonomik faaliyetler büyük ölçüde artmıştır ve bu artışa katkı sağlayan en önemli faktörlerden biri de bankacılık sektörünün sağlamış olduğu finansal katkıdır. Böylelikle bankacılık sektörünün sağladığı finansman dünyanın herhangi bir ülkesinde ekonominin büyümesinde ve bu büyümenin sürdürülebilirliğinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, bankacılık sistemindeki olası herhangi bir sorun ekonomi üzerinde tehlikeli etkiler yaratabilmektedir. Ekonominin sağlamlığı finans sisteminin etkinliğine bağlıdır. Finans sektörü ile ekonomi arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir.

2.4. Bankacılıkta Risk ve Türleri

Bankacılık faaliyetleri risk barındırır ve basitleştirilmiş anlamıyla riskler, bankanın zarara uğrama olasılığıdır denebilir. Bu bölümde bu risklerden bazılarını iki ana grupta değinilecektir. Önce kredi risklerinden bahsedeceğiz, ardından piyasa risklerinden bahsedilecektir.

2.4.1. Kredi Riski

Kredi riski, borçlunun yükümlülüklerini tamamen veya kısmen zamanında ödememe olasılığı olarak tanımlanabilir. Bu risk, belirli bir kredinin veya garantinin tahsil edilmesi veya yerine getirilmesine kadar ortaya çıkabilecek olası risklerin toplamı ile ifade edilmektedir. Bu risklerin müşterinin yapısından veya piyasa koşullarından kaynaklanabileceği unutulmamalıdır. Müşteri yapısından kaynaklanan riskler içsel, piyasa koşullarından kaynaklanan riskler ise dışsal risk olarak ifade edilmektedir. Bankanın dış riskleri tek başına önleyebilme şansı yoktur. İç risklerin ise gerçek ve hukuki borçluların daha iyi analiz edilmesi yoluyla önüne geçilebilmektedir. Yetenekli üst düzey yöneticiler dikkatli analizlerle geleceği daha öngörülebilir bir noktaya taşıyabilir, böylece de olası riskleri azaltabilir. Kredi tahsis politikaları oluşturulurken bankalar, ekonomik ve kredi döngülerini ve para piyasası koşullarını dikkatli bir şekilde incelemelidir. Bu sebeple yasal düzenleme talimatları çerçevesinde bankaların, ihtiyaca uygun türde ve miktarda kredi vermesi son derece önemlidir.

(Ünal, 2019, s. 43-44). Bankalar potansiyel risklerden korunmak için bir takım teminatlar alsalar da kendilerini dış piyasa risklerinden korumaları bazen mümkün olmayabilir. Kredi verme sürecinde bankaların yapabileceği bazı önemli hatalar, risklerin yanlış değerlendirilmesi ve yönetilmesi, ayrıca ekonomik gelişmelerin yetersiz izlenmesi ve değerlendirilmesi gibi durumlar bankaların kredi riskini yükseltebilmektedir.

Bankalar finansal piyasadaki aracılık faaliyetlerinin bir gereği olarak en genel ifadeyle risk ticareti yapmaktadır. Ayrıca bankalar, kendilerine ödünç verilen finansal kaynakları kredi olarak müşterilerine vermekte ve bu sayede çeşitli sektörler yapılacak olan yatırımlara finansal kaynak sağlamaktadır (Guluzade, 2016, s. 5). Bununla birlikte kredi riski, bankaların kredileriyle sınırlı olmayıp, bankaların finansal ürünlerini ve bilanço dışı kalemleri de etkilemektedir. Ayrıca bankaların karşı karşıya olduğu kredi riski, bankalar arası konuları, sağladıkları menkul kıymetleri, garantileri, yükümlülükleri ve günlük faaliyetlerinde önemli ölçüde kullandıkları türev ürünleri de içermektedir. Bununla birlikte bankalar, üçüncü kişilerden alınan veya kredi kullananlardan sağlanan garantileri alarak kredi riskinden kaçınmak için ciddi adımlar atmaktadır. Bu garantiler mali teminatlar şeklinde olabileceği gibi kefalet veya temlik şeklinde de olabilmektedir. Böylelikle banka, kredinin anapara veya faizinin ödenmemesi durumunda bu teminata başvurarak zararlarını kısmen veya tamamen bu yöntemle telafi edebilmektedir (Yolcu, 2019, s. 12). Ayrıca yabancı bankaların sektöre girmesi de finans piyasasında rekabetin artmasına neden olmaktadır. Düşük kâr marjları ve düşük notlu şirketlerin borçlanması nedeniyle kredi riskinin takibi daha önemli bir hale gelmiştir. Modelleme ve simülasyon tekniklerinde meydana gelen büyük gelişme ile bankaların hem teknolojik hem de geleneksel yöntemlerle risk yönetimi yapmaları daha kolay hale gelmiştir. Ayrıca Merkez Bankaları ve Uluslararası Ödemeler Bankası kredi risklerini azaltmak amacıyla bankalara standart kurallar koymaya başlamış ve bunun bir sonucu olarak, bankaların borç verme işlemleri için özel yöntemler kullanması gereklilik haline gelmiştir (Dönmez, 2019, s. 50). Bankaların genel olarak ülke ekonomilerini destekleme noktasında önemli katkı sağladığını söylemek mümkündür. Ayrıca kredi ve diğer finansal destek araçları vererek yatırım sahiplerine ve şirketlere destek olmaktadır. Bununla birlikte bankalar, sağlayabilecekleri tüm finansal destekler karşısında büyük zararlar görmemek için de

bir takım garantiler temin etmek suretiyle kendilerini finansal risklere karşı korumaktadırlar.

2.4.2. Piyasa Riski

Küreselleşen finans dünyası, sadece piyasa risklerinden değil, döviz ve faiz oranı risklerinden de önemli ölçüde etkilenmektedir. 1990'lı yıllarda dünya pazarında çok önemli değişiklikler olmuştur. Uluslararası ticaret hacmindeki artış, ihracat ve ithalat hacminin artmasına ve yatırımcılar ile borçluların küreselleşmesine, bu durum ise uluslararası piyasalardaki kredi risklerinin artmasında neden olmaktadır. Uluslararası ticaret ve yatırımlarla ilgili olarak karşılaşılan risklerin en önemli nedenlerinden birini döviz kurlarını ve faiz oranlarını tahmin etmek noktasında karşılaşılan sorunlar oluşturmaktadır. Bununla birlikte piyasaların ve risk yönetimi uygulamalarının varlığı sayesinde ileri düzey firmaların, gerek yurtiçi gerekse de yurtdışındaki piyasalarda karşılaşmaları muhtemel riskleri yönetebilmeleri kolaylaşmıştır (Şirvan ve Sezgin Alp, 2017, s. 3). Finansal platformda meydana gelen yatırım kararları ve değişimler piyasa riski kapsamına girmektedir. Bankalar kendi işlerini çok profesyonel bir şekilde yürütmekle birlikte, bazı zamanlar iç ve dış piyasalarda oluşan risklere maruz kalabilmektedirler. Bu riskler, faiz oranlarında ve döviz kurlarında olduğu kadar hisse senedi piyasalarındaki dikkate değer dalgalanmalardan da kaynaklanabilmektedir (Yolcu, 2019, s. 14). Faiz oranı riski, tüm yatırımları etkilediği için genel bir piyasa riski olarak kabul edilir. Faiz oranlarının yükselmesi emtia fiyatlarının yükselmesine ve dolayısıyla yatırımların düşmesine neden olmakta, faiz oranlarının düşmesi ise emtia fiyatlarında bir düşmesine ve yatırımların yükselmesine neden olmaktadır. Genel olarak döviz kurlarının ve beklenmedik faiz oranlarının bankalar ve genel olarak piyasa üzerinde büyük etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Piyasa riski, piyasadaki dalgalanmalar neticesinde ortaya çıkan riskler olarak tanımlanabilir. Piyasa risklerinin belirli bir zamanı yoktur ve bu nedenle piyasa disiplinini sağlamak için gerekli önlemler alınmalıdır. Bu önlemler sayesinde piyasayı korumak ve olası riskleri azaltmak için mümkün olabilmektedir (Bağcı, 2013, s. 36).

Piyasa riski, piyasada meydana gelebilecek fiyat hareketleri nedeniyle bilanço içinde veya dışında oluşabilecek risk olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamdaki riskler aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Guluzade, 2016, s. 5).:

- Alım satım hesaplarındaki faiz oranıyla bağlantılı enstrümanlar ve hisse

senetlerinden dolayı maruz kalınan riskler,

- Bankanın maruz kalabileceği kur riski ve emtia riskleri,

Piyasa ve banka riskleri arasında ters bir ilişki olduğunu, piyasa dalgalanmaları olduğunda bankalara yönelik risklerin arttığını, piyasa disipline edildiğinde bankaların risklerinin azaldığını söylemek mümkündür.

2.5. Türk Bankacılık Sektöründeki Banka Türleri ve Mülkiyet Yapıları

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle beraber Türkiye'de faaliyet gösteren bankalar ve bu bankaların gerek yönetsel gerekse de işlemsel yapılarında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Türkiye'deki bu bankaları, sermaye yapılarına, sayılarına ve faaliyet amaçlarına göre sınıflandırmak mümkündür.

2.5.1. Mevduat Bankaları, Yatırım ve Kalkınma Bankaları, Katılım Bankaları

Türk bankacılık sisteminde mevduat bankaları dışında katılım bankaları da mevcuttur. Ancak, katılım bankalarının izlediği iş ilkeleri, konvansiyonel bankacılık ilkelerinden farklıdır. Katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar arasındaki işleyiş açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklardan en önemlisini ise katılım bankalarının kârların yanı sıra zararları da paylaşma ilkesine göre çalışmasına karşın, konvansiyonel bankaların yalnızca faiz ilkesiyle çalışması teşkil etmektedir. Konvansiyonel bankalar, nakit olarak sağladıkları paraya belirli bir faiz geliri elde etmek amacıyla çalışmaktadırlar. Katılım bankaları ise paranın nasıl kullanıldığına ve mevduat sahiplerine yapılan katkılara dikkat ederek faaliyetlerini sürdürmektedirler (Toraman vd, 2015, s. 302). Katılım bankaları, bankacılık işlemlerinde ve faaliyetlerinde İslam dininin tanımladığı prensipleri esas almakta, bu prensipler dâhilinde faaliyet göstermektedirler. Yani katılımcı bankalar, ticaret yapmak ve yatırım yapmak isteyen müşterilere İslami esaslara göre, mevduat bankalarından tamamen farklı bir şekilde fon sağlamak ve ayrıca katılım bankacılığı esaslarına göre belirli oranlarda kazandıkları karı mudilere kar payı şeklinde dağıtmaktadır. Katılım bankaları ilkeleri bakımından mevduat bankalarından farklılık gösterse de, müşteri beklentilerini karşılayan ürün ve hizmetlerin nihai çıktıları açısından faaliyet alanlarında ortak noktalar bulunmaktadır. Katılım bankalarının hizmet ve ürünlerinin izlediği birkaç ilkedен bahsetmek mümkündür. Bunları faizsiz iş yapma ilkesi, katılımcılık ilkesi, haramdan kaçınma ilkesi, finansal ürünlerin yasallığı ilkesi, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sürdürme ilkesi şeklinde sıralamak mümkündür

(Güler, 2016, s. 388). Katılım bankaları, İslami bankacılık ya da faizsiz bankacılık olarak da isimlendirilmektedir. Bu bankacılık türünde kar ve zarar ile risk paylaşımı ilkeleri hakimdir. 1970'lerin sonlarında, tüm dünyayı büyük bir şekilde etkileyen petrol fiyatlarındaki keskin yükselişle birlikte, petrol üreticisi olan körfez ülkelerinde büyük bir sermaye birikimi ortaya çıkmıştır. Körfez ülkelerinde meydana gelen büyük sermaye birikiminden sonra sermayenin İslam ilkelerine uygun olarak kullanılması için faizsiz bankacılık hizmeti verecek olan finans kuruluşları Sudan, Mısır, Bahreyn ve Dubai dahil olmak üzere birçok ülkede faaliyetlere başlamıştır. Özellikle Körfez sermayesi başta olmak üzere faizle uğraşmayı kabul etmeyen çok sayıda insanın varlığıyla, birikimlerinin ekonomiye katılması ve ardından yatırıma dönüştürülmesi amacıyla faizsiz bankacılık neredeyse tüm ülkelerde başlamıştır. Günümüzde, faizsiz bankacılık uygulamalarının 60'dan fazla ülkeye yayıldığını söylemek mümkündür (Demir, 2014, s. 2). İşlemlerinde İslam dininin ilkelerine göre hareket eden katılım bankalarının zaman zaman çeşitli büyüklüklerde yaşanan küresel mali krizlerden çok fazla etkilenmediğini, faiz geliri esasına dayalı olarak faaliyette bulunan geleneksel bankaların ise bu krizlerden çok daha fazla etkilendiğini, bu nedenle de krizlerden sonra katılım bankalarının İslam ve Batı dünyasının birçok ülkesine yayıldığını söylemek mümkündür. Kalkınma ve yatırım bankaları, bankacılık kanunları çerçevesinde kredi sağlamak suretiyle temel faaliyetlerini sürdürmekte, ayrıca özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getirmekte ve merkezi yurt dışında bulunan bankaların Türkiye'deki şubelerini temsil etmektedir. Kalkınma ve yatırım bankalarının mevduat veya katılım fonu kabul etmediğini unutmamak gerekmektedir. Bu tür bankalar, yeni yatırımlara uygun araştırma ve projeleri yürütmek, borsanın gelişim sürecine yardımcı olmak ve yatırımcılara hem finansal hem de teknik destek vermek amacıyla kurulan finansal araçlardır. Kalkınma ve yatırım bankaları, ülkelerin sanayileşme sürecinde büyük değer taşıyan, aynı zamanda özellikle yatırımcıların uzun vadeli finansman ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlayan çok önemli finansal kuruluşlardır (Demirbaş ve Yurttadur, 2017, s. 91). Kalkınma ve yatırım bankalarının en önemli özelliğinin, altyapı projelerine gerekli desteği sağlamak, genel olarak piyasanın önündeki engelleri kaldırmak ve ekonomik sorunların giderilmesine katkıda bulunmak olduğunu ifade etmek mümkündür.

2.5.2. Türk Bankacılık Sektörünün Sermaye Yapısı

Bankaların sermaye yapısını belirlemede en önemli faktör zorunlu sermaye düzenlemelerine ilişkin yükümlülüklerdir. Diğer bir deyişle, yasal düzenlemeler bankaların sermaye yapılarının belirlenmesinde en önemli unsurdur. Bununla birlikte bankacılık literatüründe yapılan deneysel çalışmalar, yasal yükümlülüklerin yanı sıra bankalara özgü değişkenlerin de sermaye düzeyinin belirlenmesinde etkili olan bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır (Aydın, 2019, s. 156). Yasal gereklilikler, bankaların sermaye yapılarının belirlenmesinde en önemli unsurdur. Bankaların sermaye yeterliliğinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi ile ilgili olarak Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından belirlenen kriterler, bankaların sermaye yapısının belirlenmesinde en önemli sınırlamaları sunan standartlardır. Basel Komitesi, döviz piyasalarında ve uluslararası bankalarda yaşanan büyük krizlerin ardından, bankaların risk sınırlarını çizebilmek amacıyla 1974 yılında kurulmuştur. Basel Komitesinin sermaye yeterliliği düzenlemelerine getirdiği kısıtlamalar, ülkenin bankacılık sistemleri ve denetim otoriteleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Okuyan, 2013, s. 295). Basel Antlaşmasının en önemli bulgularından biri, bankaları iflas riskinden korumak için uluslararası bankacılık denetimi standartlarının oluşturulması gerektiğidir. Bu nedenle bankaların maruz kalabilecekleri riskler karşısında kendileri güvence altına alabilmek amacıyla bu anlaşmayı benimsemek ve uygulamak durumundadır. Ayrıca Basel Komitesi, potansiyel risklerden uzak, sağlam bir çerçeve içinde bankacılık sisteminin işleyişine katkı sağlayan araştırma çalışmaları da yürütmektedir.

Bankacılık sektörünün devamlılığının ve sağlamlığının en önemli göstergelerinden biri sermaye yeterlilik oranıdır. Sermaye yeterlilik oranı, bankaların öz kaynaklarının risk ağırlıklı varlıklara oranı olarak tanımlanır. Sermaye yeterlilik hesaplaması yapılırken, risk ağırlıklı varlıkların %91'i kredi riskine esas tutardan, %7'si operasyonel riske esas tutardan ve %2'si piyasa riskine esas tutardan oluşmaktadır (Akın, 2018, s. 62-63). Bankaların mali yapılarının gücü arttıkça, maruz kalma ihtimali olan risklerle mücadele güçleri de artmaktadır. Bankaların maruz kaldığı riskler ile bankanın sermayesi arasındaki ilişki göz önüne alındığında, yüksek sermaye yeterliliği bankaların mali yapılarının gücünün çok önemli bir göstergesidir (El Fetouh, 2019, s. 20). Uzmanlar, bankaların sahip oldukları finansal kaynakları riskli operasyonlara yatırmaları ve bu yatırımlardan da zarara görmeleri durumunda,

bankaların öz sermayesinin kendileri için bir güvence olacağı noktasında birleşmektedir. Bankaların karmaşık bir finansal sistem olması ve ülke ekonomilerinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için özellikle finansal açıdan önemli bir destek konumunda olmaları, bankalara özel bir önemin verilmesine neden olmaktadır.

2.5.3. Mülkiyetlerine Göre Banka Sayısı ve Gelişimi

2000 yılında Türkiye, bankacılık sektörünü ve ülke ekonomisini çok büyük ölçüde etkileyen büyük bir kriz yaşamıştır. 2001 yılının şubat ayında ise mevcut durumu daha da kötüleştiren ve Türk bankacılık sektörünün çok büyük yaralar almasına neden olan siyasi bir krizin yaşanmıştır. Bu süreçte bankacılık sektöründeki çok sayıda banka bu krizden etkilenmiştir. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizin bir sonucu olarak bankaların bir kısmı tasfiye edilmiş, bir kısmı da diğer bankalar ile birleşme ya da devir yoluna gitmiştir. 2000 yılındaki banka sayısı 79'dur. 2001 yılında gerçekleşen birleşme ve devir işlemleri sonrasında banka sayısı 79'dan 61'e düşmüştür. 2008 yılında yaşanan krizin ise bankacılık sektörünü 2001 yılında yaşanan kriz kadar etkilemediğini ve banka sayılarında azalışların yaşanmadığını söylenmek mümkündür. 2001 yılında yaşanan krizin ardından bankacılık sektöründe büyük ölçüde etkili olan düzenleme ve denetimlerin 2008 yılındaki krizin hafif atlatılmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür (Aka, 2019, s. 147). Genel olarak bankacılık sektörünün dünya çapında birçok krize maruz kaldığını görülmektedir. Çok sayıdaki kriz nedeniyle, Türk bankacılık sektörü kendisini potansiyel finansal risklerden korumaya çalışmış ve bu krizleri mümkün olan en az zararla atlatmak için güçlü bir temel oluşturmayı başarmıştır.

Tablo 7. Banka Sayısındaki Gelişmeler (2010-2020)

Yıl	Banka Sayısı	Mevduat Bankaları a+b+c+d	Kamu	Özel	Yabancı	TMSF'nin Devrede Bankaları	Kalkınma ve Yatırım	Katılım Bankaları
			a	b	c	d		
201	49	32	3	10	17	2	13	4

0								
2011	48	31	3	10	16	2	13	4
2012	48	32	3	12	16	1	13	4
2013	49	32	3	11	17	1	13	4
2014	49	32	3	10	18	1	13	4
2015	52	34	3	9	21	1	13	5
2016	52	34	3	9	21	1	13	5
2017	52	34	3	9	21	1	13	5
2018	52	34	3	9	21	1	13	5
2019	53	34	3	9	21	1	13	6
2020	54	34	3	9	21	1	14	6

Kaynak: TBB, Banka Grupları Bazında Seçilmiş Bazı Bilgiler "<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/banka-bilgileri/tarihsel-bilgiler/68>", 25.05.2021

Tablo 7. de Türkiye'deki banka sayılarının tarihsel gelişimini yer almaktadır. 2010 yılında 49 adet olan banka sayısı, 2020 yılında 54'e yükselmiştir. Bu süreç

içerisinde mevduat bankalarının, yabancı bankaların, kalkınma ve yatırım bankalarının ve katılım bankalarının sayısının arttığını gözlemlemekteyiz. Kamu bankalarının sayısında hiçbir değişiklik olmamakla beraber özel bankaların sayısının azaldığını görmekteyiz. 2014 yılında yabancı sermayeli banka sayısında artış yaşanmıştır. 2015 yılında sektöre yabancı sermaye girişindeki artışa bağlı olarak yabancı sermayeli banka sayısı azalmıştır. 2015 yılında sektöre yabancı sermaye girişindeki artışa karşın özel sermayeli banka sayısı azalmıştır. 2016-2018 döneminde banka sayısında stabil bir durum söz konusu iken 2019 ve 2020 yıllarında katılım bankacılığı sayısındaki artışla birlikte Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan banka sayısı sırası ile 2019 yılında 53 ve 2020 yılında da 54'e yükselmiştir.

2.5.4. İstihdam Sayısı

Bankacılık sektörü önemli sayıda kişinin istihdam edildiği bir sektördür. Gelişmekte olan ülkelere gelince, bu farklı kurumsal formlar sınırlı bir şekilde tartışılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık sektörü, yüksek uluslararası etkileşim sayesinde küresel itici güçlere hızla adapte olabilmektedir. Bankacılık sektöründe yaşanan gelişmeler, gelişmekte olan ülkelerin bilişimden ne ölçüde etkilendiklerini net bir şekilde ortaya koymaktadır (Baştürk, 2018, s. 38). Bankacılık sektörü, yoğun miktarda emek gerektiren bir faaliyet alanıdır. Varlıkların büyüklüğü açısından diğer sektörlerle karşılaştırdığımızda, bankacılık sektöründeki işçi sayısının nispeten düşük olduğu görülmektedir. Bankacılık sektöründeki istihdam hacminin, toplam istihdam içindeki payının çok sınırlı olduğu ve yaklaşık %1 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Bankacılık sektörünün istihdam payı sınırlı olmakla birlikte, sektörün yüksek büyüme potansiyeline sahip olması ve dolaylı etkiler sayesinde toplam istihdama yapabileceği katkının yüksek olması, istihdam açısından bu sektörü çok önemli bir sektör haline getirmektedir (Ayan, 2012, s.44). Bankacılık sektöründe istihdam edilen kişi sayısı çok yüksek olmasa da, dolaylı yollardan genel istihdamı olumlu yönde etkileyebilmektedir. Bununla birlikte bankacılık sektöründeki yaşanan değişimler dikkatli bir şekilde takip edildiğinde, ülkelerin enformasyonizmde nasıl etkilendiği daha iyi anlaşılabilir.

2.5.5. Banka Büyüklükleri, Sektör Payları ve Yoğunlaşma Oranları

2015 yılında Türkiye'de finansman sektörünün aktif büyüklüğü 2.896 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir. Bu aktif büyüklüğün yaklaşık 2.357 milyar TL'lik kısmı bankacılık sektörünün elinde bulunmaktadır, bu değer toplam aktif büyüklüklerin

yaklaşık % 81'ine karşılık gelmektedir. Bankaların bu büyüklükteki varlıklara sahip olmaları, bankacılık sektörünü, finans sektörünün ve ülke ekonomisinin en önemli unsurlarından biri haline getirmektedir. Esas faaliyeti mevduat toplamak ve kredi vermek olan mevduat bankalarını özel sermayeli bankalar, kamu bankaları ve yabancı sermayeli bankalar şeklinde sınıflandırılmak mümkündür. 2001 yılından sonra Türkiye'de kamu sermayeli bankaların sayısı 3'tür. 2006 yılına kadar özel sermayeli bankaların sayısı yabancı sermayeli bankaların sayısından fazlaydı. Bu tarihten sonra ise tam tersi bir değişim yaşanarak yabancı sermayeli banka sayısı özel sermayeli banka sayısını geçmiştir. Yabancı banka sayısı özel banka sayısından fazla olmasına rağmen, varlık büyüklüğüne göre özel bankalar yabancı sermayeli bankaları geride bırakmıştır. 2005 - 2015 yılları arasında yabancı sermayeli bankaların toplam aktifler içindeki paylarında önemli bir artış görülmüştür. 2005 yılında sektördeki payları %5,2 iken, 2006'da %12,2 ve 2015 yılında %26,9 a yükselmiştir(Aslan, 2017, s. 228). Yabancı sermayeli bankalar, 2015 yıldan sonra özel sermayeli bankalara göre sayı olarak artış göstermesine rağmen aktifteki payda geride kalmışlardır. Özel sermayeli bankaların aktif büyüklükteki payları önemli artış göstermiştir.

Türk bankacılık sektöründe 1998-2006 döneminde piyasadaki mevduat bankalarının faaliyet düzeyi, en büyük aktif büyüklüğe sahip 5 bankanın sektördeki toplam payları incelenerek analiz edilmiştir. Bu noktada analiz sonuçları değerlendirilirken sektördeki yoğunlaşma düzeyinin önem arz ettiğini ifade etmekte fayda vardır. Bu nedenle öncelikle yoğunlaşmanın ne anlama geldiğini açıkça ortaya koymak büyük bir önem arz etmektedir. Yoğunlaşma, piyasadaki kaynak ve faaliyetler toplamının büyük bir kısmının bu toplama sahip olan birimlerin çok azı tarafından yönetilmesi anlamına gelmektedir (Serel ve Akşehirli, 2020, s. 175). Sektöre yönelik olarak yapılan analiz sonucunda 2001 yılında yaşanan krizden sonra %48,1 olan yoğunlaşma oranının bu tarihten itibaren artış gösterdiği ve 2006 yılında yoğunlaşma düzeyinin %65'e kadar yükseldiği görülmüştür. 2001 krizinden sonra, bankacılık piyasasında faaliyet gösteren banka sayısının azalmasıyla merkezileşme eğiliminin artması nedeniyle bankacılık faaliyetlerini sürdüren bankaların müşteri sayısında artışlar söz konusu olmuştur. Ayrıca bu süreçte bankacılık sektöründe çok yüksek bir yoğunlaşmanın söz konusu olduğu belirtilmektedir (Serel, 2020, s. 184). Türk bankalarındaki yoğunlaşma oranı ile bankacılık sektörünün maruz kaldığı krizler arasında doğrudan bir ilişki olduğunu belirtmekte fayda vardır. 2000'li yıllarda ülkede

yaşanan finansal krizlerdeki artış, bankalarındaki yoğunlaşma oranının yükselmesine neden olmuştur.

Bankacılık sektöründeki yoğunlaşmanın finansal istikrar üzerindeki etkisine ilişkin görüşler farklılık göstermektedir. “Rekabet-kırılgan” görüşüne göre, banka yoğunlaşma oranı yüksek olduğunda, bankalar risklerle çevrili projeleri finanse etmekten tamamen uzaklaşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bankacılık sektöründeki rekabet ile finansal istikrar arasında olumsuz bir ilişkinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bankacılık sisteminde yoğunlaşma önemli bir faktördür ve bu yoğunlaşma düzeyi artış gösterdikçe, bankanın piyasa değeri aşınmakta ve bu süreçten banka kârları önemli ölçüde etkilenmektedir. Başka bir deyişle, bankacılık sektöründeki rekabet ile banka kârı arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Bankacılık sektöründe rekabet düzeyi yükseldikçe kar marjı da o kadar düşmektedir. Bu nedenle bankalar, geçmiş kârlarını korumak için riskli politikalar izlemek zorunda kalmaktadır. Sonuç olarak, bankaların riskli politikaları izlemeleri bankacılık sisteminin kırılganlığını artırmaktadır. Bu sebeple yoğunlaşmış bankacılık sistemleri bankaları yüksek kar elde etmek için daha güvenilir stratejiler benimsemeye teşvik etmektedir (Korkmaz vd., 2016, s.128). Genel bir sınıflandırmaya göre, endüstrilerin yoğunlaşma oranı, %40'ın altında ise tekeli rekabet, %40 ile %60 arasında değişiyorsa zayıf oligopol, büyük ekonomilerde olduğu gibi %60'ın üzerinde ise de o zaman güçlü bir oligopol söz konusu demektir. Güçlü bir oligopol yapısında birbirleriyle anlaşan firmaların çalışmayı monopolcü olarak sürdürmeleri muhtemeldir. Yoğunlaşma oranlarının en uç durumları ise yoğunlaşma oranının %100 olduğu monopol piyasaları ve % 0 olduğu tam rekabet piyasalarıdır (Gündoğdu, 2011, s.21). Yoğunlaşma oranı nedeniyle bankaların bölünmesine rağmen, yoğunlaşma oranının bankaları büyük ölçüde etkilediğini söylemek mümkündür. Yoğunlaşma oranı ne kadar yüksekse, bankalar riskli projeleri o kadar az finanse etmektedir. Bu nedenle her banka kendi yoğunlaşma oranına göre hareket etmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ AÇISINDAN BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ

Bankalar, ülke ekonomilerinde derin ve önemli bir rol oynar. Finansal aracılık alanlarında oynadığı önemli rol nedeniyle güvenilir bir bankacılık sisteminin varlığı son derece önemlidir. Bu yapısı itibariyle bankaların dış ticaret faaliyetleri üzerinde de önemli etkilerinin bulunduğunu ifade etmek mümkündür.

3.1. Dış Ticarete Bankaların Uluslararasılaşması

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan en büyük gelişme bankacılık sektörünün uluslararası hale gelmesidir. Bu gelişmeyle ekonomide yeni bir çağ başlamış, bu çağ özellikle Batılı ülkelerin ticari bankacılık hizmetlerine başlamasına sebep olmuştur. Bankaların sağladığı farklı hizmetleri, uluslararası bankacılık sistemine önemli katkılar sağlamıştır. Yurtdışında bulunan ticari banka müşterileri, merkez bankası şubeleri, ülkelerindeki banka şubeleri veya diğer kurumlar aracılığıyla işlemleri gerçekleştirebilmektedir. Böylece bu işlemler uluslararası bir nitelik kazanmış olmaktadır. Bu nedenle bu uluslararası bankacılık hizmetleri, birçok ülkede her türlü ekonomik ve finansal koşullara bağımlı olma özelliği taşımaktadır (Kayatürk, 2015, s. 7). Bankaları uluslararası piyasalarda faaliyette bulunmaya yönelten en önemli gerekçeleri, bankaların yabancı ülkelerde şubeler açarak uluslararası yatırımlarla büyüme ve genişleme isteği ile bankacılık faaliyetinde bulunulacak olan ülkelerin sunduğu teşvik ve ayrıcalıklardan ve bazı vergi muafiyetlerinden yararlanma isteği şeklinde sıralamak mümkündür. Bankaların uluslararası para ve finans piyasalarında faaliyete başlaması, bu bankaların büyümesine ve hızlı bir şekilde gelişmesine katkı sağlamakta, aynı zamanda piyasaları çeşitlendirmek suretiyle risklerden bankaların kaçınmasına ve bu sayede yurt içi kayıplarını yurtdışı gelirlerle karşılanabilmesine olanak sağlamaktadır.

3.1.1. Dış Ticarete Bankacılıkta Hizmet Birimleri

Bu bölümde dış ticarete bankacılıktaki hizmet birimlerine değinilecektir. Bu birimler muhabir bankalar, bağımlı yada bağlı bankalar, konsorsiyum bankaları, kıyı bankacılığıdır.

3.1.1.1. Temsilcilikler

Bankaların yabancı bir ülkede kendini temsil etmek amacıyla oluşturduğu şubeleri uluslararası banka olarak ifade etmek mümkündür. Bankalar, yabancı bir ülke ile iş yapan müşterilerine yardımcı olmak için ilgili yabancı ülkede veya komşu bir ülkede temsilcilik büroları açmaktadır. Ancak bu temsilcilikler söz konusu bankanın yurtdışındaki şubesi konumunda değildir. Mevduat toplayıp kredi veremez, akreditif işlemi yapamaz. Temsilcilikler küçük birimlerdir. Aynı zamanda temsilciler, birden fazla uluslararası bankayı temsil edebilmektedir. Temsilciliklerin hizmetleri uluslararası bankanın müşterilerine iş yapacakları ülke hakkında bilgi vermek, önerilerde bulunmak ve bu ülkelerle ilgili işleri yürütmek. Temsilciliklerin yetkileri oldukça sınırlıdır ve en olumsuz yanı da sadece genel bankacılık işlemlerini yapmamasıdır. Tüm bankacılık işlemlerini yürütürken yerel piyasaları izlemek ve geleceğe yönelik öngörülerde bulunmak son derece önemlidir. Temsilcilikler birden fazla uluslararası bankayı temsil edebilmekte, ancak bankacılık piyasasında yapabileceği işlemlerin sınırlı olması nedeniyle mevduat kabulü, çek ihracı gibi birçok önemli bankacılık işlemini yapamamaktadır (Tulgar, 2018, s.11). Bir bankanın uluslararası piyasadaki temsilcisi, o bankanın uluslararası piyasalardaki imajını yansıtmaktadır. Bu nedenle bankalar, uluslararası piyasalarda kendini temsil edecek temsilcileri seçerken son derece dikkatli davranmalıdır.

3.1.1.2. Muhabir Bankalar

İşlemlerin veya faaliyetlerin küçük ve sınırlı olduğu bazı ülkelerde bankalar, bazı özel işlemleri gerçekleştirirken aracı olarak hareket eden yerel bankaları kullanabilmektedir. Bu bankalar, yerel bankanın “muhabir bankası” olarak adlandırılmaktadır. Muhabir bankaları diğerlerinden ayıran en önemli özellik, doğrudan yatırımları olmaması ve ayrıca dış piyasada fiziki varlıklarının bulunmamasıdır. Mütakabiliyet ilkesi çerçevesinde, muhabir bankalar, belirli bir ücret karşılığında diğer ülkelerdeki bankalar adına işlemleri takip etmektedir (Turan ve Kaya, 2014, s. 41). Muhabir bankalarla ilişkiler, uluslararası ticareti ve sınır ötesi finansal faaliyetleri kolaylaştırarak ekonomik büyümeyi ve faaliyeti desteklemede önemli bir rol oynamakta ve aynı zamanda ister şirket ister birey olsun müşterilerin temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

3.1.1.3. Bağımlı Yada Bağlı Bankalar

Kendi adına kurulmuş olmakla birlikte kısmen veya tamamen bir yabancı bankanın mülkiyetinde olan bankaya bağımlı banka denilmektedir. Büyük bankalar genellikle yabancı piyasalarda kendilerine bağımlı bankalar aracılığıyla o piyasalarda bankacılık işlemleri yapma yoluna gidebilirler. Bağımlı ya da bağlı bankaların kendi tüzel kişilikleri vardır ve buldukları ülkenin kanunları çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bağlı ortaklıklar, kişi veya şirketlere verdikleri kredi limitlerini güvendikleri bankalar bazında değil, sermaye bazında belirlemektedir. Bu nedenle bu bankaların kredi limitleri sınırlıdır. Yabancı bir ülkede büyük bir bankanın sahip olduğu bir yan bankanın bulunması, o ülkenin bankalarının açtığı bir şubeden daha faydalı kabul edilmektedir. Büyük bankaların sahip olduğu bu iştirakler, o ülkede bulunan yerli ve yabancı iş adamlarına daha iyi ve daha fazla destek sağlamaktadır. Banka şubeleri özellikle kendi ülkelerinde yabancı girişimlere hizmet verir ve yerel girişimcilerden iş almakta zorluk çekerler. Öte yandan, bağımlı şubeler ise her iki tarafa da aynı derecede hizmet sağlayabilmektedir. Büyük bankaların sahip olduğu bağımlı banka, o ülkede açılacak şubeye göre daha avantajlıdır. Büyük bankalar bağımlı banka aracılığıyla hem yerel hem yabancı iş çevrelerine hizmet verebilmektedir (Kayatürk, 2015, s. 8-9). Bağlı bankalar, dünyadaki herhangi bir ülkenin ekonomisinde büyük ve vazgeçilmez bir destekçi oldukları için devlet için büyük önem taşımaktadır. Ancak bağlı bankalar, aynı ülkede açılan banka şubelerinden farklılık göstermektedir.

3.1.1.4. Konsorsiyum Bankaları

Bu bankacılık sistemi iki veya daha fazla bankanın birleşimi ile kurulur ve bu kuruluşların çalışma mekanizması ortaklar tarafından belirlenen belirli bir çerçeveye göre yapılmaktadır. Konsorsiyum bankalarının en önemli özelliği herhangi bir merkezi sistem içinde olmaması ve çalışmalarının tamamen bağımsız olmasıdır. Ayrıca konsorsiyum bankaları ayrı ve sürekli bir tüzel kişiliğe sahiptir. Konsorsiyum bankalarının temel amaçlarından biri, ortak hedeflere ulaşmak için katılımcı bankalarının yönetim ve sermaye kaynaklarından yararlanmaktır. Bu kuruluşlar sahip oldukları avantajlara rağmen yerel bankalar gibi mevduat toplama yetkisine sahip değildirler (Kayatürk, 2015, s. 9). Konsorsiyum bankaları, uluslararası kredi işlemleri ve yatırım finansmanı konusunda uzmanlaşmışlardır. Ayrıca konsorsiyum bankaları, klasik ticari bankalar ve yatırım bankalarının özelliklerini bünyesinde

birleştirmektedir. Bu bankalarda sermayenin herhangi bir ortak tarafından kontrol edilememesi en önemli ayırt edici özelliği teşkil etmektedir.

3.1.1.5. Kıyı Bankacılığı (Offshore Bankacılık)

Kıyı bankalarını, bankacılık faaliyetleri, bankanın kurulduğu ülke ile sınırlı olan bankalar olarak tanımlayabiliriz. Bir diğer ifadeyle, ülkedeki bütün bankalar için geçerli olan ekonomik ve mali mevzuata tabi olmayan bankalardır. Bu bankacılık sisteminde, kıyı bankacılığı faaliyetinde bulunan bankanın, bankacılık faaliyetinde bulunduğu ülkede yerleşik olanlardan mevduat ve fon kabulü yasaklanmıştır. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, kıyı bankaları kuruldukları ülke dışında faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye’de kurulmuş olan herhangi bir kıyı bankası, Türkiye’de şube açmamakta veya mevduat hesabı, finansman hesabı veya katılma hesabı gibi hesaplar açmamaktadır. Dolayısıyla da Türkiye’de kurulan bu bankalar Türk ekonomik ve mali mevzuatına tabi olmayacaktır (Ünal, 2014, s. 109). Kıyı bankaları, katı bankacılık kurallarına tabi olmadıkları için özellikle serbest bölgelerde rahat bir çalışma ortamına sahip olmaktadır. Ayrıca kıyı bankaları, ulaşım, siyasi istikrar ve güçlü altyapı gibi başka avantajlara da sahiptirler ve pazar potansiyeli yüksek ülkelere yakın bir şekilde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Esnek ya da kaldırılmış kurallar sebebiyle, kıyı bankaları müşterilerine daha ucuz krediler verebilmektedir. 1960’lı yıllarda uluslararası finans piyasalarında ve uluslararası sermayede yaşanan gelişmelerden sonra kıyı bankaları olgusu ortaya çıkmıştır. OPEC ülkelerinde biriken petrol gelirlerini yönlendirmek için yeni merkez arayışlarının yanı sıra euro ve dolar piyasasında meydana gelen gelişmeler, kıyı bankacılığı hizmetlerinin gelişmesinde büyük ve önemli bir role sahiptir. Kıyı bankaları, Uzakdoğu, Ortadoğu ve Karayip Adaları’ndaki bazı şehirlerde yoğunluk göstermektedir. Bu bankaların birikmiş fonları ise ağırlıklı olarak petro dolar ve narko doları ile petrol devletleri için sermaye olarak kullanılmayan fazla fonlardan oluşmaktadır ve bu bankalara yatırılan kara parayı kolayca aklamak mümkündür. Bunun nedeni bu bankalarda kara paranın yakalanma riskinin olmamasıdır. Bu sistem sayesinde kara paranın finansal sisteme entegrasyon işlemi kolaylıkla yapılabilmektedir (Uygur, 2010, s. 46-47). Kıyı bankalarının kendilerini diğer bankalardan ayıran bazı temel özellikleri bulunmaktadır. Bunları, buldukları ülkenin para birimi olmaksızın faaliyetlerini sürdürebilmeleri, kıyı bankaları öncelikli olmak üzere yerleşik olmayan kişiler ve kurumlarla ilgilenmeleri ve birçok kıyı bankacılığı merkezinde gizlilik ilkesine sıkı sıkıya bağlı

kalmaları şeklinde sıralamak mümkündür. Bu bankalara tanınan özgürlüklerin kıyı bankacılığı hizmetlerinin gelişmesinde büyük rolü olduğu bilmektedir.

3.1.2. Dış Ticarete Bankacılık Hizmetleri

Dış ticaret faaliyetlerinde en çok tercih edilen hizmet türlerinden biri Offshore bankacılık hizmetleridir. Offshore bankacılık hizmetleri, vergi oranlarının çok az olması veya hiç olmaması, çok az gözetime ve denetime dayalı olması, son olarak da yasa dışı işlemlere olanak sağlaması nedeniyle bankalar tarafından kullanılan bir tür uluslararası bankacılık hizmeti olarak kabul edilmektedir. Çoğunlukla Offshore hizmet bankacılığı, faaliyetlerini serbest bölgelerde gerçekleştirmektedir. Bu nedenle, bu alanlarda ülke içinde yer alan bankacılık hizmetleri yürürlükteki tüm yasal düzenlemelerin dışında tutulmuştur. Yasal veya posta yoluyla sunulan avantajlar sayesinde gözetim ve vergiler minimum seviyede tutulmaktadır. Geçmişte offshore bankacılığı vergi cenneti olarak anılırken günümüzde kıyı ötesi finans merkezleri olarak tanımlanmaktadır (Toprak, 2019, s. 29). Bu bankaların, ticari işlem hacminin artmasına katkı sağlamak suretiyle dış ticarete hizmet etmek için kurulduğunu söylemek mümkündür.

3.1.2.1. Fon Transferi

Elektronik transfer sisteminde yapılan işlemler için herhangi bir alt veya üst limit bulunmamakta olup, küçük ödeme işlemlerinden tahsil edilen yüzde, toplam ödeme işlemlerinin çok yüksek bir yüzdesini oluşturmakta idi. Dolayısıyla da bu oran, acil ve büyük ödemelerin gerçekleştirilmesinde büyük bir risk unsuru teşkil etmekte idi. Bu sorunu çözmek amacıyla 7 Aralık 2012 tarihinde elektronik transfer sistemi, müşteriler arası Türk Lirası transfer sistemi ve bankalar arası Türk Lirası transfer sistemi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Müşteriler arası Türk Lirası transfer sisteminde, bankaların müşterileri adına açabilecekleri hesap ve isme müşteri ödemeleri, genel ödemeler, ayrıca konut, işyeri ve kira, maaş, kredi kartına ilişkin diğer ödemeler gibi ödemeler bulunmaktadır. Bankalararası Türk Lirası transfer sistemi ile de bankaların birbirleri arasında gerçekleştirdikleri ödemeler ile yabancı finansal kuruluşlara sağladıkları muhabirlik hizmetlerine ilişkin bankacılık ödemeleri gerçekleştirilmektedir.

Şu anda her iki sistem de TCMB tarafından oluşturulan yazılımlarla çalışmaktadır (TCMB, 2014, s. 7). Elektronik transfer sistemi yıllar içinde gerçekleştirilen yeniden yapılanma ile elektronik iletim sisteminin yerini ikinci nesil

sistem almış, günümüzde ise TCMB'nin teknik birimleri tarafından geliştirilen üçüncü nesil elektronik transfer sisteminin işleyişine ulaşılmıştır.

3.1.2.2. Mevduat Kabulü ve Kredi Verme

Ulusal veya uluslararası bankaların en önemli işlevi mevduat toplamak ve kredi vermektir. Bankalar bu işlevi yerine getirebilmek için mümkün olduğunca düşük maliyetle mevduat elde etmekte ve daha sonra bu düşük riskli mevduatları kredi yoluyla müşterilerine vermektedirler. Uluslararası bankacılık hizmetleri sadece bankalar ve müşteriler arasında değil, aynı zamanda, bankaların kendi aralarında ve bankalar ile ülkeler arasında da olabilmektedir. Bankalara verilen krediler, bankalar arasındaki ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bankalar yurt dışından temin ettikleri ucuz kredilerden yerel şirketlere veya şahıslara bankacılık hizmeti vererek kar elde etmektedir. Devlet veya resmi kurumlara sağlanan krediler, uluslararası bankacılık hizmetleri alanında faaliyet gösteren bankaların en önemli finansman kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Ülkeler veya resmi kurumlar tarafından bankalardan alınan krediler, ödemeler dengesi açığının finansmanının yanı sıra uzun vadeli yatırımların finansmanında ve borç faizlerinin ödenmesinde de kullanılmaktadır (Kayatürk, 2015, s. 10). Bununla birlikte hem yerel hem de uluslararası bankalarda mevduat kabul etme ve kredi verme süreci, bankaların riskleri minimize edebilmesi için çok katı yasalar çerçevesinde yürütülmektedir.

3.1.3. Dış Ticarete Bankaların Ödeme Yöntemleri

Dış ticarete gönderiler için, malın teslim alınmasını ve aidatların güvenli bir şekilde ödenmesini garanti eden, tedarikçinin hakkını güvence altına alan farklı ödeme yöntemleri bulunmaktadır. Ödeme yöntemleri ayrıntılı olarak belirtilecektir; Bu ödeme yöntemleri peşin ödeme, mal mukabili ödeme, vesaik mukabili ödeme, akreditifli ödemedir.

3.1.3.1. Peşin Ödeme

Peşin ödeme, ithalatçının ithal etmek istediği mal karşılığında ithalat yapılmadan önce mutabık kalınan satış sözleşmesine uygun olarak ödeme yapması anlamına gelmektedir. Bu sistemde ithalatçı satıcıya güvenmekte ve banka kredi ile bir bakıma bu güveni garanti altına almaktadır. Peşin ödeme halinde ihracatçı güvence altına alınmakta ve ithalatçı tüm riskleri üstlenmiş olmaktadır. İthalatçı ödemeyi yapmış olmasına rağmen ihracatçının malı göndermemesi veya gönderilen malın satış sözleşmesinde kararlaştırılan özellikleri taşıması durumunda kayba

uğrayabilmektedir (Mahmudov, 2019, s.32). Bu tür bir ödeme sistemi dışında ticarete konu olan malın tutarının bir kısmının başta, kalan kısmının ise sevkiyattan sonra veya ihracatçı ile yapılan anlaşmaya göre mallar hazırlandıktan sonra ödenmesi şeklinde bir ödeme yöntemi de bulunmaktadır. Bu yöntemin tedarikçi (ihracatçı) firma için çok uygun bir yöntem olmakla birlikte, ithalatçı firmalar bu yöntemi çok fazla tercih etmemektedir.

3.1.3.2. Mal Mukabili Ödeme

Mal mukabili ya da bir diğer ifadeyle mal karşılığı yapılan ödemede söz konusu mal için yapılacak olan ödeme, mal alıcının eline geçtikten bir süre sonra yapılmaktadır. Bu ödeme türünde riskler ağırlıklı olarak ihracatçıya aittir. Bu ödeme yöntemi, ithalatçının ödemeyi yapmadan önce malları inceleyebilmesi ve malların sipariş şartlarına uygun olduğundan emin olabilmesi nedeniyle ithalatçı için nakit ödeme yöntemine göre daha güvenli bir yöntemdir. Bu yöntemde malların satışından bir süre sonra ödeme yapılabildiği için bu malların finansmanı açısından dolaylı da olsa bir kaynak sağlanmaktadır. İhracatçı için malları gönderdikten sonra bu mallar için yapılması gereken ödeme gerçekleşene kadar geçen süre risklerle doludur. Bu nedenden dolayı da bu yöntem ihracatçı açısından riskli bir yöntemdir. Ayrıca malın bedelinin mutabık kalınan miktar veya sürede ihracatçıya ulaşacağına da garantisi yoktur. Mal mukabili ödeme, çoğu zaman satıcılar arasındaki rekabetin yoğun olduğu pazarlarda görülmektedir. Bu yöntem genellikle ihracatçının ithalatçıya güvendiği, aralarında uzun vadeli bir iş ilişkisinin bulunduğu durumlarda karşılaşılan bir yöntemdir (Uçar ve Varlık, 2017, s. 3-4). Bu ödeme yöntemindeki en önemli koşul, ihracatçı ve ithalatçı arasındaki uzun süreli ilişkinin bulunması ve bu ilişkinin de güvene dayalı olmasıdır. İhracatçı ile ithalatçı arasında bu koşulun bulunmadığı ya da sağlanamadığı durumlarda bu yöntem tercih edilmemektedir.

3.1.3.3. Vesaik Mukabili Ödeme

Vesaik mukabili ödeme yönteminde ithalatçı, yapılan dış ticaret işlemi ile bağlantılı olmak üzere ithalat bedelini, ihracatçı tarafından hazırlanmış olan belirli belgeler karşılığında ödemektedir. Vesaik mukabili ödeme şeklindeki bir ödeme sisteminin başarılı olması, önemli ölçüde ithalatçı ile ihracatçının birbirine güvenmesine ve ihracatçının, ithalatçının ödeme gücü hakkında kuşku duymamasına bağlıdır (Al Kılıç, 2010: 4). Bu yöntemde, ithalatçı malı kontrol ederek teslim aldığı ve ardından ödeme işlemi yaptığı için oldukça güvenli bir yöntem olarak kabul

edilmektedir. İthalatçının çeşitli nedenlerle malı teslim almaması veya belgeleri teslim almayarak ödeme yapmaması halinde, İhracatçı, malları iade etme masraflarını karşılayabilmektedir. İthalatçı ve ihracatçının vesaik mukabili ödeme sürecinden olumlu sonuç alabilmesi için aşağıdaki şartların sağlanması gerekir (Ağsakal ve Erkan, 2016, s. 584):

- Satıcı ve alıcı birbirine tam olarak güvenmeli,
- Satıcının, alıcının niyetinden şüphesi olmamalı,
- Malların sevk edildiği ülkede siyasi, hukuki ve ekonomik koşullarda bir denge olmalıdır.
- Malların sevk edildiği ülkede kotalar müsait olmalı ve sınırlamalar bulunmamalıdır.

Vesaik mukabili ödeme yönteminde kurallar gevşek değildir, iyi bir ödeme garantisi olması için koşulların sağlanıp sağlanmadığının iyi kontrol edilmesi gerekir. Ayrıca nispeten pahalı ve zahmetli bir yöntemdir. Bu nedenle büyük miktarlarda yapılan alış-verişler için tavsiye edilmektedir. Ayrıca ithalatçı mala ait riskleri azaltmak için ithalata konu olan malların bağımsız bir laboratuvar tarafından incelemesini ve bir analiz tabi tutulmasını talep edebilir ki, bu da teslimat sürelerinin uzamasına neden olabilmektedir.

3.1.3.4. Akreditifli Ödeme

Akreditif, şartlı bir taahhüttür. İthalatçının bankası, sözleşmede belirtilen şartların yerine getirilmesi karşılığında ihracatçıya ödeme yapmayı taahhüt etmektedir. Banka, belirli bir miktara kadar olan ihracat belgelerini vade tarihi de belirterek ibraz eder ve bunu müşteriden alınan talimatlar doğrultusunda belirler (Uçar ve Varlık, 2017, s. 4). Uluslararası piyasalarda en zor uygulama şeklinin akreditif olduğunu söyleyebiliriz. Belgelerin düzenlenmesi ve bankaya zamanında sunulması katı gereklilikler ile ilişkilidir. Ancak uluslararası ticarete yaygın olarak kullanılmaktadır.

Akreditif işleminde ithalatçıyı temsil eden bankaya amir banka, ihracatçıyı temsil eden bankaya ise aracı banka denilmektedir. İthalat akreditifinde, banka ithalatçının garantörü rolünü üstlenmektedir. İhracat akreditifinde ise, akreditifin teyit edilmesi durumunda sadece banka teminatı söz konusudur ve bu bankaya teyit bankası denilmektedir. Ancak akreditif teyit edilmezse bu durumda banka ihracat akreditifinde aracılık yapar ve bu nedenle aracı banka olarak adlandırılır (Çalık, 2016, s. 115).

Akreditif işleminde üç farklı sözleşme türü vardır. Bu sözleşme türlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Ağsakal ve Erkan, 2016, s. 585)..

1. İthalatçı ve ihracatçı arasındaki satış sözleşmesi,
2. İthalatçı ile amir banka arasında akreditifin açılması için yapılan satış sözleşmesi
3. İthalatçı ile ihracatçı arasında talep edilen mal bedelinin ödenmesine ilişkin yapılan satış sözleşmesi

Bu yöntem birçok nedenden dolayı ihracatçı için daha avantajlıdır. Genellikle mallar sevk edilmeden önce alınan akreditif nedeniyle ihracatçıya güvenli ödeme garantisi sağlamaktadır. Bu mektup uyarınca, ihracatçı ödemeyi mümkün olan en kısa sürede ve hatta mallar varış noktasına varmadan önce alabilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. VERİ SETİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırma ile ilgili olarak TCMB ve TÜİK'den temin edilen veriler kullanılarak ekonometrik yöntemlerle çeşitli analizler yapılmış ve bu analizler çerçevesinde kredilerin, dış ticaret üzerindeki ve dış ticaretteki gelişmelerin de krediler üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.1. Veri Seti ve Model

Bu çalışmada, Türkiye'de 2008:Q1-2021:Q1 arasındaki döneme ait çeyreklik veriler kullanılarak toplam kredilerin ihracat ve ithalata etkisi incelenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler ve kaynağı Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Modele İlişkin Veriler

Değişken Adı	Açıklama	Alındığı Kaynak
CRE	Toplam Kredilerin GSYİH içindeki % payı	https://evds2.tcmb.gov.tr
IMP	İthalatın GSYİH içindeki % payı	https://data.tuik.gov.tr
EXP	İhracatın GSYİH içindeki % payı	https://data.tuik.gov.tr

Çalışmada tahmin edilen modeller, Model (1) ve Model (2)'de gösterilmiştir.

$$EXP_t = \alpha + \alpha_1 CRE_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$IMP_t = \alpha + \alpha_1 CRE_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Model (1) bağımsız değişken toplam kredilerin GSYİH içindeki % payı iken; bağımlı değişken ihracatın GSYİH içindeki payıdır. Model (2)'de ise bağımsız değişken toplam kredilerin GSYİH içindeki % payı iken; bağımlı değişken ithalatın GSYİH içindeki payıdır. Bu doğrultuda serilerin öncelikle durağanlığı sınanarak birim kök içerip içermediği tespit edilecek ve ilgili analizler yapılacaktır.

4.2. Ekonometrik Yöntem

4.2.1. Birim Kök Testleri

Bir zaman serisinde, ortalama ve varyans zamanla aynı kalıyorsa ve birbirini takip eden dönemlerde kovaryans, sadece iki dönemdeki uzaklığa bağlı ise bu zaman serisinin durağan olduğu kanısına varılmaktadır. Seriler durağan değilse ve bu serilerde uzun dönemli eşbütünleşik bir ilişki tespit edilmişse, bu ilişkinin gerçeği

yansıtmadığı görülmektedir (Gujarati, 1999). Bu açıdan bir zaman serisi durağansa, peş peşe gelen 2 gözlem aralığı farkı sadece zaman aralığından kaynaklanmaktadır çıkarımı yapılabilir. Bu bağlamda bu farkın zamanın kendisinden kaynaklanmadığı belirlenmektedir. Sonuç olarak bir seri durağansa, bu serinin ortalaması zaman aynı kalacak ve değişmeyecektir (Kutlar, 2005).

Durağanlık, zaman serileri için oldukça önemlidir. Durağan olan serilerde serilerin ortalamasının ve varyansının zamanla aynı kalacağı ve sabit olacağı ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle, zaman serisi belli bir ortalama etrafında dalgalanacaktır. Durağanlaştırılmış serilerin katsayıları istatistiksel olarak anlamlıdır ve çıkan sonuçlar tutarlıdır. Serilerde mevsimsel etki ve trend olduğu durumda ise sahte regresyon problemiyle karşı karşıya kalınacaktır. Bu yüzden seriler, durağan ya da durağan olmayan bir yapıda olmaktadır (Johnston ve Dinardo, 1997, s.215). Sahte regresyon problemi durağan olmayan serilerde var olacağından tutarsız sonuçlar verebilmekte ve gerçeği yansıtmamaktadır. Bu nedenle durağan olmayan zaman serilerinin farkı alınarak durağanlaştırılmalı ve daha sonra uzun dönemli eşbütünleşik ilişkinin varlığı sınanmalıdır ki; tutarlı sonuçlara böylece ulaşılmaktadır (Karaca, 2003, s.249).

4.2.1.1. Adf Birim Kök Testi

Zaman serilerinde sürekli değişkenlik olması ve ortalamadan sapması değişkenler arasında sahte regresyonun olduğunu göstermektedir. Bu yüzden serilerin durağanlığı gerekmektedir ve durağanlık için de birim kök testlerine başvurulmaktadır. Birim kök testleriyle zaman serilerinin durağanlığı sınanmaktadır. Zaman serilerinde durağanlığın tespiti için yapılan en temel test, Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen DF testidir. 1979'da D.Dickey ve W.Fuller tarafından geliştirilen DF testinde zaman serisine ait değişkenlerin otoregresif süreçle gösterilip gösterilmeyeceği ve hata terimlerinde otokorelasyonun varlığı durumunda birinci mertebeden otoregresif süreç içerdiği belirlenmektedir. 1981'de ise DF testi geliştirilerek Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi (ADF) kullanılmaktadır (Göktaş, 2005, s.35).

Dickey-Fuller (1979) birim kök testinde tüm zaman serileri 1.dereceden otoregresif süreçlerle ifade edilmektedir. Daha yüksek dereceden otoregresif süreçlerin analizine ise DF testi izin vermemektedir (Enders,1995). Bu nedenle Dickey-Fuller testinin geliştirilmiş versiyonu olan ADF birim kök testi kullanılmaktadır. ADF birim kök testi, Dickey-Fuller testine göre otokorelasyon sorununu da dikkate almaktadır

(Karabulut, 2019, s. 200). ADF birim kök testinde, Dickey-Fuller testinde olduğu gibi uygun test istatistiği, regresyon denkleminin içerdiği deterministik bileşenlere dayanmaktadır ve yine Dickey-Fuller testi gibi kritik değerlerle birim kökün varlığı test edilmektedir (Enders, 1995).

ADF testi için 3 temel denklem kullanılmaktadır. 1.denklem sabit terim veya trend içermeyen seriler için; 2.denklem sabit terim içeren seriler için; 3.denklem ise hem trend hem de sabit terim içeren seriler için kullanılmaktadır (Dickey ve Fuller: 1981).

$$\Delta Y_t = \rho Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m B_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \rho Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m B_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \rho Y_{t-1} + \beta_t \sum_{i=2}^m B_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Bu denklemlerde, Y değişkeni veri setini göstermekte ve ρ katsayısının tahmini için durağanlık analizi yapmaktadır. Yapılan analiz sonucunda bulunan değer Dickey-Fuller testindeki tabloyla karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmada, ρ değeri 0'dan küçükse serilerin durağan olduğu, 0'a eşitse serilerin birim kök içerdiği ve durağan olmadığı sonucunu vermektedir (Akcan ve Metin, 2018, s. 6-7).

ADF birim kök testlerinde Doledo, Jenkinson ve Sosvilla-Rivero (1990) tarafından önerilen süreçler kullanılmaktadır. ADF testlerinde k'yı ifade eden gecikme uzunluğu oldukça önemlidir ve bu testlerinde gecikme uzunluğuna duyarlılığı çok fazladır (Perron, 1989).

Dickey-Fuller birim kök testinde otokorelasyon sorunu ihmal edildiğinden 1981'de Dickey-Fuller testi daha da geliştirilmiştir ve bu testte modeldeki hata terimlerinin otokorelasyonlu olduğu kabul edilmiştir. Bu sorunu gidermek için modele bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri eklenmektedir. Geliştirilen bu test Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi olarak adlandırılmış ve daha önce kullandıkları hipotezleri ve kritik değerleri kullanmışlardır. Modelde test istatistikleri belirlenirken gecikme uzunluğunun belirlenmesi sorun oluşturabilmektedir. Uygun gecikmeye karar verebilmek için Akaike (AIC), Schwarz (SIC) ve Hannan-Quin (HQ) gibi bilgi kriterlerinden yararlanılmaktadır. Böylece otokorelasyon sorunu giderilmektedir. Çünkü modele hata teriminin otokorelasyonsuz olmasını sağlayacak kadar gecikme eklenmektedir. Akaike bilgi kriteri sonlu örneklemelerde daha güvenilir sonuçlar verirken; Schwarz bilgi kriteri büyük örneklem gruplarında daha tutarlı sonuçlar vermektedir. Hem DF hem de ADF birim kök testleri benzer asimptotik

dağılıma sahip olduğundan aynı kritik değer tablosunu kullanmakta ve kritik değerleri de aynı olmaktadır. Yapılan testler sonucunda da seriler durağan değilse, durağanlığın sağlandığı ölçüde serilerin farkı alınmakta ve seriler durağanlaştırılmaktadır (İzolluoğlu, 2019, s. 11; Özcan, 2015:590; Yamak ve Tanrıöver, 2009, s. 48).

4.2.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi

Dickey-Fuller (DF) ve Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testleri, serilerde hata terimlerinin sabit varyanslı ve bağımsız olması ya da kovaryans olmaması varsayımını sunmaktadır. Bu testler kullanılırken, hata terimlerinin sabit varyansa sahip olduğundan ve korelasyonsuz olduğundan emin olunmalıdır. Ampirik analizlerin çoğunda da sabit varyans varsayımları ile ilgili güçlü varsayımlar geçerlidir. Rastsal yürüyüş süreci olarak adlandırılan zaman serilerinde varsayımların yanlış olduğunun kabulü için ekonomik teoriden gelen birçok neden bulunmaktadır. Philips-Perron birim kök testinde ise, Dickey-Fuller (DF) ve Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testlerinin trend içeren serilerde de uygulanabilmesini sağlamak ve Dickey-Fuller (DF) ve Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testlerinde uygulanan kısıtları bertaraf ederek ve daha esnek bir test ortaya koyarak ayrılmaktadır. Ayrıca Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testleri trend içeren serilerde daha zayıfken, Philips-Perron birim kök testi seri trend içerse dahi daha güçlü ve tutarlı sonuçlar vermektedir (Phillips, 1987; Tari, 2015: 400).

Dickey-Fuller (DF) birim kök testinde hata terimlerinin beyaz gürültülü olarak kabulünden dolayı Philips-Perron testi geliştirilmiştir. Phillips-Perron (1988) birim kök testinde ADF testindeki gibi bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri kullanılmamakta, bunun yerine değişen varyans ve otokorelasyon gibi problemler için parametrik olmayan bir yöntemle sorunu gidermişlerdir (Sevüktekin ve Çınar, 2017, s.378). Philips-Perron birim kök testi, Dickey-Fuller (DF) birim kök testindeki regresyon denklemlerini kullanmaktadır ve testler için eşik değerleri aynı kabul etmektedir. Geliştirdikleri parametrik olmayan birim kök testi ile de otokorelasyon sorununu çözmektedir (Çelik ve Taş, 2007, s. 16).

Dickey-Fuller (DF) birim kök testi ve Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testlerinin kullanımında hata terimlerinin sabit varyansa sahip olduğu ve terimler arasında korelasyon olmadığından emin olunmalıdır. Philips-Perron birim kök testinde ise bu varsayım genişletilmiş ve (4) ve (5) no'lu regresyon modeli kullanılmıştır.

$$Y_t = a_0 + a_1 y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

$$Y_t = a_0 + y_{t-1} + a_2 (t-T/2) + u_t \quad (5)$$

Modelde T gözlem sayısını, u_t ise hata terimini göstermektedir. Bu modelde hata terimlerinin içsel bağıntısı olmaması ya da homojenlik şartının sağlanmasına gerek yoktur. Bu yüzden, Philips-Perron birim kök testinde Dickey-Fuller testindeki hata terimlerinin olması varsayımı göz ardı edilmiştir (Yıldırım, 2019, s. 22-23). Philips-Perron birim kök testinde hata terimlerinde otokorelasyon varsa, Dickey-Fuller test istatistiğini düzeltme faktörü eklenecektir. Philips-Perron birim kök testinde kritik değer tablosu ise Dickey-Fuller kritik değer tablosu ile aynıdır.

Philips-Perron birim kök testinde kurulan hipotezler ise aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

$$H_0: \rho = 1 \text{ veya } \delta = 0 \quad (\text{Seride birim kök vardır ve durağan değildir})$$

$$H_1: \rho < 1 \text{ veya } \delta < 0 \quad (\text{Seride birim kök yoktur ve seri durağandır})$$

Philips-Perron (1988) birim kök testi, Dickey-Fuller (DF) birim kök testi ve Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testlerine göre daha yüksek bir güce sahiptir ve daha avantajlıdır. Buna karşın, negatif hareketli ortalama bileşenlerinin olduğu modellerde testin kullanımı sıkıntı oluşturmakta ve kullanımında sakınca bulunmaktadır (Phillips ve Perron, 1988).

Philips-Perron (1988) birim kök testi, genel, zayıf bağımlı ve benzer dağılmayan kalıntılara izin veren birleşik t istatistik regresyonu ve EKK tahmin edicileri için asimptotik bir dağılım imkânı vermiştir (Phillips 1987). Philips-Perron (1988) birim kök testi, Dickey-Fuller (DF) birim kök test denklemini tahmin etmekte ve α katsayısının t-değerini değiştirmektedir. Birim kök testlerinde parametrik olmayan kontrol yöntemi kullanarak asimptotik dağılımı etkilememektedir (Maddala ve Kim, 1998: 66-67).

4.2.1.3. Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (Kpss) Birim Kök Testi

KPSS birim kök testinin amacı, serilerdeki deterministik trendin elimine edilerek serilerin durağanlaştırılmasıdır. Ancak KPSS birim kök testinin diğer birim kök testlerine göre farkı vardır. Diğerlerinin aksine KPSS birim kök testinde boş hipotez serilerin birim kök içermeyerek durağan olduğu, alternatif hipotez ise serilerin birim kök içerdiği ve durağan olmadığıdır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 361). Diğer bir deyişle, LM test istatistiği, kritik değerlerden büyükse serilerin birim kök içerdiği ve durağan olmadığı; LM test istatistiği kritik değerlerden küçükse serilerin durağan olduğu belirtilmektedir (Karaoğlu, 2019, s. 48).

KPSS birim kök testinde, serilerden deterministik trend ayrıştırılarak seri durağanlaştırılır. Bu test, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testlerinin tersine, boş hipotez seride birim kök bulunmadığını ve serinin durağan olduğunu; alternatif hipotez ise seride birim kök olduğunu ve serinin durağan bir yapıda olmadığını göstermektedir. Trendden arındırılan serilerde birim kök bulunmaması, serinin trend durağanlığını belirtmektedir. KPSS testinde zaman serilerindeki değişkenler 3 temel bileşen içermektedir. Bunlar; bir deterministik trend, bir rassal terim ve bir sabit bozucu terimdir. t deterministik trendi; φ rassal süreci ve ε_t hata terimini ifade etmektedir. Buna göre;

$$y_t = \beta_t + \varphi_t + \varepsilon_t \quad (6)$$

şeklinde gösterilmektedir. Denklemden yer alan rassal süreç (φ_t);

$$\varphi_t = \varphi_{t-1} + u_t \quad (7)$$

Rassal süreçte yer alan hata terimi u_t 'nin bağımsız ve eş dağılım özelliklerine sahip ($0, \sigma_u^2$) olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda $\sigma_u^2 = 0$ boş hipotezi ile serinin durağan olup olmadığı test edilmektedir. Hata teriminin varyansının (σ_u) sıfır olması, hata teriminin (u_t) sabit olmasını, dolayısıyla rassal süreç olarak nitelendirilen φ_t sürecinde durağan olmasını gerektirecektir. KPSS testi esas itibarıyla bir rassal terimin sıfır varyansa sahip olduğu hipotezinin Lagrange Çarpanı (LM) ile test edilmesidir. (Adıgüzel, 2014, s. 43-44).

ADF birim kök testlerinin gücü zayıftır ve gecikme uzunluğu seçimine karşı duyarlıdır. Ancak KPSS birim kök testi, diğer testlere göre daha güçlüdür. KPSS birim kök testinin boş hipotezi ortalama ya da trend durağandır (Schwert, 1989).

KPSS birim kök testi, diğer birim kök testlerinde uygulanan ekonomik zaman serisi analizlerinde birim kökün tespiti yerine, zaman serilerinin durağanlığı sınımlarıdır. Testin temel amacı, serilerin trendden arındırılmış olarak birim kök testlerini uygulamaktır. Bu testte, asimptotik olarak geçerli olan LM istatistiğinin dönüştürülmüş bir versiyonu önerilmektedir. Testin açıklanmasında ise Lagrange Çarpanı (LM) kullanılmaktadır. LM testiyle kurulan hipotezler; temel hipotez, rassal yürüyüşün 0 varyansa sahip olduğunu belirten varsayım altında serinin deterministik trendi; rassal yürüyüş ve durağan hataların toplamı ile açıklanabildiğini belirtmektedir (Kwiatkowski vd, 1992).

Phillips-Perron birim kök testi ile KPSS birim kök testinin en büyük katkısı serilerin entegrasyon düzeyidir. Baum ve Barkoulas, (1996, s. 9) iki testten 4 temel

sonuç elde etmiştir. Bunlardan ilki; Phillips-Perron birim kök testinde bir hipotez reddedildiyse ama KPSS birim kök testinde kabul edildiyse seri düzey derecede durağandır. İkincisi ise; Phillips-Perron birim kök testinde bir hipotez kabul edildiyse ama KPSS birim kök testinde reddedildiyse seri durağan değildir ve birim kök içeriyordur. Üçüncüsü ise, Phillips-Perron ve KPSS birim kök testlerine göre, 2 testin de boş hipotezleri reddedilemiyorsa, testler gözlem değerlerinin yeteri kadar bilgi vermediğini göstermektedir. Dördüncüsü ise, Phillips-Perron ve KPSS birim kök testlerine göre, 2 testin de boş hipotezleri reddediliyorsa, seriler düzey derecede mi, farkı alındığında mı durağan hale geldiğinin tespiti için başka testlerin yapılması gerektiğine karar verilmektedir (Kahyaoğlu ve Abuk Duygulu, 2005, s. 74).

4.2.1.4. Ng-Perron Birim Kök Testi

Ng ile Perron, PP testi olarak adlandırılan Z_{α} ve Z_t testlerinin değiştirilmiş ve geliştirilmiş hali olan MZ_{α} ve MZ_t testlerini; Bhargava'nın geliştirdiği birim kök testinin değiştirilmiş ve geliştirilmiş hali olan MSB testini ve ADF-GLS testinin değiştirilmiş ve geliştirilmiş hali olan MPT testini geliştirmişlerdir (Yıldırım, 2010, s. 35). PP testinin gücünün zayıf olmasından dolayı geliştirilen Ng-Perron birim kök testi, uzun dönem varyans tahmincisi için Newey West tahmincisini kullanmamıştır. Hatta PP testinin bu tahminciyi kullandığı için gücünün az olduğunu belirtmiştir. Ng-Perron testi, Newey West tahmincisi yerine, serileri ortalamadan farklar ile ortalamadan arındırma yöntemini kullanmaktadır. Bu yöntemi kullanarak ve geliştirdikleri Z testini kullanarak PP testinin gücünün zayıf olması problemini çözmektedir (Alp, 2008).

Ng-Perron testinde hipotezler diğer testlerden farklıdır. MZ_{α} ve MZ_t testlerinde temel hipotez serilerin durağan olmadığını ve serilerde birim kök olduğunu; alternatif hipotez ise serilerin durağan olduğunu ve birim kök içermediğini ifade etmektedir (Perron ve Ng, 1996, s. 444). Ng-Perron testlerinin temel istatistikleri aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

$$MZ_{\alpha} = Z_{\alpha} + (T/2)(\hat{\phi}_1 - 1)^2 \quad (8)$$

$$MSB = \left(T^{-2} \sum_{t=1}^T Y_{t-1}^2 / s^2 \right)^{1/2} \quad (9)$$

$$MZ_t = MSB * MZ_{\alpha} \quad (10)$$

$$MPT = \left[\bar{c}T^{-2} \sum_{i=1}^T \tilde{Y}_{i-1}^2 - \bar{c}T^{-1} \tilde{Y}_T^2 \right] / S_{AR}^2 \quad (11)$$

$$MPT = \left[\bar{c}T^{-2} \sum_{i=1}^T \tilde{Y}_{i-1}^2 + (1-\bar{c})T^{-1} \tilde{Y}_T^2 \right] / S_{AR}^2 \quad (12)$$

Ng-Perron birim kök testlerinde otoregresif truncation gecikme uzunluğu, Phillips-Perron testlerinde olduğu gibi toplam gözlem sayısının küp kökü ($T^{1/3}$) olarak belirlenmektedir (Göktaş, 2008, s.54).

4.2.2. Eşbütünleşme Testi

Değişkenlerin birbirleriyle aynı anda hareket edip etmedikleri eşbütünleşme analizi ile belirlenmektedir. Zaman serileri birim kök içeriyorsa ve serilerin doğrusal kombinasyonları durağansa ya da farkı alındığında durağan hale geliyorsa bu seriler koentegre veya eşbütünleşik serilerdir (Bal, 2012, s. 14).

Durağan olmayan serilerde bulunan parametre katsayıları ve hesaplanan test istatistikleri ile R2 değerleri gerçekleri yansıtmamaktadır. Durağan olmayan serilerle yapılan analizler birçok problem barındırmaktadır. Bu problemler eşbütünleşme analizi ile çözülmektedir. Bu analizden elde edilen sonuçlar, hata düzeltme modeli için kullanılmaktadır. Bu yöntemle durağan olmayan zaman serilerindeki eşbütünleşme vektörlerini göstermek için maksimum olabilirlik sürecine başvurulmaktadır. Bu süreç durağan olmayan serilerin vektör otoregresif (VAR) modeli ile tahmin edilmesi sonucunda elde edilmektedir (Uğurlu Yazıcı, 2018:86).

Serilerin aynı derecede durağanlığı saptandıktan sonra uygun VAR gecikme sayısı belirlenmekte ve daha sonra eşbütünleşme testine geçilmektedir. En uygun gecikme uzunluğunun tespiti için Hall (1991) tarafından önerilen VAR analizi uygulanmaktadır. Eşbütünleşme analizi, ilk kez 1987'de Engle-Granger tarafından bulunmuştur. Daha sonra Johansen (1988, 1991) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilmiştir. Eşbütünleşme analizinde modeldeki hangi değişken bağımlı değişken olursa olsun modeldeki eşbütünleşik vektör sayısı aynı kalacaktır. Eşbütünleşik vektör bulunurken serilerin tümünün birbiriyle ilişkisini dikkate almaktadır. Modele eklenen değişkenler arasında eşbütünleşik bir ya da birden çok vektörün bulunup bulunmadığını belirlemektedir (Kocabıyık, 2016:44; Bulut ve Özdemir, 2012, s. 216). Bu çalışmada da seriler arasında eşbütünleşme analizi için Johansen (1988) yöntemi kullanılmıştır.

Johansen eşbütünleşme analizi, Sims (1980) tarafından geliştirilen ve ekonometrik modeldeki her değişkenin kendisinin ve diğer değişkenlerin gecikmeli değerlerinden etkilendiğini gösteren VAR yaklaşımını ihtiva etmektedir (Ümit, 2011, s. 143). Johansen eşbütünleşme analizinde Trace (İz) ve Maximum Eigen (Maksimum Özdeğer) istatistiği olarak 2 istatistik kullanılmaktadır. Bu istatistiklerin formülasyonu aşağıdaki gibi gösterilir (Topallı, 2015:227).

$$\text{İz İstatistiği: } -T \sum_{i=r+1}^p \ln(1-\lambda_i) \quad (13)$$

$$\text{Maksimum Özdeğer istatistiği: } -T \ln(1-\lambda_{r+1}) \quad (14)$$

İz istatistiğinde temel hipotez ($r=0$) eşbütünleşik vektör olmadığı; alternatif hipotez ($r \leq 1$) ise en az 1 tane eşbütünleşik vektör olduğu üzerine kurulmaktadır. Maksimum özdeğer istatistiği için ise temel hipotez ($r=0$) eşbütünleşik vektör olmadığı; alternatif hipotez ($r=1$) ise en az 1 tane eşbütünleşik vektör olduğu üzerine kurulmaktadır. Her 2 testte de temel hipotezin reddedilmesi 1 koentegre vektörün bulunduğunu; alternatif hipotezin reddedilmesi ise 2 koentegre vektörün bulunduğunu göstermektedir. Temel hipotezin reddedilmemesi ise değişkenlerde koentegrasyon vektörünün bulunmadığını göstermektedir (Turan, 2018:204).

4.2.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

Granger nedensellik testi, literatürde çok fazla kullanılmasına rağmen yeterli değildir. Park ve Phillips (1989) ve Sims, Stock ve Watson (1990) çalışmaları durağan olmayan serilerde Granger nedenselliğinin asimptotik olarak standart dağılımlarının uyumsuzluğunu dile getirmiştir. Bu çerçevede Toda ve Yamamoto (1995) durağan olmayan ama eşbütünleşik olan değişkenler için yeni bir Granger nedensellik testi geliştirmiştir ve alternatif bir yöntem önermiştir. Bu yöntemle en uygun VAR modeline serilerin entegre dereceleri kadar gecikme değeri eklenerek yeni bir VAR modeli tahmin edilir. Daha sonra ise gecikmeli seriler haricindeki parametrelere sıfır kısıtı getirilerek yokluk hipotezi oluşturulur ve kısıtlı-kısıtsız VAR modellerinden Wald istatistiği hesaplanır. Bu istatistik standart ki-kare dağılımına uygundur. Bu sayede durağan olmayan ama eşbütünleşik seriler için de Granger nedenselliği test edilebilecektir (Akar ve Özcan, 2020, s. 55). Granger nedensellik testinde VAR modellerinde, bazı katsayılar için 0 kısıtlamaları Wald olabirlik oranı ve Lagrange çarpanı gibi kısıt testleriyle araştırılırken; Toda-Yamamoto testinde, değişkenlerin bütünüleşme dereceleri önem kazanmaksızın geçerli bir Wald istatistiğiyle araştırılmaktadır. Böylece Toda-Yamamoto testinde seviyesinde durağan olmayan

zaman serilerinde asimptotik olarak standart olmayan dağılımın bulunduğu durumda geçerli olmayan Wald testlerinin geçerli olmasını sağlamaktadır (Toda ve Yamamoto, 1995).

Seviyesinde durağan olmayan ve farkı alınan serilerde bilgi kayıpları yaşanmaktadır. Toda-Yamamoto'nun (1995) geliştirdiği analizde, bilgi kayıpları önlenerek, tüm değişkenler düzey değerleriyle modele eklenmektedir. Ancak analize eklenen tüm değişkenler düzey değerinde durağan çıktığında m gecikmeye ilave olarak başka değer eklenmemektedir (Pata, 2017, s. 128).

Toda-Yamamoto nedensellik testinin uygulanabilmesi için ilk önce VAR modeli kurulmalı ve sonrasında da gecikme uzunluğu (p) belirlenmelidir. Daha sonra gecikme uzunluğuna en yüksek bütünleşme derecesi ilave edilmektedir (p+dmax). Bu iki değer tam olarak bilinmesi modeli doğru tahmin etmeyi sağlayacak ve veri kaybını önleyecektir. Toda-Yamamoto testinin gücü de buradan gelmektedir. Seriler düzey değerinde de durağan olsa başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır (Meçik ve Koyuncu, 2020, s. 2626).

Toda-Yamamoto'nun geliştirdiği modifiye edilmiş Wald testi (MWALD) standart asimptotik dağılıma dayalıdır ve herhangi bir ön test gerektirmemektedir. Bu yüzden uygulanabilirliği yüksek bir testtir. Toda-Yamamoto nedensellik testine gecikme uzunluğunun yanında maksimum bütünleşme derecesinin eklenmesi durağan olmayan serilerde eşbütünleşme ilişkisinin varlığının sınanmasını ve VEC modelinin tahminini gerektirmemektedir. Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmadan evvel herhangi bir ön test yapılması şart değildir. Ancak en yüksek bütünleşme derecesinin belirlenebilmesi için öncelikle birim kök testleri yapılmalıdır. Daha sonra ise uygun gecikme uzunluğu belirlenecektir. Bilgi kriterlerinden elde edilen uygun gecikme uzunluğu VAR modelinin istikrarı için, değişen varyans ve otokorelasyon gibi problemlerin çözümü için yeterli değildir. Bu yüzden uygun gecikme sayısı bilgi kriterleri ve tanılayıcı testler yardımıyla belirlenmektedir. Serilerdeki en yüksek gecikme derecesi, VAR modelindeki optimal gecikme sayısını geçmemelidir. Eğer geçerse Toda-Yamamoto nedensellik testinin uygulanması mümkün değildir (Çalışkan vd., 2017, s. 50).

Toda-Yamamoto nedensellik testi (15) ve (16) no'lu denklemde gösterilmektedir:

$$Y_t = \psi_0 + \sum_{i=1}^k \psi_i Y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{\max}} \psi_i Y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^k \theta_i X_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{\max}} \theta_i X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (15)$$

$$X_t = \mu_0 + \sum_{i=1}^k \mu_i X_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{\max}} \mu_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \lambda_i Y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{\max}} \lambda_i Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (16)$$

(15) ve (16) no'lu denklemde k uygun gecikme uzunluğunu, k+d_{max} en yüksek bütünlüşme derecesine sahip değişkenin derecesini göstermektedir. Ayrıca ε_{1t} ve ε_{2t} ilişkisiz hataları göstermektedir. Hata terimlerinin sıfır ortalama ve sabit bir kovaryans matrisine sahip olduğu varsayılmaktadır (İltaş, 2020, s. 377).

Hipotezleri ise,

H_0 : Y'den X'e doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

H_1 : Y'den X'e doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır (Doğan, 2017, s. 25).

H_0 boş hipotezi $H_0 = \alpha_{2i} = 0$ biçiminde tanımlanarak düzeltilmiş Wald testi aracılığıyla sınanır. H_0 boş hipotezi reddedilirse değişkenlerin birbiri arasında nedensel bir ilişkiye sahip olduğu şeklinde yorumlanır (Tayyar, 2019, s. 1946).

4.2.4. Regresyon Analizi

Aralarında sebep-sonuç ilişkisi bulunan 2 ya da daha çok değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek ve buna ait tahminler ya da öngörülerde bulunan yöntem, regresyon analizi olarak bilinmektedir. Regresyon analizi için öncelikle regresyon modeli kurulur ve kurulan modelin gerçek modele ne kadar yakın olduğunu belirlemek için de belirli varsayımlar yapılır. Ancak kurulan regresyon modeli veriye uygun değilse sonuçlar aldatıcı ve tutarsız olacaktır (Güçlüoğlu, 2017, s. 48).

X_1 , X_2 bağımsız değişkenleri, Y de bağımlı değişkeni gösterdiğinde, Y ile X_1 , X_2 bağımsız değişkenleri arasındaki ilişki;

$Y = f(X_1, X_2, \dots)$ biçimindeki fonksiyonel ilişki regresyon analizi adıyla anılmaktadır. Regresyon analizi için önce model kurulmalıdır. Böylece bağımlı ve bağımsız değişkenler belirlenerek fonksiyonel ilişkiye karar verilmelidir. Bu model bir ya da birden çok bağımsız değişken şeklinde de belirlenebilmektedir (Balcı vd., 2012, s. 797). İstatistiksel ilişkilerde, iki ya da daha çok değişken arasındaki istatistiksel ilişkinin matematiksel fonksiyon yapısının sağlanmasında regresyon ön plana çıkmaktadır. Regresyon analizinde, regresyon denklemleri de denilen matematiksel fonksiyonlar üretmektedir. Basit regresyon modellerinde bağımlı ve bağımsız

değişkenler doğrusal bir fonksiyonla ifade edilmektedir. Basit regresyon modeli (17) no'lu denklemde gösterilmektedir.

$$y = a + bx + \varepsilon \quad (17)$$

Basit regresyon modellerinde modele hata terimleri de (ε) dâhil edilmektedir. Doğrusal regresyonda temel varsayımlar ε hata terimleri üzerinde yapılır ve bir regresyon modeli için hata terimlerinin ortalamasının 0, sabit varyanslı ve normal dağılımlı olacağı varsayılmaktadır (Çelik, 2012, s. 2-3).

Modelde bağımsız değişken sayısı azsa regresyon modeli kurmak ve yorumlamak basittir. Ancak modele eklenen bağımsız değişken sayısı ne kadar çoksa modeli kurmak ve yorumlamak o derece zor olacaktır. Çünkü modele değişken eklendikçe standart hata artmakta ve gözlenen veri kümesine bağımlılığı daha çok olmaktadır. Bu da birçok soruna neden olmaktadır (Cankurt vd., 2007, s. 38).

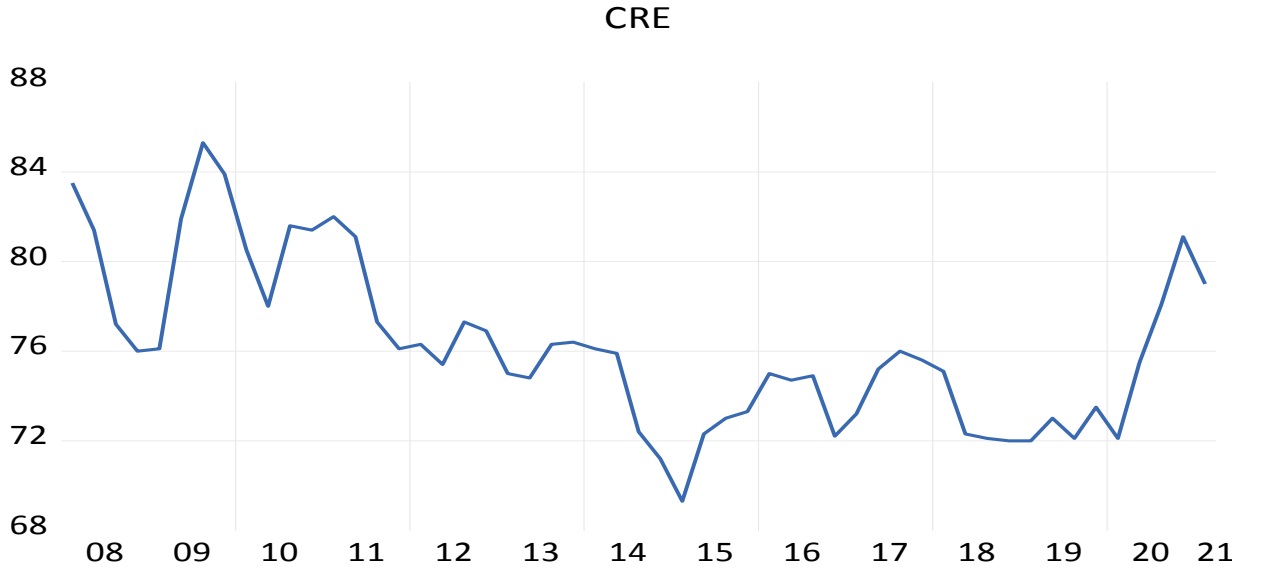
Regresyon analizinin birçok çeşidi vardır. Modelde bir bağımlı, bir bağımsız değişken varsa bu tür regresyon analizi basit regresyon analizi adıyla; bağımsız değişken sayısı birden çoksa çoklu regresyon analizi adıyla; bağımlı değişken sayısı birden çoksa çok değişkenli regresyon analizi adıyla anılmaktadır. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkinin eğrisel ya da doğrusal olmasına göre de regresyon analizi çeşitlenmektedir. Eğer değişkenler arasında doğrusal bir ilişki varsa doğrusal regresyon analizi adıyla; değişkenler arasında eğrisel bir ilişki varsa eğrisel regresyon analizi adıyla anılmaktadır (Büyüköztürk, 2011, s. 91; aktaran Deniz ve Koç, 2019, s. 106).

4.3. Analiz Sonuçları

Bu çalışmada, Türkiye'de 2008:Q1-2021:Q1 arasındaki döneme ait çeyreklik veriler kullanılarak toplam kredilerin ihracat ve ithalata etkisi incelenmiştir. Çalışmadaki değişkenlerin grafikleri Grafik 1,2 ve 3'te verilmiştir.

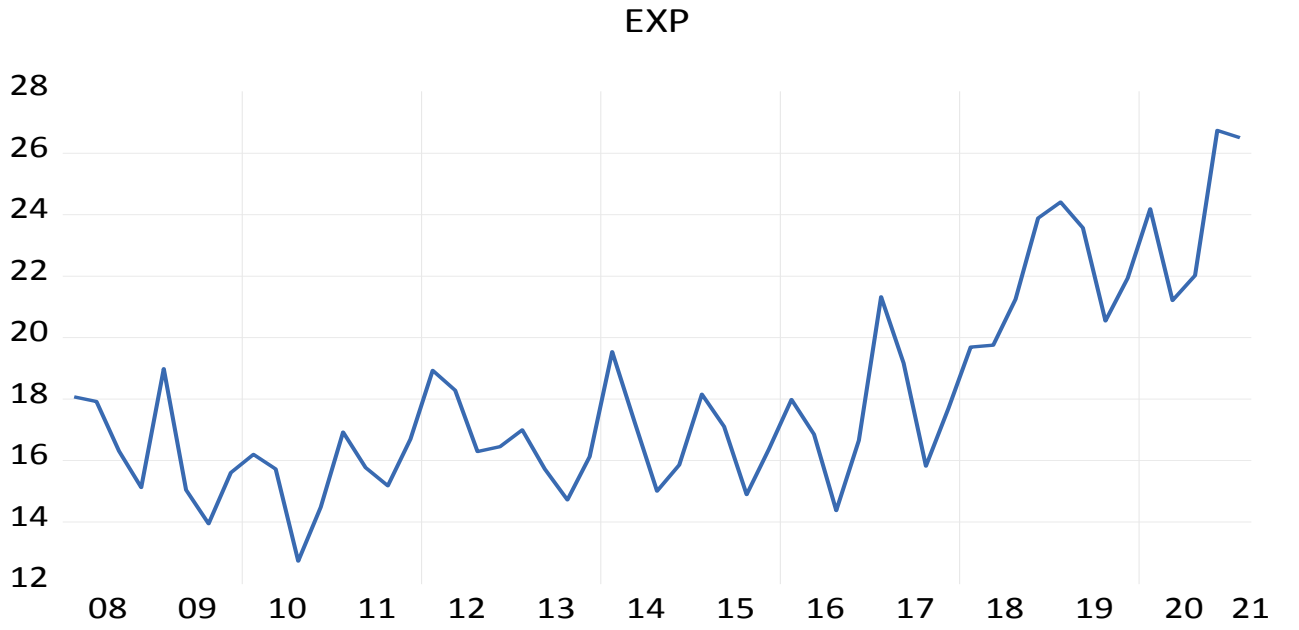
Grafik 1'de toplam kredilerin GSYİH içindeki % payını gösteren grafik gösterilmiştir.

Grafik 1: Toplam Kredi Grafiği

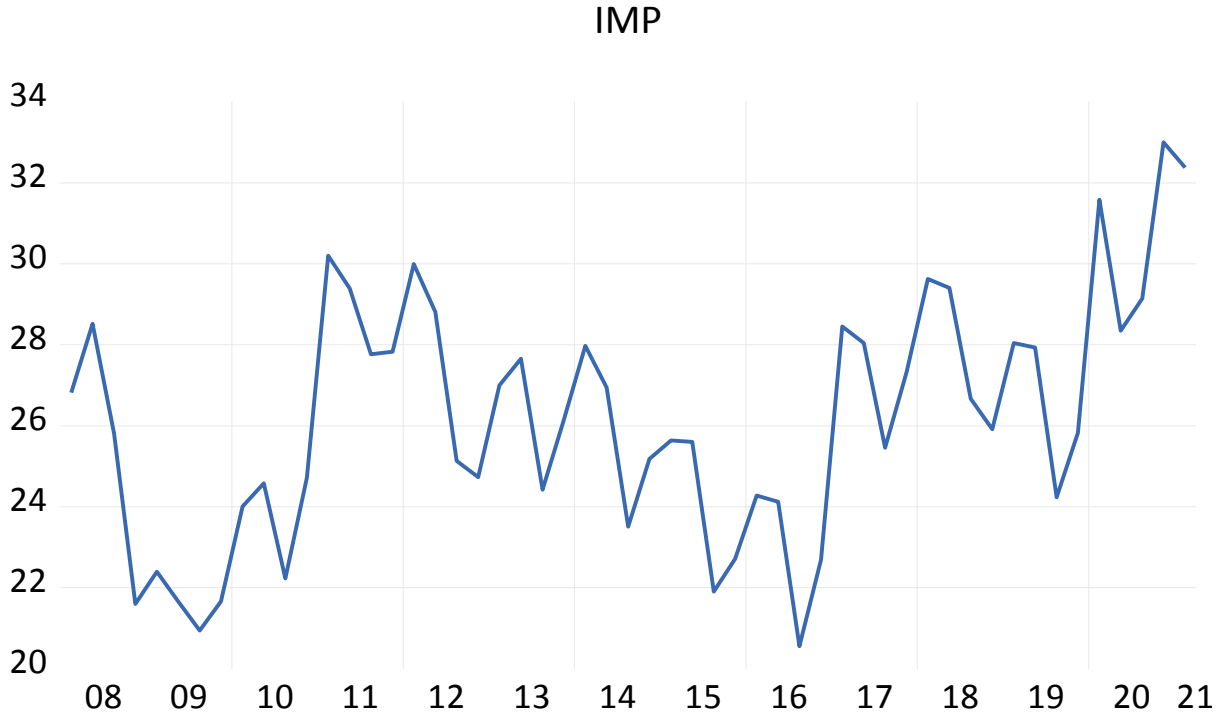
Grafik 2'de ise toplam ihracat grafiği gösterilmiştir.

Grafik 2: Toplam İhracat Grafiği

Grafik 3'te ise toplam ihracat grafiği gösterilmiştir.

Grafik 3: Toplam İthalat Grafiği

Grafik 1,2 ve 3'te görüldüğü üzere seriler oynak bir yapıdadır. Bu durum serilerin birim kök içerdiğini göstermektedir. Ancak bu iddianın geçerliliğini sorgulamak için farklı birim kök testleri yapılmıştır. Tablo 9'de ADF ve PP birim kök testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF		PP	
	Test ist.	Olasılık	Test ist.	Olasılık
CRE	-2.538980	0.1124	-2.538887	0.1124
	%1 3.562669	-	%1 3.562669	-
	%5 2.918778	-	%5 2.918778	-
	%10 2.597285	-	%10 2.597285	-
EXP	0.362740	0.9793	-1.693336	0.4286
	%1 3.568308	-	%1 3.562669	-
	%5 2.921175	-	%5 2.918778	-
	%10 2.598551	-	%10 2.597285	-
IMP	-2.749567	0.0733	-2.663381	0.0873

	%1 3.574426	-		%1 3.562669	-
	%5 2.923780	-		%5 2.918778	-
	%10 2.599925	-		%10 2.597285	-
ΔCRE	-5.634361	0.0000*		-6.881487	0.0000*
	%1 3.565430	-		%1 3.565430	-
	%5 2.919952	-		%5 2.919952	-
	%10 2.597905	-		%10 2.597905	-
ΔEXP	-11.70002	0.0000*		-9.182056	0.0000*
	%1 3.568308	-		%1 3.565430	-
	%5 2.921175	-		%5 2.919952	-
	%10 2.598551	-		%10 2.597905	-
ΔIMP	-3.977816	0.0034*		-9.479150	0.0000*
	%1 3.584743	-		%1 3.565430	-
	%5 2.928142	-		%5 2.919952	-
	%10 2.602225	-		%10 2.597905	-

Not: Tablodaki MacKinnon değerleri %1, %5, %10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerleri göstermektedir. * işareti ise %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Gecikme uzunluğu Schwarz (SC) bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 9'e göre, kredi, ihracat ve ithalat değişkenleri birim kök içermektedir. Tablodaki seviyesinde olan değerlerin test istatistikleri, mutlak değer olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyindeki değerlerden küçük olduğu için serilerin durağan olmadığı görülmektedir. İthalat değişkeni %10 anlamlılık düzeyinde seviyesinde durağandır. Ancak %10 anlamlılık düzeyi düşük olduğundan ve %1 ya da %5 anlamlılık düzeyi esas alındığından dolayı ithalat değişkeninin de birim kök içerdiği kabul edilmiştir. Seviyesinde durağan olmayan serilerin 1.farkları alınmış ve tüm serilerin 1.farkta durağan olduğu görülmüştür. Farkı alınan seriler Δ ile gösterilmiştir ve bu değişkenlerin test istatistikleri, mutlak değer olarak %1 ve %5 anlamlılık düzeyindeki değerlerden büyük olduğu için serilerin durağan olduğu görülmektedir. ADF ve PP birim kök testleri en temel ve geleneksel birim kök

testlerinden biridir, ancak bu testlerin gücü zayıftır. Bu yüzden serilerin durağanlığının tespiti için Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testi de yapılmıştır ve sonuçları Tablo 10’de gösterilmiştir.

Tablo 10: KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

CRE		LM-Stat.
		0.594865
Asymptotic Kritik Değerler	% 1	0.739000
	%5	0.463000
	% 10	0.347000
EXP		LM-Stat.
		0.726841
Asymptotic Kritik Değerler	% 1	0.739000
	%5	0.463000
	% 10	0.347000
IMP		LM-Stat.
		0.310743
Asymptotic Kritik Değerler	% 1	0.739000
	%5	0.463000
	% 10	0.347000
Δ CRE		LM-Stat.
		0.380376
Asymptotic Kritik Değerler	% 1	0.739000
	%5	0.463000
	% 10	0.347000
Δ EXP		LM-Stat.
		0.426700
Asymptotic Kritik Değerler	% 1	0.739000
	%5	0.463000
	% 10	0.347000

Tablo 10’da LM test istatistikleri ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde serilerin durağanlığı sınanmıştır. Burada %5 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır. Buna göre kredilerin LM test istatistiği (0.594865) %5 kritik değerden (0.463000) büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmekte ve serinin birim kök içerdiği kabul edilmektedir. Aynı şekilde ihracat değişkeninin LM test istatistiği (0.726841) %5 kritik değerden (0.463000) büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmekte ve serinin birim kök içerdiği kabul edilmektedir. İthalat değişkeninin de ise LM test istatistiği (0.310743) %5 kritik değerden (0.463000) küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilememekte ve serinin birim

kök içermediği kabul edilmektedir. Seviyesinde durağan olmayan krediler ve ihracat değişkeninin 1.farkı alınmıştır ve buna göre 1.farkı alınan kredi değişkeninin LM test istatistiği (0.380376) %5 kritik değerden (0.463000) küçük olduğu için serinin birim kökten arındırılarak durağan hale geldiği kabul edilmektedir. 1.farkı alınan ihracat değişkeninin de LM test istatistiği (0.426700) %5 kritik değerden (0.463000) küçük olduğu için serinin birim kökten arındırılarak durağan hale geldiği kabul edilmektedir. Kısacası KPSS testi sonucunda, krediler ve ihracat değişkeni 1.farkta durağanken, ithalat değişkeninin seviyesinde durağan olduğu görülmektedir.

KPSS birim kök testi, ADF ve PP birim kök testinden daha güçlü olmasına rağmen, daha güçlü olan ERS, ERS Point Optimal testi ve Ng-Perron testi gibi testler geliştirilmiştir (Yıldırım vd., 2015, s. 94). Bu yüzden değişkenlere Ng-Perron birim kök testi de uygulanmış ve sonuçları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	MZa	MZt	MSB	MPT
CRE	-4.00007 (-8.10000)	-1.41255 (-1.98000)	0.35313 (0.23300)	6.12665 (3.17000)
EXP	1.23520 (-8.10000)	0.61954 (-1.98000)	0.50157 (0.23300)	23.4634 (3.17000)
IMP	-73.9093 (-8.10000)	-6.00828 (-1.98000)	0.08129 (0.23300)	0.48275 (3.17000)
Δ CRE	-21.6887 (-8.10000)	-3.28616 (-1.98000)	0.15151 (0.23300)	1.15369 (3.17000)
Δ EXP	-167.488 (-8.10000)	-9.15100 (-1.98000)	0.05464 (0.23300)	0.14654 (3.17000)

Not: Parantez içindeki değerler %5 kritik değerleri göstermektedir.

Ng-Perron birim kök testine göre, MZa ve MZt test istatistikleri %5 kritik değerden küçükse seri durağan değildir ve birim köklüdür. Ancak MZa ve MZt test istatistikleri %5 kritik değerden büyükse seri durağandır. MSB ve MPT test istatistiklerinde ise alternatif hipotez birim kökün varlığına işaret etmektedir. Buna göre MSB ve MPT test istatistikleri %5 kritik değerden büyükse seri durağan değildir ve birim köklüdür. Ancak MSB ve MPT test istatistikleri %5 kritik değerden küçükse seri durağandır.

Tablo 11’e göre, kredi ve ihracat değişkenlerinin MZa ve MZt test istatistikleri %5 kritik değerden küçüktür. Ayrıca MSB ve MPT test istatistikleri %5 kritik değerden büyüktür. Bu sonuçlar kredi ve ihracat değişkenlerinin birim kök içerdiğini

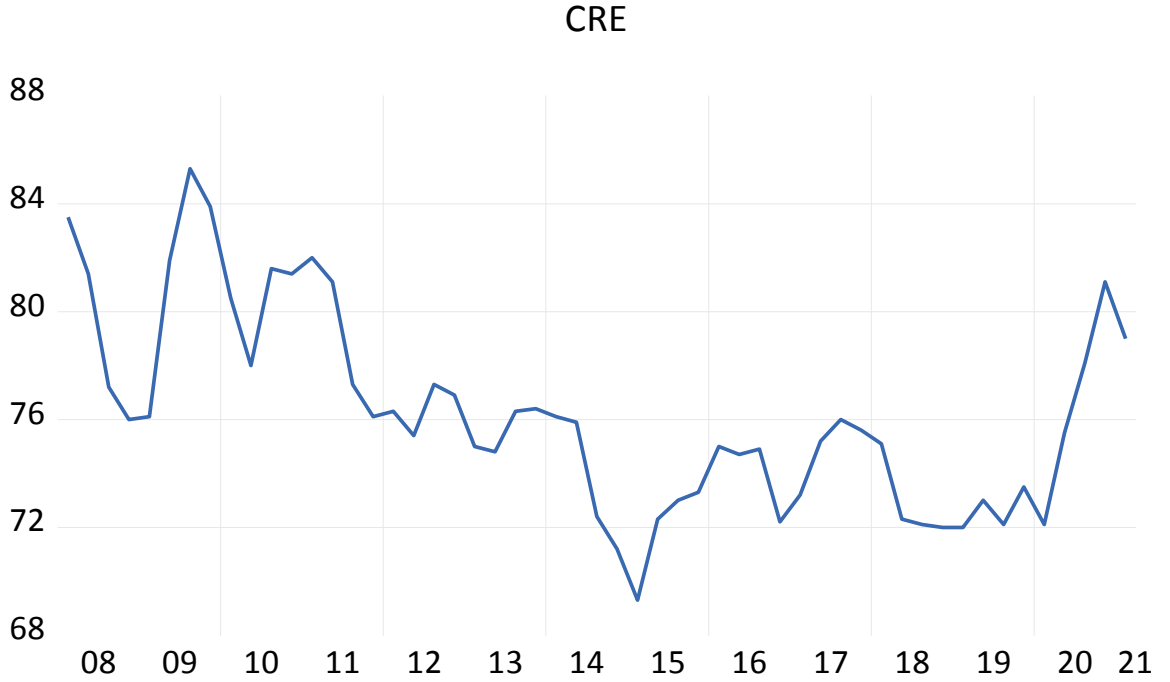
göstermektedir. 1.farkı alınan kredi ve ihracat değişkenlerinin MZa ve MZt test istatistikleri %5 kritik değerden büyük; MSB ve MPT test istatistikleri %5 kritik değerden küçüktür. Bu sonuçlara göre seriler birim kökten arındırılmış ve seriler durağan hale gelmiştir. İthalat değişkeninin ise seviyesinde durağan olduğu görülmüştür.

Yapılan birim kök testleri sonucunda kredi ve ihracat değişkenlerinin 1.farkta durağan olduğu görülmüştür. İthalat değişkeni ise ADF ve PP birim kök testlerinde 1.farkta durağanken; KPSS ve Ng-Perron birim kök testlerinde seviyesinde durağandır.

Serilerin 1.farkta durağanlığı tespit edildikten sonra durağanlığın grafiğine bakılmıştır. Çalışmadaki değişkenlerin 1.farktaki grafikleri Grafik 4,5 ve 6'da verilmiştir.

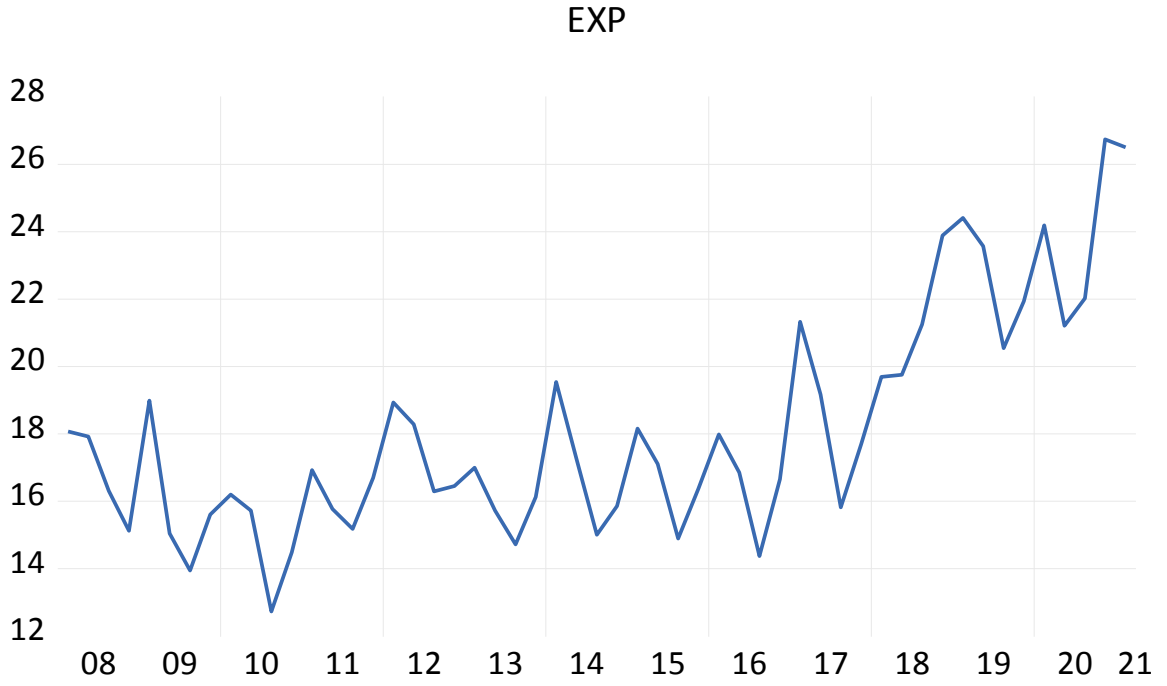
Grafik 4'te toplam kredilerin GSYİH içindeki % payını gösteren grafik gösterilmiştir.

Grafik 4: Toplam Kredi Grafiği

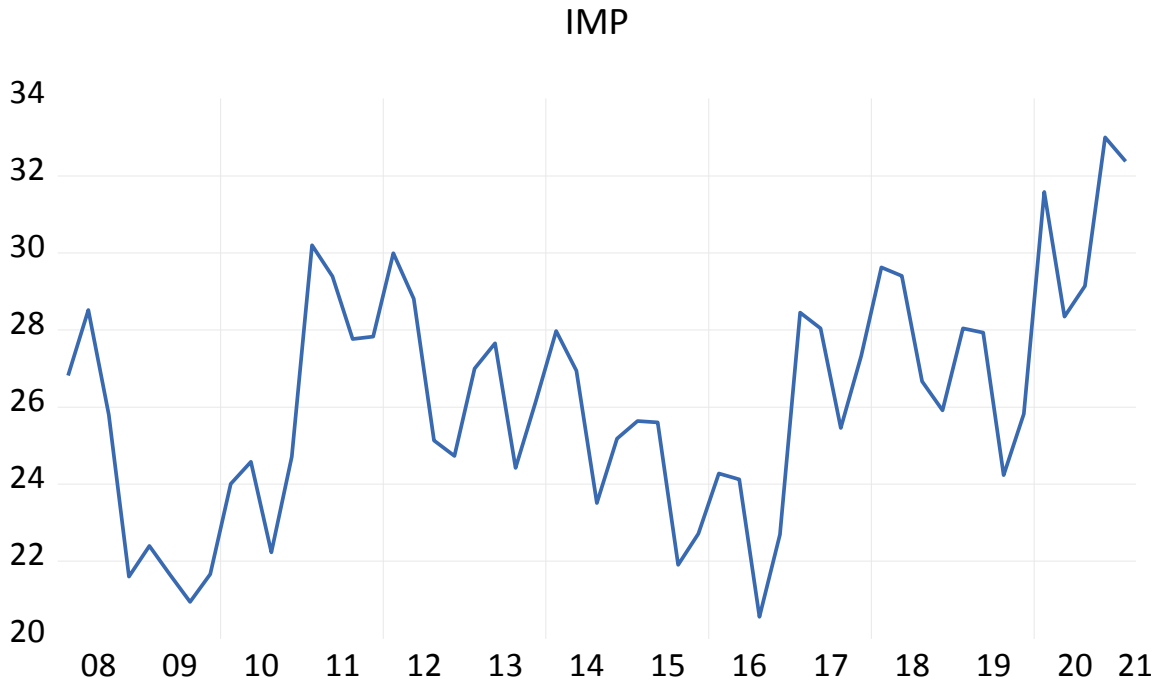
Grafik 5'te ise toplam ihracatın GSYİH içindeki % payını gösteren grafik gösterilmiştir.

Grafik 5: Toplam İhracat Grafiği

Grafik 6'da toplam ithalatın GSYİH içindeki % payını gösteren grafik gösterilmiştir.

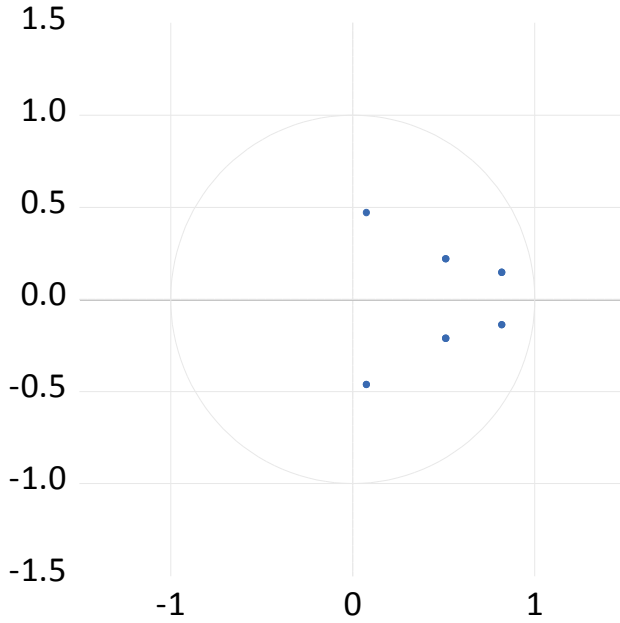
Grafik 6: Toplam İthalat Grafiği

Grafik 4,5 ve 6'da görüldüğü üzere seriler durağan bir yapıdadır. Bu durum serilerin birim kök içermediğini göstermektedir.

Sistemin durağan değişkenlerce oluşturulduğunun belirlenmesi için istikrar koşulu sağlanmalıdır. İstikrar koşulu için de AR karakteristik polinomunun ters köklerine bakılmalıdır. Bunun için de çember ya da tablo değerleriyle karar verilmektedir. Grafik 7'de VAR tahmininin AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içindeki konumuna bakılmıştır ve Grafik 7'de gösterilmektedir.

Grafik 7: AR Karakteristik Polinomun Ters Köklerinin Birim Çember Konumu
Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Not: Hiçbir kök birim çemberin dışına uzanmıyor

Grafik 7'ye göre, hiçbir kökün birim çemberin dışına uzanmadığı ve istikrar koşulunun sağlandığı görülmektedir. Böylece modelin istikrar sağladığı ve durağanlık açısından bir sorun yaşamadığı görülmektedir.

Durağanlığın tespitinden sonra analizlerin yapılabilmesi için uygun gecikme uzunluğu belirlenmelidir. Tablo 12'de gecikme uzunluğunun belirlenmesi kriterlerine ilişkin göstergelere yer verilmiştir.

Tablo 12: Gecikme Uzunluğunun Tespiti

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ

0	- 365.3824	-	680.2094	15.03601	15.15184	15.07996
1	- 289.2087	139.9108	43.89036	12.29423	12.75754*	12.47001
2	- 279.2372	17.09411	42.38736	12.25458	13.06536	12.56219
3	- 262.0682	27.33024	30.72129	11.92115	13.07941	12.36059
4	- 248.9731	19.24170*	26.55939*	11.75400*	13.25974	12.32528*

Not: LR: Ardışık modifiye edilmiş LR test istatistiğini; FPE: Son kestirim hatasını; AIC: Akaike bilgi kriterini, SC: Schwarz bilgi kriterini ve HQ: Hannan-Quinn bilgi kriterini göstermektedir.

Tablo 12'e göre, uygun gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla kredi, ihracat ve ithalat değişkenlerinin 4 gecikmeli değerleri kullanılarak model tahminleri yapılmıştır.

Değişkenler aynı derece durağan olduğu için uzun dönemli eşbütünlük ilişkisi veren Johansen eşbütünlük testi uygulanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak toplam kredilerle ihracat arasındaki eşbütünlük ilişkisinin varlığına ve daha sonra da toplam kredilerle ithalat arasındaki eşbütünlük ilişkisinin varlığına bakılmıştır. Tablo 13'da toplam kredilerle ihracat arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek için Johansen eşbütünlük testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 13: Johansen Eşbütünlük Testi Sonuçları (Kredi-Ihracat)

İz İstatistiği				
Hipotezler	Özdeğer	İz ist.	% Kr. Değ.	Olasılık Değ.
r=0	0.307938	19.06186	18.39771	0.0404
r≤1	0.013071	0.657863	3.841465	0.4173
Maximum Özdeğer İstatistiği				
Hipotezler	Özdeğer	Maximum Özdeğer ist.	% Kr. Değ.	Olasılık Değ.
r=0	0.307938	18.40399	17.14769	0.0327
r≤1	0.013071	0.657863	3.841465	0.4173

Tablo 13 incelendiğinde, hem iz istatistiği hem de maximum özdeğer istatistiği değerleri için %5 anlamlılık düzeyinde toplam kredilerle ihracat arasında birer adet eşbütünlük ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, toplam kredilerle ihracat arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çalışmanın diğer bir değişkeni olan ithalatın da toplam krediler arasında uzun dönemli eşbütünlük

ilişkinin varlığı sınanmıştır. Bu doğrultuda, Tablo 14’de toplam kredilerle ithalat arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek için Johansen eşbütünleşme testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 14: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Kredi-İthalat)

İz İstatistiği				
Hipotezler	Özdeğer	İz ist.	% Kr. Değ.	Olasılık Değ.
r=0	0.336681	23.60924	18.39771	0.0085
r≤1	0.059821	3.084246	3.841465	0.0791
Maximum Özdeğer İstatistiği				
Hipotezler	Özdeğer	Maximum Özdeğer ist.	% Kr. Değ.	Olasılık Değ.
r=0	0.336681	20.52499	17.14769	0.0155
r≤1	0.059821	3.084246	3.841465	0.0791

Tablo 14 incelendiğinde, hem iz istatistiği hem de maximum özdeğer istatistiği değerleri için %5 anlamlılık düzeyinde toplam kredilerle ithalat arasında birer adet eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, toplam kredilerle ithalat arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 13 ve Tablo 14’de yapılan eşbütünleşme testleri sonucunda, toplam kredilerle ihracat ve ithalat arasında uzun dönemli birbirini etkileyen bir ilişki içinde oldukları söylenebilmektedir.

Eşbütünleşik ilişkinin varlığından sonra modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorununun bulunup bulunmadığı ve VAR denkleminin hata terimlerinin normal dağılıma sahip olup olmadıkları araştırılmıştır.

Tahmin edilecek modelin güvenilirliği için modelde hataların beklenen değeri sıfır ve birbirinden bağımsız olması gerekmektedir. Ayrıca modelin güvenilirliği için normal dağılıma sahip olması ve sabit varyanslı olması gerekmektedir. Ardışık bağımlılık olarak ifade edilen otokorelasyon, hata terimleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmasını ifade etmektedir. Modelde otokorelasyon olması durumunda EKK ile elde edilen tahminlere ilişkin varyans-kovaryans matrisi geçerliliğini yitirmekte ve bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri açıklayıcı değişken olarak kullanıldığı durumda sonuçlar tutarsız olacaktır. Bu yüzden otokorelasyonun bilinmesi, sorunu da çözecektir (Albayrak, 2014, s. 2).

Bu kapsamda ilk olarak, modelde otokorelasyon sorununun bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Bunun için de, Tablo 15’de otokorelasyon testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 15: Otokorelasyon Testi Sonuçları

Lag	LRE* stat	df	Prob.
1	19.02530	9	0.0250
2	12.10011	9	0.2077
3	9.172286	9	0.4215
4	7.161894	9	0.6203

Tablo 15’te 4 gecikmeye kadar otokorelasyona bakılmıştır. Bunun nedeni Tablo 13’de uygun gecikme uzunluğunun 4 olarak belirlenmesidir. Tablo 15’e göre 4.gecikmeye kadar modelde otokorelasyon yoktur. 4.gecikmedeki olasılık değeri (0.6203) %5’den büyük olduğu için modelde otokorelasyon olduğunu belirten hipotez reddedilmektedir ve modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Modelde otokorelasyon sorununun olmadığından tespitinden sonra, değişen varyans sorununun bulunup bulunmadığı tespit edilmelidir.

Zaman serilerinin güvenilirliğini belirleyen durumlardan biri de hata terimlerinin sabit varyanslı olmasıdır. Bu problem çözülmediği takdirde standart hatalar olacaktır ve katsayılar olması gerekenden büyük olacaktır. Birçok zaman serisinin sabit varyanslı olmadığı görülmektedir (Aktaş, 2007, s. 150). Hata terimlerinin varyansının farklı olması durumuna değişen varyans (heteroskedasite) denilmektedir. Değişen varyans geçerli olduğunda hataların varyansı sabit kalmamakta, artıp azalmaktadır (Yamak ve Köseoğlu, 2006). Değişen varyans durumunda, bağımsız değişkenin aldığı değerler değiştikçe hata terimlerinin bağımlı değişkenlerinin varyansları da değişecektir (Kınacı ve Genç, 2002, s. 56).

Hatalarımızda sabit varyans bulunmasını istediğimizden dolayı değişen varyansın bulunması önemli bir sorundur. Bunun için de Tablo 16’da değişen varyans sonuçları verilmiştir.

Tablo 16: Değişen Varyans Testi

Chi-sq	df	Prob.
154.2710	144	0.2642

Tablo 16'a göre, olasılık değeri 0.05'den büyük olduğu için (0.2642) modelde değişen varyans sorunu bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, sabit varyans yokluk hipotezi reddedilememektedir ve değişen varyans yoktur.

Modelde otokorelasyon ve değişen varyans probleminin bulunmadığının tespitinden sonra, VAR denkleminin hata terimlerinin normal dağılıma sahip olup olmadığının tespiti gerekmektedir.

Seriler normal dağılıma sahip olduğunda, ortalaması etrafında rassal dağılımlı olduğu kabul edilmektedir. Bu çerçevede serilerin normal dağılıma sahip olup olmadıklarının tespiti için 3 test yapılmaktadır. Bunlardan ilki çarpıklıktır (Skewness). Skewness, değişkenin dağılımının simetriden sapmasını değerlendirmektedir. İkincisi ise basıklıktır (Kurtosis). Kurtosis, dağılımın normal dağılıma göre basık olup olmadığını göstermektedir. Üçüncüsü ise Jarque-Bera (J-B) testidir. Jarque-Bera (J-B) testi, basıklık ve çarpıklık ölçülerini kullanmaktadır. Jarque-Bera (J-B) testi, 2 serbestlik dereceli ki-kare dağılımının kritik değerleriyle belirlenmektedir ve iyi bir asimtotik özelliğe sahiptir (Akal vd., 2012, s. 13; Büyükuysal, 2014, s. 11-12).

Serilerin normal dağılıma sahip olup olmadığının tespiti için de Tablo 10'da normallik testi yapılmıştır.

Tablo 17: Normallik Testi

Bileşen	Skewness	Chi-sq	df	Prob.*
1	-0.347331	0.985219	1	0.3209
2	-0.010685	0.000932	1	0.9756
3	-0.295185	0.711595	1	0.3989
Joint		1.697746	3	0.6374
Bileşen	Kurtosis	Chi-sq	df	Prob.
1	4.009949	2.082493	1	0.1490
2	2.351585	0.858401	1	0.3542
3	2.474841	0.563076	1	0.4530
Joint		3.503970	3	0.3202
Bileşen	Jarque-Bera	df	Prob.	
1	3.067713	2	0.2157	

2	0.859334	2	0.6507
3	1.274670	2	0.5287
Joint	5.201717	6	0.5182

Tablo 17'ye göre kredi, ihracat ve ithalat değişkeni olarak 3 değişken bulunduğundan, 3 ayrı bileşen için normallik testi yapılmaktadır. Normallik varsayımında Skewness (çarpıklık), Kurtosis (basıklık) ve Jarque-Bera olarak 3 endeks ile normal dağılıma sahip olup olmadığı ölçülmektedir. Tablo 17'e göre Skewness, Kurtosis ve Jarque-Bera endekslerinin tümünde, bütün değişkenlerin olasılık değeri 0.05'den büyük olduğu için hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Normal dağılım varsayımında en önemli kriter Jarque-Bera kriteridir. Bu kriterde de kalıntıların (joint) olasılık değeri 0.05'den büyük olduğu için (0.5182) hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür.

Çalışmada son olarak nedensellik testi yapılmıştır. Modelde kullanılan değişkenlerin 1.farkta durağan olmasından dolayı ve Tablo 12'de gecikme uzunluğunun 10 bulunmasından dolayı p + dmax seviyesinin 11 olduğu sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda Tablo 18'de Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 18: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Ki-kare İstatistiği	Test	Olasılık Değeri	Nihai Karar
CRE→EXP	3.482482		0.480547	Toplam kredilerden ihracata doğru bir nedensellik yoktur.
EXP→CRE	9.842740		0.043162	İhracattan toplam kredilere doğru %5 anlamlılık düzeyinde bir nedensellik vardır.
CRE→IMP	1.801615		0.772187	Toplam kredilerden ithalata doğru bir nedensellik yoktur.
IMP→CRE	8.090870		0.088306	İthalattan toplam kredilere doğru %10 anlamlılık düzeyinde bir nedensellik vardır.

Tablo 18’ye göre, ihracattan toplam kredilere doğru %5 anlamlılık düzeyinde; ithalattan kredilere doğru da %10 anlamlılık düzeyinde bir nedensellik vardır. Toplam kredilerden ihracata ve ithalata doğru ise herhangi bir nedensellik bulunamamıştır. Bu sonuçlar da, dış ticaret hacmindeki bir artışın toplam kredileri etkilediğini göstermektedir.

Toda-Yamamoto nedensellik analizinden sonra dış ticaretin toplam kredileri etkilediği görülmektedir. Ancak dış ticaretin toplam kredileri hangi yönde etkilediğinin tespiti için regresyon analizi yapılmıştır ve sonuçları Tablo 19’de gösterilmiştir.

Tablo 19: Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Toplam Kredilerin GSYİH İçindeki % Payı				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
EXP	-0.523841	0.203101	-2.579215	0.0129
IMP	0.333097	0.222555	1.496692	0.1408
C	76.98001	4.328151	17.78589	0.0000

Tablo 19’da Türkiye’de 2008:Q1-2021:Q1 arasındaki döneme ait çeyreklik verilerle kullanılarak ihracat ve ithalatın toplam krediler üzerindeki etkisi regresyon analizi ile incelenmiştir. Regresyon analizine göre, ihracattaki artış toplam kredileri azaltmaktadır. İhracat sayesinde ülkeye para girişi olmakta ve bu da toplam kredi talebinde bir azalmaya yol açmaktadır. Yapılan regresyon analizinde, ithalattaki bir artışın ise toplam kredileri arttırdığı görülmektedir. Ancak katsayı anlamsızdır. Bu nedenle de ithalatla toplam krediler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Dış ticaret faaliyetleri, günümüzde ekonomik toparlanma sürecinin en önemli alanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bankacılık hizmetlerinin ise dış ticaretin gelişimi üzerinde önemli etkilere sahip olduğu düşünülmektedir. Bankaların pek çok önemli ticari fonksiyonu bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu fonksiyonlarından biri de dış ticaretin finansmanı ve dış ticaret faaliyetinde bulunan tarafların ticari güvenliğinin sağlanmasıdır. Bankalar ihracata yönelik üretim yapan firmalara gerek uygun finansal kaynaklar sağlamak gerekse de teminatlar vermek suretiyle dış ticaret işlemlerinin atış göstermesine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu bağlamda bankalar ihracatçı firmalara kısa veya uzun vadeli kredi vermek suretiyle finansal katkılar sağlar iken aynı zamanda ihracatçılara, ihraç ettikleri mal ve hizmetlerin bedellerine güvenli bir şekilde ulaşabilmelerine de verdikleri teminatlar, yaptıkları sigortalar ve verdikleri çeşitli hizmetler sayesinde olanak sağlamaktadırlar. Bankaların ihracatçılara sağlamış olduğu bu destek ve hizmetler ise dış ticaret faaliyetlerinin artış göstermesine, ihracat hacminin artmasına ve dolayısıyla dış ticaret gelirlerinin artmasına neden olmak suretiyle ülkeye önemli döviz kazanımları sağlamakta ve dış ticaret açıklarının azalmasına katkıda bulunmaktadır. Bu sayede ülkenin ekonomik yönden kalkınması da gerçekleşebilmektedir. Bununla birlikte ihraç gelirlerindeki artışların kredi talebinde azalışlara neden olması da muhtemeldir. Bu nedenle dış ticaret gelirlerindeki artışlar da kredi hacmini etkileyebilmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’de 2008:Q1-2021:Q1 arasındaki döneme ait çeyreklik veriler kullanılarak toplam kredilerin ihracat ve ithalata etkisi incelenmiştir. Çalışmanın bağımsız değişkeni toplam kredilerin GSYİH içindeki % payı iken; bağımlı değişkenleri ihracatın GSYİH içindeki payı ve ithalatın GSYİH içindeki payıdır. Modelde toplam kredilerin GSYİH içindeki % payı CRE ile ihracatın GSYİH içindeki payı EXP ile ithalatın GSYİH içindeki payı ise IMP ile gösterilmektedir. Çalışmadaki toplam krediler TCMB’nin veri tabanı olan “<https://evds2.tcmb.gov.tr>” adresinden; ihracat ve ithalat değişkeni ise TÜİK’in veri tabanı olan <https://data.tuik.gov.tr>” adresinden temin edilmiştir. Çalışmada (1) ve (2) no’lu model tahmin edilmiştir.

$$EXP_t = \alpha + \alpha_1 CRE_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$IMP_t = \alpha + \alpha_1 CRE_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Bu kapsamda öncelikle serilerin durağanlığı belirlenmiştir. Değişkenlere ADF, PP, KPSS ve Ng-Perron birim kök testleri uygulanmıştır. ADF ve PP birim kök testlerine göre tüm seriler birim kök içermekte ve 1.farkta durağan hale gelmektedir. KPSS ve Ng-Perron birim kök testine göre ise, ithalat değişkeni seviyesinde durağanken; toplam krediler ve ihracat değişkeni 1.farkta durağan hale gelmektedir. AR karakteristik polinomun ters köklerinin birim çember konumuna baktığımızda da, tüm köklerin çember içinde olduğunu, hiçbir kökün çemberin dışına uzanmadığı ve istikrar koşulunun sağlandığı görülmektedir. Böylece modelin istikrar sağladığı ve durağanlık açısından bir sorun yaşamadığı görülmektedir. Daha sonra yapılan Johansen eşbütünleşme testinde de, toplam kredilerle ihracat ve ithalat arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Tahmin edilecek modelin güvenilirliği için modelde otokorelasyon, değişen varyans ve normallik varsayımı sınanmıştır. Buna göre modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorununun bulunmadığı, serilerin normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir.

Çalışmadaki değişkenler için Toda-Yamamoto nedensellik testi yapılmıştır. Birim kök içeren ve farkı alınan serilerde bilgi kayıpları yaşanmaktadır. Toda-Yamamoto nedensellik testinde bilgi kayıpları önlenmekte ve tüm değişkenler düzey değerleriyle modele eklenmektedir. Modelde kullanılan değişkenlerin 1.farkta durağan olmasından ve gecikme uzunluğunun 4 bulunmasından dolayı $p + d_{max}$ seviyesinin 5 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede yapılan Toda-Yamamoto nedensellik analizinde, ihracattan toplam kredilere doğru %5 anlamlılık düzeyinde; ithalattan toplam kredilere doğru ise %10 anlamlılık düzeyinde bir nedensellik tespit edilmiştir. Toplam kredilerden, ihracata ve ithalata doğru ise bir nedensellik tespit edilememiştir. Dolayısıyla, dış ticaret hacmindeki bir artışın toplam kredileri etkilediği görülmektedir. Toda-Yamamoto nedensellik analizinden sonra dış ticaretin toplam kredileri etkilediği görülmektedir. Ancak dış ticaretin toplam kredileri hangi yönde etkilediğinin tespiti için regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizine göre, ihracattaki artış toplam kredileri azaltmaktadır. İhracat sayesinde ülkeye para girişi olmakta ve bu da toplam kredi talebinde bir azalmaya yol açmaktadır. Yapılan regresyon analizinde, ithalattaki bir artışın ise toplam kredileri arttırdığı görülmektedir. Ancak katsayı anlamsız çıktığı için iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, U. (2014). Türkiye’de kamu harcamaları dış ticaret açıkları üzerinde etkili mi?. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6(10), 39-55.
- Afşar, M. (2011). Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 143-171.
- Ağsakal, A. ve Erkan, M. (2016). Türkiye’de Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Faiz Oranları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi 16 Özel Sayısı*, 12(12), 581-588.
- Aka, K. (2019). Türkiye’de Tasarrufun Belirleyicileri ve Finansal Sistem İlişkisi: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı*, İstanbul.
- Akal, M., Birgili, E. ve Durmuşkaya, S. (2012). İMKB30, İMKB100, dolar ve avro futures piyasalarının etkinliğinin testi. *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 1-20.
- Akar, G. ve Özcan, M. (2020). MIST ülkelerinde ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme: Toda Yamamoto nedensellik analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 47-59.
- Akbulut B. S. ve Terzi, H. (2016). Dış Ticaret Haddi’nin Dış Ticaret Dengesine Etkisi: Türkiye’deki Endüstriler için S Eğrisi Yaklaşımının Geçerliliği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 95-114.
- Akbulut, S. (2014). *Dış Ticaret Dengesi-Dış Ticaret Haddi İlişkisi*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Akcan, A. T. ve Metin, İ. (2018). Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, 13(14), 1-14.
- Akdoğu, S. (2012). Türkiye’de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 14(2), 189-208.
- Akın, F. (2018). 2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinin Makro Ekonomik Performansı Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bilecik*.
- Akın, F. (2018). Türk Bankacılık Sektörünün Yapısı ve Sorunları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisat Bölümü*, 4(8), 54-73.

- Aksu, L. (2014). Türkiye’de 1960-2009 Yıllarını Kapsayan Dış Ticaret Politikalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Ekonometrik Analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Dergisi*, 16(1), 375-426.
- Aktaş, C. (2007). Otomobil ihracatı ve ithalatı fiyat endeksi verilerinin farklı varyanslılığının incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 149-162.
- Al Kılıç, Ş. (2010). Uluslararası Ticarete Vesaik Mukabili Ödeme Yöntemi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 1-44.
- Albayrak, A. (2014). Otokorelasyon durumunda en küçük kareler tekniğinin alternatifi otoregresyon teknikleri ve bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1-20.
- ALİ, S. (2015). Uluslararası Ticaret Teorisi. *Ekonomi ve İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İbn Haldun Üniversitesi, Tiaret*.
- Alkan, Y. (2018). Türkiye’de Dış Ticaret Açığı ile Büyüme ve Döviz Arasındaki İlişki. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 54-67.
- Alp, E. A. (2008). Türkiye’de Reel Ücretlerin TAR Modeli İle Analizi ve Birim Kök Sınaması. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*.
- Ammar, N. (2013). *Uluslararası Ekonomi*. Batna, Mekyas Yayım.
- Arabacı, H. (2018). Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 25-42.
- Arıca, F. (2014). *Türkiye’nin Dış Ticaret Potansiyelinin Genişletilmiş Linder Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Bir Panel Data Analizi*. Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Arıç, H. (2015). Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olarak Porter’ın Rekabetçi Üstünlükler Teorisi’nin Yapısı. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(5), 81-97.
- Arslan, H. (2019). Türkiye’nin Seçilmiş İslam Ülkeleri İle 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaretinin İncelenmesi. *T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul*.
- Aslan, E. (2017). Türk Bankacılık Sisteminde Aktif Büyüklüğüne Göre İlk Yedi Bankanın Karılık ve Verimlilik Açısından Karşılaştırmalı Analizi: 2003 – 2015 Dönemi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(34), 226-247.

- Atayeter, C. ve Erol, A. (2011). Türkiye’de Uygulanmakta Olan İhracat Teşvikleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-24.
- Atlı, Y., Yücel, A. ve Tanyıldızı, İ. (2018). Türk Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Tunceli İlinde Bankacılık Sektörü. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 88-105.
- Ayan, E. (2012). Türk Bankacılık Sektöründe İstihdam Analizi ve İstihdamın Arttırılması Olanakları. *Business and Economics Research Journal*, 3(1), 41-58.
- Aydın, Y. (2019). Türk Mevduat Bankalarının Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21(1), 155-170.
- Aytar, O. ve Soylu, Ş. (2017). Türk Bankacılık Sektörünün Misyon ve Vizyon İfadelerine Yönelik Bir İçerik Analizi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 117-131.
- Backus, D. K., Kehoe, P. J. ve Kydland F. E. (1992). Dynamics of the Trade Balance and the Terms of Trade: The S Curve. *NBER Working Paper Series*, No: 4242, 1-47.
- Backus, D., Kehoe, P. J. ve Kydland, F. E. (1994). Dynamics Of The Trade Balance And The Terms Of Trade: The J- Curve?. *American Economic Review, American Economic Association*, 84(1), 84-103.
- Bağcı, H. (2013). *Ticari Bankalar ile Katılım Bankalarının Karlılık Performanslarının Topsis Yöntemi ile Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bakkalcı, A. C. (2013). Yeni Yeni Ticaret Teorileri’nin Makroekonomik Doğası ve Türk Ekonomisi. *Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22), 69-98.
- Bal, O. (2012). Döviz kuru, mevduat faiz oranı, enflasyon ve devlet iç borçlanma senetleri ilişkisi:1994-2008. *Akademik Bakış Dergisi*, 31, 1-20.
- Balcı, H., Işıklı, İ. ve Kurban, M. (2012). Regresyon Analizi Kullanılarak Kısa Dönem Yük Tahmini. *ELECO '2012 Elektrik - Elektronik ve Bilgisayar Mühendisliği Sempozyumu*, 796-801.

- Baştürk, Ş. (2018). Türkiye’de Bankacılık Sektörü İstihdamı: Enformasyonizm Bağlamında Bir Değerlendirme. *Ticari bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 37-60.
- Batır, T. (2016). *Türkiye’de Katılım Bankaları ve Konvansiyonel Bankaların Karlılık Belirleyicileri ve Etkinlik Yönünden karşılaştırılmaları*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Baum, C. ve Barkoulas, J. (1996). Time-varying risk premia in the foreign currency futures basis. *Boston College Working Papers in Economic*, No.281.
- BDDK Yayınları, (2010). *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*. Ankara.
- Berke, B. ve Akarsu, G. (2017). Türkiye için “S Eğrisi” Analizi. V. *Anadolu International Conference in Economics* 11-13 May, Eskişehir, TURKEY.
- Bulut, K. (2015). *Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Finansal Yapısı Ve Bu Yapının Müşteri Tercihine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bulut, Ş. ve Özdemir, A. (2012). İstanbul menkul kıymetler borsası ve “Dow Jones Industrial” arasındaki ilişki: Eşbütünlük analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 19, 211-224.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*, Ankara, Pegem Akademi.
- Büyükkuysal, M. Ç. (2014). *Farklı örnekleme genişliklerinde normal dağılım testlerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). T.C. Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak
- Cankurt, C., Murat, M. ve Günden, B. (2007). Türkiye'nin AB sürecinde üyelik potansiyelinin tarımsal ve diğer bazı önemli kriterler açısından belirlenmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44(513), 35-45.
- Çalık, E. (2016). *Geleneksel Bankalar İle Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Basel III Kriterleri Açısından Kıyaslanması*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Çalışkan, M., Şadan, M. ve Karabacak, O. (2017). Türkiye ekonomisinde eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Bootstrap Toda-Yamamoto nedensellik testi yaklaşımı. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED*, 33, 45-56.

- Çelik, Ş. (2012). Türkiye’de sebze üretiminin regresyon analizi ile modellenmesi ve ileriye yönelik üretim tahmini. file:///C:/Users/User/Downloads/poster_konya_9_ulusal_sebze_tarim%20(2).pdf Erişim Tarihi: 03.12.2021.
- Çelik, T. T. ve Taş, O. (2007). Etkin piyasa hipotezi ve gelişmekte olan hisse senedi piyasaları. *İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 11-22.
- Deniz, G. ve Koç, S. (2019). Türkiye’de ekonomik büyüme ile bazı makro değişkenler arasındaki ilişki: çoklu doğrusal regresyon modeli analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 101-113.
- Demir, B., ve Yardımcıoğlu, M. ve Ayrıçay, Y. (2014). Mevduat ve Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 1-18.
- Demirbaş, H. ve Yurttadur, M. (2017). Türkiye’de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal performanslarının karşılaştırılması. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 89-117.
- Dickey, D. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Distribution of the estimators for autoregressive timeseries with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Doğan, B. (2017). Ekonomik küreselleşme ve büyüme ilişkisi: Türkiye örneği Toda-Yamamoto nedensellik analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(628), 19-27.
- Doledo, J., Jenkinson, T. ve Sosvilla-Rivero, S. (1990). Cointegration and Unit Roots. *Journal of Economic Surveys*, 4, 249-273.
- Dönmez, Ş. (2019). *Bankacılık Sektöründe Mikro ve Makro Değişkenlerin Karlılığa Etkisi: Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama*. Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- El Fetouh, M. (2019). *Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi: Fas-Türkiye Karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series. Birinci Baskı*, Wiley.

- Engle, R. F. ve Granger, Clive W. J. (1987). Co-integration and error correction representation, *estimation, and testing*. *Econometrica*, 55, 251-276.
- Ercan, C., Yıldırım, Y. ve Gökbnar, A. (2018). Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar. *Hitit Üniversitesi, Çorum*.
- Erkan, B. ve Sunay, Z. F. (2016). Türkiye'nin İhracatının Yoğunlaşma Perspektifinde Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1823-1842.
- Eygü, H. (2018). Enflasyon, İşsizlik ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi Dergisi*, 20(2), 96-112.
- Fırat, E. (2013). Türkiye'deki 2001 Krizi Sonrası Bankacılık Sektöründeki Yapısal Değişim: 2001 Öncesi ve 2001 Sonrası bir Karşılaştırma. *Aksaray Üniversitesi, Avrupa Ekonomileri Uluslararası Konferansı*.
- Göktaş, Ö. (2005). *Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*. İstanbul, Beşir Kitabevi.
- Göktaş, Ö. (2008). Türkiye ekonomisinde bütçe açığının sürdürülebilirliğinin analizi. *Ekonometri ve İstatistik*, 8, 45-64.
- Gujarati, D. N. ve Porter, D.C. (1999). Temel Ekonometri (Çev. Ü.Şenesen ve G.G.Şenesen). *İstanbul, Literatür Yayınları*.
- Guluzade, S. (2016). Bankacılık Sisteminde Risk Yönetimi ve Kullanılan Modeller. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar dergisi*, 3(1), 6-17.
- Güçlüoğlu, Ü. M. (2017). *Türkiye istihdam analizi ve bazı makroekonomik değişkenlerin istihdam üzerindeki etkisi*. Uzmanlık Tez, T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Gülen, M. (2015). *Bankacılık Sektöründe Kamu ve Özel Bankacılık Finansal Performanslarının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Güler, E. (2016). Türk Bankacılık Sisteminde Mevduat Faizi Değişimlerinin Katılma Fonları Üzerindeki Etkisi ve Likidite Riski Yönetimi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15), 385-412.

- Gülmez, Z. (2019). *Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme ve İstihdam Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman
- Gültekin, S. (2011). Küreselleşme Çağında Dış Ticarete Rekabet İçin Kümelenme Stratejisi: Türkiye'nin Tarım Kümelenmesi Gerekliliği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 29-40.
- Gündoğdu, B. (2011). Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve rekabet. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı*.
- Hall, S. G. (1991). The effect of varying length VAR models on the maximum likelihood estimates of cointegrating vectors. *Scottish Journal of Political Economy*, 38, 317-323.
- İltaş, Y. (2020). Farklı risk türleri ve borsa endeksi arasındaki ilişki: Türkiye için nedensellik testleri. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 371-384.
- Işık, N, (2013). Küresel finansal krizin ABD ile Türkiye dış ticareti üzerindeki etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 199-240.
- İzolloğlu, C. (2019). *Zaman serisi birim kök testleri ve bir uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Johnson, H. G. (1972). The Monetary Approach to Balance-of-Payments Theory. *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 7(2), 1555-1572.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamic and Control* 12, 231-254.
- Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in Gaussian vector autoregressive models. *Econometrica*, 59, 1551-1580.
- Johnston, S. ve Dinardo, J. (1997). *Econometric Methods*. Fourth Edit, McGraw-Hill International Edi, New York.
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration with application to the demand for Money. *Oxford Bulletin of Economic and Statistics*, 52, 169-210.
- Kahyaoğlu, H. ve Abuk D. A. (2005). Finansal varlık fiyatlarındaki değişme – parasal büyüklükler etkileşimi. *D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi*, 20(1), 63-85.

- Karabulut, C. (2019). Türkiye’de 2000 yılı sonrası e-ticaretin gelişimi. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 192-207.
- Karaca, O. (2003). Türkiye’de Enflasyon Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 247-255.
- Karamelikli, H. (2016). Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesinde J-Eğrisi Etkisi. *Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3).
- Karaoğlu, A. (2019). *Türkiye’de dış borçlanmanın ve bürokratik kalitenin ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkileri: ekonometrik bir analiz*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonomi Finans Anabilim Dalı, Yayınlanmamış, Aydın.
- Kaya, F. ve Turgut Topbaş, N. (2012). Dış Ticaret İşlemleri. *T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını Açık Öğretim Fakültesi, Eskişehir*.
- Kayatürk, İ. (2015). *Türkiye’de Dış Ticaretin Finansmanı ve Bankaların Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Kesebir, M. (2018). Türkiye’de 2001 Krizi Sonrası Bankacılık Sektörünün Durumu, Yapısal Reformlar ile Son Yıllardaki Gelişmeler. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(2), 1-19.
- Kınacı, İ. ve Genç, A. (2002). Hataları değişen varyanslı ve otokorelasyonlu lineer olmayan regresyonda parametre tahmini. *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Fen Dergisi*, 20, 55-68.
- Kırbaşlı, M. ve Güzveli, N. (2010). Bankacılık Giriş. *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*.
- Kocabıyık, T. (2016). Johansen eşbütünleşme testinde karar aşamalarının analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, CİEP Özel Sayısı, 40-50.
- Koçyiğit, A. (2018). *Türkiye’nin İthalatı ve Marjinal İthalat Eğilimi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Korkmaz, Ö., Erer, D. ve Erer, E. (2016). Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma İle Finansal Kırılganlık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (2007-2014). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (69), 127-146.

- Korun, M. (2019). *Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesinde J Eğrisi Hipotezinin Geçerliliği: Ampirik Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Koşar, A. (2018). Türkiye'nin Son 10 Yılda En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkelerin Hiyerarşik Kümeleme Analizi ile Gruplandırılması ve Değerlendirilmesi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), 17-28.
- Köse, Z. (2018). *Endüstri İçi Ticaret: Teori ve Uygulama*. İstanbul, Hiperlink yayınları.
- Kösekahyaoğlu, L. ve Kemeç, A. (2015). J Eğrisi Analizi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-29.
- Kurt, G. (2011). *2001 Ekonomik Krizi Sonrasında Türk Dış Ticaretinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Kutlar, A. (2005). *Uygulamalı Ekonometri*. Ankara, Nobel Yayınları.
- Küçükaksoy, İ ve Çifçi, İ. (2014). Dış Ticaret Hadlerinin Dış Ticaret Dengesine Etkisi: Harberger-Laursen-Metzler Hipotezinin Türkiye Uygulaması. *Dumlupınar Üniversitesi, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 103-129.
- Kwiatkowski D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992). Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root. *Journal of Econometrics*, 54, ss. 159-178.
- Maddala, G. S. ve Kim, In-Moo. (1998). Unit roots, cointegration and structural change. *Cambridge University Press*.
- Mahmudov, A. (2019). *Uluslararası Ticaret ve Finansmanda bankaların Rolü*. Lisans Bitirme Tezi, Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İktisat Fakültesi İşletme, Bakü.
- Meçik, O. ve Koyuncu, T. (2020). Türkiye'de göç ve ekonomik büyüme ilişkisi: Toda Yamamoto nedensellik testi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2618-2635.
- Mundell, R. (1968). *The Balance of Payments, International Encyclopedia of the Social Sciences*, New York.

- Mohamoud, A. S. (2016). *Doğu Afrika Ülkelerinin İhracat Performansının Belirleyicileri*. Yüksek Lisans Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Okuyan, H. (2013). Türk Bankacılık Sektöründe Sermaye Yapısı. *Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü*, 13(3), 295-302.
- Ordu, C. F. (2013). *Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın.
- Özcan, M. (2015). Finansal Zaman Serilerinde Doğrusal Olmayan Dinamikler ve Birim Kök Testleri: Borsa İstanbul Sektörel FiyatGetiri Oranları Örneği. *Journal of Economics, Finance and Accounting – (JEFA)*, 2(4), 584-602.
- Özel, H. A. (2012). Ticari Serbestleşmenin Teorik Temelleri ve Yeni Ticari Serbestleşme Teorileri. *Kırklareli Üniversitesi İ.İ. B. F. Dergisi*, 1(1), 4-26.
- Palacıoğlu, T. (2018). Mutlak Üstünlük ve Dış ticaret Teorileri. *İstanbul Ticaret Odası Bilgiyi Ticarileştirme ve Araştırma Vakfı İstanbul Düşünce Akademisi, İstanbul*.
- Pata, U. K. (2017). Türkiye’de dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkileri: Toda-Yamamoto nedensellik analizi (1971-2014). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1), 119-134.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57, 1361-1401.
- Perron, P. ve Ng, S. (1996). Useful modifications to some unit root tests with dependent errors and their local asymptotic properties. *Review of Economic Studies*, 63, 435-463.
- Phillips, P. C. B. (1987). Time Series Regression With A Unit Root. *Econometrica*, 55(2), 277-301.
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Polak, J. J. (1957). Monetary Analysis on Income Formation and Payments Problems. *International Monetary Fund Staff Papers*, 6, 1-50.

- Sadi, A. (2015). *Dış Ticaret Teorisi*. Yüksek Lisans Tezi, İbn Haldun Üniversitesi, Cezayir.
- Schumacher, R. (2012). Adam Smith's Theory of Absolute Advantage and the Use of Doxography in the History of Economics. *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*, 5(2), 54-80.
- Schwert, G. W. (1989). Tests for unit root: A Monte Carlo investigation. *Journal of Business and Economic Statistics*, 7, 147-160.
- Serel, A. ve Akşehirli, N. (2020). Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlama. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 175-204.
- Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2017). *Ekonometrik zaman serileri analizi*. Bursa, Dora Yayıncılık.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2007). *Ekonometrik zaman serileri analizi: EViews uygulamalı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Sims, C. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica*, 45(1), 1-48.
- Sümer, G. (2016). Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü ile Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 485-508.
- Şahin, D. (2016). Faktör Yoğunluğuna göre Endüstri-İç Ticaretin Statik Ölçümü: Türkiye Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, (54), Celalabat-Kırgızistan.
- Şahin, E. (2019). *Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret Dengesi Belirleyicilerine Yönelik Ekonometrik Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Şirvan, N. ve Sezgin Alp Ö. (2017). Türev Piyasa Araçlarının Türk Bankacılık Sektöründe Riske Olan Etkileri. *Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 130-157.
- Tarı, R. (2015). *Ekonometri*. Kocaeli, Umuttepe yayınları.
- Tayyar, A. E. (2019). Türkiye’de sektörel elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme ilişkisi: MWALD temelli nedensellik analizlerinin uygulanması. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(4), 1937-1956.
- TBB Yayınları, (2012). Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı Firma Davranışları ve Rekabet Analizi. *İstanbul*, (280).

- TBB Yayınları, (2021), Bankacılık Sisteminde Banka, Çalışan ve Şube Sayıları, Rapor Kodu: DT13,
https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/3681/Banka_Calisan_v_e_Sube_Bilgileri_Eylul_2021.pdf
- TCMB, (2014). *Türkiye’de Ödeme Sistemleri*. Ankara, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınıdır.
- Tıktık, A. (2007). *Dış Ticaret*. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Tiryaki, G. (2012). Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri. *İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği*, (289).
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated process. *Journal of Econometrics*, (66), 225-250.
- Topallı, N. (2015). Türkiye’de beşeri sermaye ve büyüme ilişkisinin ekonometrik bir analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1), 217-234.
- Toprak, M. (2019). *Offshore Finansal Merkezler ve Vergilendirme: sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Kütahya.
- Toraman, C., Ata, H. A. ve Buğan, M. F. (2015). Mevduat ve Katılım Bankalarının Karşılaştırmalı Performans Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 301-310.
- Tulgar, D. (2018). *Türkiye’de Uluslararası Bankacılık ve Dış Ticaret*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma İktisadi Anabilim Dalı, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Turan, Z. (2018). Türkiye’de tarımsal mal ticaretinin ve hayvancılığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi (1990-2014). *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 4(8), 200-209.
- Turan, Z. ve Kaya, N. (2014). Yabancı Sermayeli Bankaların Örgütlenme Şekilleri ve Ev Sahibi Ülkede Oluşturabilecekleri Avantajlar İle Dezavantajlar. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 39-49.

- Uçar, M. ve Varlık, U. (2017). Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Vesaik Mukabili İşlemlerde Operasyonel Riskler. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları dergisi*, 1(1), 1-6.
- Uğurlu Yazıcı, H. (2018). *Türkiye’de işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki (1960-2015)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bartın.
- Ulucan, H., Çeviliş, İ. ve Ceylan, R. (2014). Türkiye’de Endüstri-İç Ticaretin Gelişimi. *NWSA-Social Sciences, Pamukkale University, Denizli*.
- Uluyol, O. (2019). 1980-2000 Döneminde Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (17), 73-107.
- Uygur, Ö. (2010). *Vergi Cennetleri İle Karapara Aklamanın Mali Piyasalara Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ümit, A. Ö. (2011). Türkiye’de cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin zaman serileri analizi ile değerlendirilmesi: 1992-2010 dönemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 135-148.
- Ünal, A. (2014). *Türk Hukukunda Yabancı Bankalarında Durumu İle Bankaların Kuruluş. Faaliyet ve Sona Ermesi*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ünal, S. (2019). *2001 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründe Bireysel Kredilerdeki Artışın Analizi ve Dış Ticaret Dengesine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Vidhi, A. ve Turgan, E. (2017). Dış Ticaret Ve Büyüme Teorileri, Granger Nedensellik Testi İle Dış Ticaretin Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(40), 446-453.
- Yağcılar, G. (2010). *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2005). Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (2), 16-38.
- Yamak, R. ve Köseoğlu, M. (2006). *Uygulamalı istatistik ve ekonometri*. Celepler Matbaacılık, 3.Baskı, Trabzon.

- Yamak, R. ve Tanrıöver, B. (2009). Faiz oranı, getiri farkı ve ekonomik büyüme: Türkiye örneği (1990-2006). *İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 43-58.
- Yetiz, F. (2016). Bankacılık Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 107-117.
- Yıldırım, B. (2010). *Yapısal kırılma durumunda birim kök testleri ve gelir yakınsaması analizi: Avrupa Birliği'ne üye ve aday ülkeler için. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, İstanbul.*
- Yıldırım, F. (2019). *Panel birim kök testleri ile enerji tüketiminin durağanlığının incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finansal Ekonometri Anabilim Dalı, Sakarya.*
- Yıldırım, S., Ertuğrul, H. M. ve Soytaş, U. (2015). Türkiye’de aylık istihdam serisinin durağanlığı: geleneksel, yapısal kırılmalı ve mevsimsel birim kök test uygulamaları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 91-102.
- Yolcu, S. (2019). *Bankacılık Sektöründe Kredi Riski Yönetimi, Türk Bankacılık Sektöründe Uygulamalarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.*
- Yücel, A. (2019). İhracat Pazarlaması Stratejileri İle Firma Performansı İlişkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 205-225.
- Yüksel, E. ve Sarıdoğan, E. (2011). Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman’ın Katkıları. *Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü, İstanbul*, 9(35), 199-206.

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1: Mutlak üstünlük teorisini açıklamak için aşağıdaki örnek açıklanacaktır.....	20
Tablo 2: 2000 – 2018 Türkiye İthalatı.....	30
Tablo 3: 2000 – 2018 Türkiye İhracatı.....	32
Tablo 4: Türkiye İhracatının İthalatı Karşılama Oranları.....	34
Tablo 5: 2000-2018 Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar).....	37
Tablo 6: Planlı Dönemde Banka ve Şube sayıları.....	47
Tablo 7 : Banka Sayısındaki Gelişmeler (2010-2020)	62
Tablo 8: Modele İlişkin Veriler.....	76
Tablo 9: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları.....	89
Tablo 10: KPSS Birim Kök Testi Sonuçları.....	91
Tablo 11: Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları.....	92
Tablo 12: Gecikme Uzunluğunun Tespiti.....	95
Tablo 13: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Kredi-İhracat).....	96
Tablo 14: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Kredi-İthalat).....	97
Tablo 15: Otokorelasyon Testi Sonuçları.....	98
Tablo 16: Değişen Varyans Testi.....	98
Tablo 17: Normallik Testi.....	99
Tablo 18: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları.....	100
Tablo 19: Regresyon Analizi Sonuçları.....	101

GİRAFİKLERLİSTESİ

Grafik 1: Toplam Kredi Grafiği.....	88
Grafik 2: Toplam İhracat Grafiği.....	88
Grafik 3: Toplam İthalat Grafiği.....	89
Grafik 4: Toplam Kredi Grafiği.....	93
Grafik 5: Toplam İhracat Grafiği.....	94
Grafik 6: Toplam İthalat Grafiği.....	94
Grafik 7: AR Karakteristik Polinomun Ters Köklerinin Birim �ember Konumu.....	95

ÖZGEÇMİŞ

Amal Abdalkarim ALHATTI ilk ve ortaokul ve lise Suudi Arabistan'da tamamladı, 2015 yılında Filistindeki Gazze İslam Üniversitesinde muhasebe bölümünden mezun oldu, 2015 yılında bir şirketin muhasebe bölümünde göreve başladı. 2019 yılında Karabük Üniversitesi Yüksek Lisans İktisat Bölümünde eğitim görmeye başladı ve Yüksek Lisans eğitimini -2022 yılına kadar tamamladı.